

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

31 MART VAKASINA ULEMANIN BAKIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞAHİN COŞAR

2501121410

TEZ DANIŞMANI

PROF.DR.MEHMET ALİ BEYHAN

İstanbul, 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ŞAHİN COŞAR Numarası : 2501121410
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : TARİH / YAKINÇAĞ TARİHİ Danışmanı : PROF. DR. MEHMET ALİ BEYHAN
Tez Savunma Tarihi : 21.01.2019 Saati : 14:00
Tez Başlığı : " 31 Mart Vakası'na Ulemanın Bakışı "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / GYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MEHMET ALİ BEYHAN		Kabul
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ EMİNE TONTA AK		Kabul
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ ADEM KORKMAZ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. NERİMAN ERSOY HACISALİHOĞLU		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ NURDAN ŞAFAK		

ÖZ

31 MART VAKASINA ULEMANIN BAKIŞI

ŞAHİN COŞAR

31 Mart Vakası II.Meşrutiyet'in ilanından bir sene sonra İstanbul'daki Avcı Taburu askerlerinin ayaklanması ile başlayan bir isyan hareketidir. Ayasofya meydanında toplanan askerler ve halkın çeşitli kesimlerinden insanlar şariat istediklerini ifade etmişler ve hükümetin istifa etmesini talep etmişlerdir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskıcı uygulamalarına tepki olarak ortaya çıkan bu isyan hareketi özellikle İstanbul dışında meşrutiyet rejimini ortadan kaldırma amaçlı bir hareket olarak yorumlanmıştır. Selanik'ten gelen Hareket Ordusu meşrutiyetin muhafazası ileri sürülerek İstanbul'a girmiş ve isyancılar İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından suçlu bulunmuştur. 31 Mart Vakası sonucunda padişah Abdülhamid tahttan indirilmiş ve böylece İttihat ve Terakki Cemiyeti Osmanlı Devleti'nde daha da etkin bir konuma gelmiştir. Bu önemli olayda Osmanlı uleması da görüşlerini dile getirmiştir.

31 Mart Vakası sürecinde Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye yayınladığı beyanname ve gönderdiği nasihat heyeti aracılığı ile isyanın sükunete kavuşması için gayret göstermiştir. İstanbul ulemasından tanınmış şahsiyetler vaka ile ilgili olarak görüşlerini gazeteler, dergiler ve kitaplar yoluyla açıklamışlardır. İstanbul dışından ise çeşitli ilmî cemiyetler Meclis-i Mebusan'a gönderilen telgraflar ile görüşlerini ifade etmişlerdir. 31 Mart Vakası ile ilgili olarak ulemanın yorumu muhtelifdir. Ulemanın çoğunluğuna göre bu vaka meşrutiyeti ortadan kaldırmaya yönelik bir hareket değil, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskıcı politikasına karşı bir tepkidir. Bununla birlikte, ulema bu vakanın İslamiyet'e aykırı bir fitne girişimi olduğunu belirtmiş ve isyan hareketini kınamıştır.

Anahtar Kelimeler: 31 Mart Vakası, 31 Mart Olayı, Ulema, Meşrutiyet, Hareket Ordusu, Şariat, İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti

ABSTRACT

THE OPINION OF OTTOMAN SCHOLARS

ON 31 MARCH INCIDENT

ŞAHİN COŞAR

31 March Incident is a revolt which started with riot of Hunter Battalion soldiers a year later from announcement of Ottoman constitution of 1876 in 1908. The soldiers and the people from various parts of Ottoman community came to Ayasofya Square to protest against the Ottoman government and they said “We want sharia!”. This revolt happened as a result of Committee of Union and Progress’s (CUP) oppressive policies. This revolt was interpreted as an anti-constitutionalism especially by many people from the outside of İstanbul. The Army of Action coming from Selanik entered to İstanbul with claim for preservation of Ottoman constitution. The rebels were declared as criminals by the CUP. At the result of the incident, sultan Abdülhamid was dethroned and the CUP became more active and more oppressive in Ottoman policy.

Ottoman scholars expressed their opinions about this important incident. Cemiyet-i İlmiye-i İslamiyye published a declaration and it sent an advice committee to the rebels for disappearance of the revolt. Also, famous Ottoman scholars in İstanbul expressed their opinions about the incident by newspapers, magazines and books. Besides, various Muslim groups from outside of İstanbul expressed their opinions by letters which were sent to Ottoman government. Ottoman scholars interpreted the incident in different ways. According to the majority of them, 31 March rebels was not against to Ottoman constitution. This incident was a reaction against CUP’s oppressive policies but it was a sedition and this was contradictory to Islam.

Keywords: 31 March Incident, Rebellion of 31st March, Ulama, Constitutional Monarchy, The Army of Action, Sharia

ÖNSÖZ

31 Mart Vakasına Ulemanın Bakışı isimli tez çalışmasına başlama amacım Osmanlı ulemasının Meşrutiyete ve 31 Mart Vakasına bakışını göstermektir.

31 Mart Vakası denilince akla askerlerin ve sarıklıların Ayasofya meydanında toplanıp “Şeriat isteriz” sloganı atması gelmektedir. Böyle bir meselede ulemanın bu önemli vakaya karşı tutumunun bilinmesi konunun daha iyi anlaşılmasını sağlar çünkü bu isyan hareketinin meselelere İslam hukuku açısından bakan ulema tarafından eleştirilmesi veya desteklenmesi 31 Mart Vakası’nın İslam hukuku açısından konumunu belli eder.

Bu çalışmayı yaparken Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi incelenmiş, gazete ve dergi koleksiyonları taranmış, Tanin, Volkan, Sırât-ı Müstakîm, Beyanü’l-Hakk gibi dergilerden ve gazetelerden bilgi elde edilmiştir.

31 Mart İsyanı konusunda genel bilgi vermek için farklı görüşlerde olan birçok yazarın konu ile ilgili eserleri incelenmiştir. Cemaleddin Efendi’nin “*Siyasi Hatıralarım*”, Sina Akşin’in “*Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*”, Ali Fuad Türkgeldi’nin “*Görüp İştiklerim*”, İsmail Hâmi Danişmend’in “*31 Mart Vakası*”, Bediüzzaman Said Nursi’nin “*Tarihçe-i Hayat*”, Mevlanzade Rıfat’ın “*31 Mart: Bir İhtilalin Hikayesi*”, Şefik Okday’ın “*Büyükbabam Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*”, Hüseyin Cahid Yalçın’ın “*Siyasal Anılar*” adlı eserleri bu çalışmamızda destek alınan eserler arasındadır.

Ayrıca, incelenen Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi ile 31 Mart Vakası sürecinde çeşitli vilayetlerden, bölgelerden Meclis-i Mebusan’a gelen telgraflarda ulemanın da imzalarının olduğu görülmüş ve bu mektuplara da tezimizde yer verilmiştir.

Çalışma için yapılan kaynak taraması neticesinde 31 Mart Vakası ile ilgili ulemanın neşrettiği makalelerin çok sayıda olmadığı, bunun sebebinin de isyan sürecinde İstanbul’da huzursuzluğun ve kargaşanın yoğun bir şekilde yaşandığı için mesele ile ilgili yazılar yayınlanmasından ulemanın da çekinmesidir. Can

güvenliğinin azaldığı, gazete ve dergi binalarının basıldığı bir süreçte ulema da endişelenmiştir. Mesela Mehmed Akif'in başyazar olduğu Sırat-ı Müstakîm dergisinde bir süre konu ile ilgili yazılar yayınlanmamıştır.

Tezin hazırlık ve yazım sürecinde ettikleri yardımlardan dolayı tez danışmanım sayın Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN'a ve sayın Dr. Öğr. Üyesi Adem KORKMAZ'a teşekkür ederim.

Şahin COŞAR
2018

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x

GİRİŞ	1
-------------	---

1.BÖLÜM

31 MART AYAKLANMASI

1.1.İttihat ve Terakki Cemiyeti ve II.Meşrutiyet'in İlanı.....	3
1.2.31 Mart Ayaklanmasından Kısa Süre Önce İstanbul	6
1.3.31 Mart Ayaklanması	10
1.4.Hareket Ordusu	13
1.5.Abdülhamid ve 31 Mart İsyanı	15
1.6.Divan-ı Harb Mahkemesi.....	18
1.7.31 Mart İsyanı Neticesinde Osmanlı Devleti	20

2.BÖLÜM

31 MART İSYANINA İLMÎ CEMİYETLERİN BAKIŞI

2.1. Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye	22
2.2.İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti	34
2.3. İstanbul Dışındaki Ulemanın Beyannameleri	36
2.3.1. Edirne Cemiyet-i İlmiyye ve Vataniyyesi	37
2.3.2. Kastamonu İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Bağlı Cemiyet-i İlmiye	40

2.3.3. Bursa İlmiyye ve İttihat Cemiyeti	41
2.3.4. Sivas Cemiyet-i İlmiyyesi	41
2.4. İstanbul Dışından Meclis-i Mebusan'a Gelen Telgraflarda Ulemanın Tutumu	42
2.4.1. Bitlis Uleması	42
2.4.2. Kastamonu Müftüsü	45
2.4.3. Van Erciş Uleması	46
2.4.4. Vulçitrin Uleması	46
2.4.5. Geylan Uleması	47
2.4.6. Priştine Uleması.....	47
2.4.7. Draç Uleması	47
2.4.8. Selanik Zilhova Müftüsü	48
2.4.9. Radovişte Müftüsü	48
2.4.10. Sinop Uleması	49
2.4.11. Preşve Müftüsü	49
2.4.12. Draca Müftüsü	50
2.4.13. Yenişehir Ulema Reisi	50
2.4.14. Petriç Müftüsü Mehmet ve Müderris Abdi	50

3.BÖLÜM

31 MART İSYANI'NA İSTANBUL ULEMASININ BAKIŞI

3.1. Mustafa Sabri Efendi	53
3.2. Elmalılı Hamdi Efendi	56
3.3. Hoca Rasim Efendi	63
3.4. Manastırlı İsmail Hakkı.....	68
3.5. Ziyaeddin Efendi	73
3.6. Cemaleddin Efendi	74
3.7. Pîrizade Mehmed Sahib Efendi	76
3.8. Mehmed Fatin	77
3.9. Mehmed Akif	78
3.10. Bediüzzaman Said Nursi	81
SONUÇ	89
KAYNAKÇA	93

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e	: Adı geçen eser
A.g.m	: Adı geçen makale
AUSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
S.a.v	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
V.d	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınevi
Yay.Haz.	: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

31 Mart hadisesi son dönem Osmanlı tarihinin en önemli hadiselerinden biridir. Bu hadise neticesinde uzun süre Osmanlı Devleti'nin başında kalmış olan Sultan II. Abdülhamid meşrutiyet karşıtı olmakla ve hadiseyi tertip etmekle suçlanmış ve tahttan indirilmiştir. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra Osmanlı Devleti'ne İttihat ve Terakki Fırkası hakim olmuş ve siyasette Abdülhamid gibi zeki ve yetenekli bir idareciden yoksun kalınması ile Avrupa devletleri Osmanlı Devleti karşısındaki emellerini uygulamak için cesaretlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunun meşrutiyet sistemi ile olacağına inanan birçok insan 31 Mart isyanından sonra Abdülhamid'in başta olmadığı bir meşrutiyet düzenine kavuşmalarına rağmen hayal ettikleri özgürlük ve adalet ortamını bulamamıştır.

31 Mart hadisesi ile beraber irtica kavramı daha çok gündeme gelmiş ve '*meşrutiyetsiz Osmanlı*'yı yeniden isteyenler için kullanılan irticacı, mürteci ifadesi bu olaydan sonra günümüze kadar çeşitli şekillerde yorumlanarak kullanılmıştır.

31 Mart isyanı ulema sınıfının tepki gösterdiği bir ihtilal girişimidir. Bu tezde Osmanlı ulemasının 31 Mart vakasına karşı vermiş olduğu tepkiye ve ulemanın meşrutî idarenin muhalifi olmadığına değinilmiştir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde 31 Mart hadisesi öncesinde ve isyan sırasında yaşanan gelişmeler, Hareket Ordusu, İttihat ve Terakki Cemiyeti konularına değinilmiştir.

İkinci bölümde başta Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye olmak üzere ilmî cemiyetlerin 31 Mart hakkındaki beyannameleri ve İstanbul dışından Meclis-i Mebusan'a gelen telgraflarda ulemanın tutumu üzerine inceleme yapılmıştır.

Üçüncü bölümde ise İstanbul ulemasının 31 Mart vakası hakkındaki düşüncelerine değinilmiştir. Bu şahıslar Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye'nin üyelerinden ve şeyhülislamlık yapmış olan Mustafa Sabri Efendi, Antalya mebusu Elmalılı Hamdi Efendi, isyancı askerlerin Meclisteki sözcülüğünü yapan Hoca Rasim

Efendi, Osmanlı Devleti'nin ünlü vaizi Manastırlı İsmail Hakkı, şeyhülislam Ziyaeddin Efendi, Cemaleddin Efendi, Pîrizade Mehmed Sahib Efendi, Mehmed Fatin, Mehmed Akif, ve Bediüzzaman Said Nursi'dir.

1.BÖLÜM

31 MART AYAKLANMASI

1.1 İttihat ve Terakki Cemiyeti ve II.Meşrutiyet'in İlanı

İttihat ve Terakki Cemiyetinin, meşrutiyeti ve Kanun-i Esasîyi savunduğu ve Batı tarzında yeniliklerin Osmanlı toplumu içerisinde daha çok görülmesi için çalıştığı bilinmektedir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temelleri İttihad-ı Osmani Cemiyeti'ne dayanır. 2 Haziran 1889'da dört Mekteb-i Tıbbiyye-i Şahane öğrencisi olan İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sükuti ve Mehmed Reşid, İttihad-ı Osmani adında bir cemiyet kurdular.¹

Cemiyet'e ilerleyen senelerde memurlar, askerler, yazarlar katıldı ve Cemiyet Abdülhamid karşıtlarının merkezi oldu. Abdülhamid tarafından faaliyetleri fark edilen cemiyet üyeleri çeşitli zamanlarda sürgün edildi. Cemiyet'in giderek kalabalıklaşıp muhalefetin dozunu arttırması sonucunda Abdülhamid meşrutiyeti yeniden ilan etti.²

Cemiyet kuruluş amaçlarından şöyle bahseder: *"Hükümet-i hazıranın adalet, müsavat, hürriyet gibi hukuk-ı beşeriyyeyi ihlal eden ve bütün Osmanlılar'ı terakkiden men' ile vatani ecnebi yed-i tasallut ve iğtisabına düşüren usul-i idaresini ıslah ve vatandaşlarımızı ikaz maksadıyla kadın ve erkek bilcümle Osmanlılar'dan mürekkeb Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti teşekkül etmiştir."*

Bu ifadelerde adalet, eşitlik, hürriyet kavramları vurgulanmıştır. Bu kavramlar Fransız İhtilali ile beraber Avrupa'da ve Asya'da sıkça gündeme gelmiş

¹ M.Şükrü Hanioglu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti", **DİA**, C.23, İstanbul, 2001, s.476.

² Seyfettin Aslan-Mehmet Alkış, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Türkiye'nin Modernleşme Süreci: Laikleşme ve Ulusal Kimlik İnşası", **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, C.6, S.1, Malatya, 2015, s.27.

ve halk arasında devlet yöneticilerine olan eleştiriler bu kavramlar üzerinden yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nde de 19.yüzyılda başlayan bu eleştiriler ve bahis mevzu olan kavramlarla ilgili talepler Sultan Abdülaziz döneminde çokça dile getirilmiş ve Sultan II.Abdülhamid tahta çıktığında bu taleplerin en başlarında gelen meşrutiyet kavramının Osmanlı Devleti içinde uygulanmasını kabul ederek 1876'da Kanun-i Esasî'nin yürürlüğe girmesini sağlamıştır. Ancak kısa süre sonra padişahın kararı ile eski rejime geri dönmüş ve bu geri dönüş sebebiyle sultan Abdülhamid'e karşı eleştiriler yükselmiştir.

Öncelikli talebi meşrutiyet rejiminin Osmanlı Devleti'nde yeniden uygulanması olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetleri daha çok üye kaydı ve cemiyet yayın organları aracılığıyla cemiyetin beyannamelerinin yurt içinde dağıtılması şeklinde idi. İlk zamanlarda yayın politikası olarak entelektüel yazılar yayınlanır iken daha sonra halkı galeyana getiren, üslubu şiddetli yazılar ön plana alınmaya başlandı.³

II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber İttihat ve Terakki Cemiyeti sosyal ve siyasal alanlarda çok daha aktif bir rol üstendi. Cemiyet üyelerinin Meclis-i Mebusan'da çoğunluğu oluşturması Cemiyet muhaliflerini endişelendirdi. Cemiyet içerisinde şeriata aykırı yenilikler yapmak isteyenlerin ve masonların olduğu bilgisi askerler ve medrese talebeleri arasında yayıldı. Miladi 13 Nisan 1909, Rumî 31 Mart 1325 gününe yakın zamanda özellikle İstanbul'da Cemiyet muhalifleri ile Cemiyet üyeleri arasında gerginlikler yaşandı.⁴

Meşrutiyet'in ilanından sonra ittihatçıların gündeminde Kanun-i Esasî'nin yeniden düzenlenmesi var idi çünkü Kanun-i Esasî'nin bazı maddeleri ittihatçıların hürriyet anlayışına aykırı görünüyordu. Mesela, bizzat padişahın atadığı kişilerin hazırladığı bir anayasanın değil, padişahı bağımsız bir meclisin hazırlayacağı bir anayasa İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin öncelikli hedeflerinden biri idi.

³ Hanioglu, "a.g.m", s.477, 479.

⁴ Mehmet Kaan ÇALEN, "1909 Kanun-i Esasî Tadilatı", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, .C2, S.4, Edirne, Temmuz 2012, s.133.

Ayrıca, Kanun-i Esasî'nin 113.maddesine göre padişah gerekli olduğunu düşündüğü zaman olağanüstü hâl ilan edebiliyor ve tehlikeli olarak gördüğü kişileri sürgüne gönderebiliyordu. Bu madde ittihatçılar tarafından sıkça eleştirildi. Tanin gazetesi başyazarı Hüseyin Cahid Yalçın 1876 Kanun-i Esasî'sinin yetersiz olduğunu iddia ederek şu ifadeleri kullanmıştır:

“1876 Kanun-i Esasî'nin getirdiği düzen içinde vükelânın kime karşı mesul olduğu meçhuldü. Hâlbuki meşrutî idarede vükelânın, Meclis-i Mebusan'a karşı sorumlu olması gerekirdi. Çünkü hükümet millete karşı bir vazife deruhte etmiştir. Milletın tevhdî anlamına gelen meşrutî idârede millet hakem konumunda olduğu için hükümetin millete karşı mesul tutulması tabiidir. Fakat umum efrad-ı millet bu hakkı isti'mal edemeyeceklerinden onu vekillerine tevdi etmektedirler. Milletın vekilleri de mebuslardır.

Dolayısıyla meşrutî idarede vükelânın Meclis-i Mebusan'a karşı mesul olması icab etmektedir. Bu mesûliyetin bir neticesi olarak da reis-i vükelânın Meclis-i Mebusan'da ekseriyeti haiz fırkaya mensup olması lâzımdır. Meclis-i Mebusan'da ekseriyeti haiz fırka demek ise milletın fertleri içinde çoğunluğun efkârına, hissiyâtına tercüman olan vekiller demektir. O hâlde vekâlet-i idare de milletın çoğunluğunun efkârına ve hissiyâtına tercüman olan fırkaya verilmelidir. Oysa 1876 Kanun-i Esasîsi'nde padişahın emniyet buyurarak sadrazam tayin ettiği zatın Meclisi Mebusan'a mensup olması gerektiğine dair bir izahat yoktur. İşte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin programı millete bu hukuku temin edecektir.”⁵

Hüseyin Cahid bu ifadelerle mebusların padişahın tayin ettiği sadrazama karşı değil, doğrudan Meclis-i Mebusan'a karşı sorumlu olmasının doğru olacağını dile getirmiştir. Ona göre, olması gereken şey hükümetin millete karşı sorumlu olmasıdır. Milleti de Meclis-i Mebusan'daki vekiller temsil eder. Hüseyin Cahid, bu sorumluluğun neticesi olarak ise vekillerin reisi olacak olan şahsın Meclis-i Mebusan'da çoğunluğu elde eden fırkaya mensup olması gerektiğini söyler ve İttihat

⁵ Çalen, “a.g.m”, s.131-133.

ve Terakki Cemiyeti'nin programında bu konu ile ilgili Kanun-i Esasî maddesinin yeniden düzenlenmesinin olduğu ve cemiyet sayesinde bu düzenlemenin yapılacağını belirtir.

Sonuç olarak; 1908 ihtilali ile beraber Kanun-i Esasî'nin yeniden yürürlüğe girmesinde muvaffak olan İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri henüz tam bir hürriyet ortamına kavuşmadıklarını çünkü mevcut anayasanın bazı maddelerinin anayasal düzen, hürriyet, fikir özgürlüğü gibi kavramlara aykırı hükümlerinin bulunduğunu düşünmüşlerdir.

1.2 31 Mart Ayaklanmasından Kısa Süre Önce İstanbul

31 Mart hadisesinden önce alaylı askerlerin bir kısmı mesleklerinde yetersiz olduğu gerekçesi ile tasfiye edildi. Görevlerinden ihraç edilen alaylı askerler halen silah altında olan Hassa ordusu askerleri ile temas halindeydi.⁶ Çoğunluğu İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olan mebusların kararı ile orduda yapılan tasfiyeler işsiz kalan alaylı askerlerin tepkisine yol açtığı gibi, henüz ihraç edilmemiş olan ve orduda göreve devam eden alaylı askerlerin de görevden alınma endişeleri nedeniyle gerilmesine sebep oldu. Bu ihraçlar İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kendi düşünce ve hedeflerine yakın olan mektepli askerleri orduda hâkim kılıp Cemiyet'in muhafazası ve gelecekteki hedeflerine ulaşması içindir. Ancak meselenin bir yönü de şudur ki 19. yüzyılda İngiltere, Fransa, Almanya gibi güçlü devletlerin ordularında yaptığı harcamaların yanında askerî eğitim anlayışlarında görülen değişikliklere Osmanlı Devleti kayıtsız kalmamış ve Osmanlı askerî eğitiminde yeniliklere ihtiyaç duyulmuştur. Askerî mekteplerin açılmasıyla askerî strateji ve gelişen teçhizatların kullanımı konularında ilerlemeler görülmüş ve bu nedenle Osmanlı ordusunun daha nitelikli olması için askerî mekteplerden mezun olanlara öncelik verilmiştir. Ancak az önce de belirtildiği gibi bu meseleye sadece liyakat anlayışı ile bakılması doğru bir tespit değildir çünkü alaylı askerler ile mektepli askerler arasındaki düşünce

⁶ Soner Tursun, "II.Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Olayı", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, Edirne, 2013, s.24.

farkları sebebiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakın anlayışta olan, batı tarzında eğitim almış mekteplilere öncelik verilmesi konunun sadakat ile de ilgili olduğunu gösterir. 31 Mart isyancılarının taleplerinden biri de görevden alınan alaylı askerlerin yeniden göreve gelmesi olduğu için bu mesele 31 Mart isyanı ile çok yakından ilgilidir. Askerî alanda alınan kararlardan biri de Taşkışla'daki üçüncü taburun Cidde'ye gitmesi idi. Bu karardan memnun olmayan 83 asker 28 Ekim 1908'de kışla dışında silah çattı ve askerlik sürelerinin bitmek üzere olduğunu ileri sürerek emirden memnun olmadıklarını gösterdiler.⁷

Bir hoşnutsuzluk da medrese talebeleri arasında oldu. Medrese talebelerinin askerliğe alınması hakkında Meclis-i Mebusan'a kanun layihası verildi ve bu durum medrese talebelerini rahatsız edip onların muhalif cepheye geçmesiyle sonuçlandı çünkü medrese talebelerinin askerliğe alınması hakkındaki proje dîni eğitime karşı bir darbe olarak görüldü. İslam'da cihadların çoğu farz-ı kifaye olduğu için medrese talebeleri kendilerinin askerliğe alınmalarının zorunlu olmadığını ileri sürüp bu kararın İslâmî eğitimin önünün kesilmesi amacıyla kötü niyetli kişilerce çıkarıldığına inandılar. Sonuç olarak medrese talebeleri kendilerinin askerliğe alınması hakkında karar çıkartan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı daha çok cephe aldılar.

Ayrıca, dış politikada yaşanan başarısızlıklardan İttihat ve Terakki Cemiyeti sorumlu tutuldu. Mesela, Bosna Hersek'in Avusturya-Macaristan'a ilhakı ve Bulgaristan Krallığı'nın kurulması sebebiyle halktan pek çoğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni vatan toprağını gavura satmakla suçladı.⁸ Fırkalar arasında kavgaların yaşanması ve Abdülhamid'i tahttan indirmek isteyenlerin varlığı da 31 Mart hadisesine zemin hazırlayan sebepler arasındadır.⁹

31 Mart isyanından kısa süre önce meydana gelen önemli olaylardan biri de Hasan Fehmi cinayetidir. 31 Mart'tan altı gün önce İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalefet eden yazıları bulunan Serbesti gazetesi başmuharriri Hasan Fehmi, Galata

⁷ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul, İmge Kitabevi, 2011, s.160.

⁸ İsmail Hâmi Danişmend, **31 Mart Vakası**, İstanbul, İstanbul Kitabevi, 1961, s.22.

⁹ Süleyman Kocabaş, **31 Mart Olayının İçyüzü: II.Abdülhamid Nasıl Devrildi?**, İstanbul, Bayrak Yayıncılık, 2006, s.66.

köprüsü üzerinde öldürüldü. Bu olay İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı muhalefetin büyümesi ile sonuçlandı çünkü bu olayda İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olan bazı şahısların parmağı olduğu iddia edildi. Meclis üyesi olan Dr. Selanikli Nazım Rahmi, Tanin gazetesindeki yazısında Galata köprüsü cinayetinde öldürülen Hasan Fehmi'nin gazetesinin Ahrar Fırkasını desteklediğini ve bu sebeple bir kısım kişilerin cinayet sebebiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni suçladıklarını söylemiş ve bu cinayetin yanlış olduğunu ama bu cinayet sebebiyle bir kısım İttihat ve Terakki Cemiyeti karşıtlarının fırsattan istifade etmeye çalıştıklarını yazdı. Yazının başlığı *“Fırsattan İstifade”* idi.¹⁰

Bu süreçteki önemli gelişmelerden biri de İttihad-ı Muhammedî adı ile bir cemiyet kurulmasıdır. İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'nin kurulmasından sonra Volkan gazetesinde ve ayrıca Mizan gazetesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı şiddetli muhalefet yapıldı.

31 Mart Vakasının ortaya çıkmasında en önemli sebeplerden biri de İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde yer alan bir kısım kişilerin dine aykırı uygulamaları ve emirlerine karşı askerlerin ve halkın tepkide bulunmasıdır. İsmail Hâmi Danişmend İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı muhalefetin yükselmesi hakkında şunu yazmıştır:

*“Halkın ruhî temayülleriyle maneviyatına karşı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin lüzumsuz bir lâübalilikle hareket etmesi Garp menbalarında bile tenkid edilir; mesela İkdam gazetesinin o zamanki neşriyatına göre Vak'adan üç gün evvel İttihadçı zâbitler askerlerine şöyle bir takım telkinlerde bulunmuşlardır: 'Hocalarla katiyen görüşmiyeceksiniz. Askerlikte diyânet meselesi aranmaz. Allah'tan başka kimse tanılmaz. Padişah ve efrad-ı ahali İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin elindedir.' Bu gibi telkinlerden müteessir olanların hükümete bile müracaat ve şikayette bulunduklarından bahsedilir.”*¹¹

¹⁰ Nazım Rahmi, “Fırsattan İstifade”, İstanbul, **Tanin**, S.248, 9 Nisan 1909, s.1.

¹¹ Danişmend, **a.g.e**, s.22.

Meclis başkanı Ahmed Rıza'nın bazı yabancı kişilerle kurduğu ilişkiler bir kısım Jön Türklerin bile tepkilerine yol açtı.¹² Ayrıca, 31 Mart Olayı'ndan önce bir Müslüman kızın bir Rum erkek ile evlenmesi neticesinde olaylar çıktı, kız tutuklanarak karakola götürüldü ve bir kısım insanlar kıza saldırdı.

31 Mart Olayı'ndan önce başka bir grup Saray'a doğru yürüdü ve işlerinden biri padişaha şöyle dedi: "*Padişahım, çoban isteriz. Çobansız sürü olmaz. Şeriat emrediyor. Meyhaneler kapanmalı. İslam kadınları açık seşik sokaklarda gezmemelidir. Resim çıkartılmamalı. Tiyatrolar kapanmalı.*" Abdülhamid de bu söze şöyle cevap verdi: "*Mukteza-yı şeriat icra olunur. Müsterih olun hocaefendi.*"¹³ Bu olaylar İstanbul'da siyasî gerilimin çok yükseldiğini göstermesi bakımından önemlidir.

31 Mart Ayaklanmasının en büyük sebeplerinden biri de askerlere şapka giydirilmeye çalışılmasıdır. Mecusilerin mümeyyiz vasfı olan şapkalarını, zımmilerin kalensövelerini onlara benzetmek niyetiyle giyen, Hristiyanlara ve Mecusilere ait olan zünnarı kuşanan kişilerin kafir olacağını İslam alimleri söylemişlerdir.¹⁴ Küfür alameti sayılan bir serpuşun Müslümanlara giydirilmesi için girişimde bulunulması askerleri ve sivilleri çok tedirgin etti. Bando takımında yer alan Mustafa Turan askerlere şapka giydirilmesi için telkinde bulunulmasına şahit olduğunu söylemiş ve 31 Mart isyanının çıkışında bu telkinin önemli bir vesile olduğunu iddia etmiştir.¹⁵

¹² Ziyad Ebüzziya, "Ahmed Rıza", **DİA**, C.2, İstanbul, 1989, s.125.

¹³ Hülya Küçük Sevil, "İttihat ve Terakki Döneminde İslamcılık Hareketi (1908-1914)", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2005, s.333.

¹⁴ Ertuğrul Düzdağ, **Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında XVI. Asır Türk Hayatı**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1983, s.118.

¹⁵ Mustafa Turan, **Bir Generalin 31 Mart Anıları**, Q-Matris Yayınları, 2005, s.73, 74.

1.3 31 Mart Ayaklanması

Miladî takvimde 13 Nisan 1909 günü Rumî takvimde 31 Mart gününe tekabül ettiği için 13 Nisan 1909 tarihinde gerçekleşen isyan hareketi 31 Mart İsyanı olarak anılmıştır.¹⁶

İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Makedonya'dan İstanbul'a getirtilen Üçüncü ve Dördüncü Avcı Taburları Taşkışla'ya yerleştirilmişti. Avcı Taburu'nun alaylı askerleri 31 Mart gecesini zabıtlarını kışlaya hapsedtiler ve gece yarısına doğru Sultanahmet meydanında toplanmaya başladılar.¹⁷ İstanbul'daki 5. , 6. ve 7. Nizamiye askerleri ve Beyoğlu topçu alayındaki askerler de isyana katıldı, hep birlikte Ayasofya meydanına gelindi ve Meclis-i Mebusan önünde toplanıldı.¹⁸ Ulu orta sıkılan kurşunlar sebebiyle birçok kaza meydana geldi ama kasdî olan cinayetler de işlendi. Adliye Nazırı Nazım Paşa Meclis başkanı Ahmed Rıza'ya benzetildiği için yanlışlıkla öldürüldü. Lazkiye mebusu Mehmet Şefik Arslan ise Tanin mecmuasının başyazarı olan Hüseyin Cahid zannedilerek vuruldu. Ayrıca, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa istifa edip bir dostunun evinde saklandı. Tevfik Paşa kabineyi kurmakla vazifelendirildi.¹⁹

İsyancıların bazı istekleri şunlardı: Şeriatın tam olarak uygulanması, hükümetin istifa etmesi, Meclis üyelerinden olan Ahmed Rıza'nın, Hüseyin Cahit'in, Talat'ın, Cavit'in, Rahmi'nin ihracı, açığa alınan eski alaylı subayların tekrar göreve gelmesi, Kamil Paşa'nın sadarete, Nazım Paşa'nın seraskerliğe getirilmesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin dağıtılması, ayaklananlar hakkında padişahın af ilanı, Meclis Başkanlığı'na İsmail Kemal Bey'in seçilmesi.²⁰

Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi Ayasofya meydanında askerler ile konuştu. Askerler ona isteklerini iletti. Şeyhülislam, askerlerin bu isteklerini vekillere ileteceğine dair söz verdi. Askerlerin isyan etmelerinden dolayı ceza

¹⁶ Azmi Özcan, "Otuz Bir Mart Vak'ası", *DİA*, C. 34, İstanbul, 2007, s.9.

¹⁷ Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Akımı*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.117.

¹⁸ Özcan, "a.g.m", s.10.

¹⁹ Şefik Okday, *Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, İstanbul, BATEŞ Yayınevi, 1986, s.30.

²⁰ Mevlanzade Rifat, *31 Mart: Bir İhtilalin Hikayesi*, İstanbul, Pınar Yayınları, 1996, s.53, 54.

görmeyeceklerine dair heyet-i vükelaca yapılan istişare sonucunda askerlerin bu istekleri kabul edildi ve askerlerden kışlalarına dönmeleri istendi.²¹

İsyan başladıktan sonra yirmi, otuz tane mebus Meclis-i Mebusan'a gelebildi. Meclis-i Mebusan'da beklenildiği kadar mebus yoktu. Yaklaşık bir saat sonra mebuslar askerlerin isteklerini anlamak ve ihtilal girişimini engellemek için askerlere nasihat heyeti göndermeye karar verdiler.

O gün Meclis'e gelen mebuslardan askeri yatıştırmaya çalışan bazıları askerin böyle bir zamanda az bir vukuat çıkarması ile memleketin perişan olacağını, hiç kimsenin burnunun kanamamasına gayret edilmesi gerektiğini isyancılara söylediler, askerlere ve askerlerin yanındaki halka onların isteklerini sordular. Onlar da kabinenin ve bazı komutanların değiştirilmesini, şeriatın tamamen icra edilmesini ve mebuslardan birkaç kişinin ihraç edilmesini istediklerini söylediler. Mebuslar ise bu isteklerin hepsini yapamayacaklarını, bunların bir kısmının kendi vazifelerinin haricinde olduğunu ama ahkâm-ı şeriatın icrası için çalışmakta olduklarını ve bunu iyi anlatabilmek için aralarından bazılarının Meclise gelmesi gerektiğini söyleyip askerlerden bir kısmını Meclise davet ettiler.²²

Meclis'te karar alınması için istenen mebus sayısı yeterli olmamasına rağmen isyancıların zorlamasından dolayı askerlerin taleplerinin kabul edildiği hakkında Mebusan beyannamesi ilan edildi ve bu beyanname bir telgraf ile padişah Abdülhamid'e ulaştırıldı. Padişah da bu kararı onayladı ve böylece yeni kabine Ahmed Tevfik Paşa'nın liderliğinde kuruldu.

İstanbul'da isyancıların işlediği cinayetlerin sayısı 100 civarında oldu. Asar-ı Tevfik zırhlısı kumandanı Binbaşı Ali Kabuli de Yıldız Sarayı'nı bombalamayı planlamakla suçlanarak isyancılar tarafından öldürüldü.²³

²¹ Bayram Kodaman-Mehmet Ali Ünal, **Son Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi II.Meşrutiyet Olayları (1908-1909)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996, s.151.

²² Mehmed Fatin, "Mart 31", **Beyanü'l-Hakk**, İstanbul, S.30, 8 Haziran 1325, s.696-698.

²³ Özcan, "a.g.m", s.10.

İsyan sürecinde Padişah II.Abdülhamid sükûnetin sağlanması taraftarı olduğunu gösteren hamleler yaptı. Mesela yeni sadrazam olan Ahmed Tevfik Paşa'ya Kanun-i Esasi'nin aynı kalmasını emretti ve ihtilalin ilk günü Mabeyn Baş-kâtibi Cevad Bey'i isyan edenlere gönderip Şeriat'a riayet edileceğini ve isyandan vazgeçildiği takdirde umumi af ilan edileceğini bildirdi.²⁴

İstanbul'daki isyana Serez'de ve diğer Makedonya şehirlerinde büyük tepki doğdu. Padişaha, sadarete ve Meclis-i Mebusan'a protesto ve tehdit telgrafları çekildi.²⁵ Bu protesto ve tehdit telgraflarının çekilmesinde kabine değişikliğini Kanun-i Esasi'nin yürürlükten kaldırılması olarak yorumlayan bazı valiler etkili olmuştur. Bununla beraber yeni kabineyi olumlu görüp tebrik telgrafları çekenler de olmuştur.²⁶

Volkan gazetesindeki bir yazıda 31 Mart isyanının sonucunda şeriatın uygulanması konusunda daha titizlikle davranılacağını Meclis'te kabul edildiği ve bunun çok iyi bir haber olduğu ama askerlerin mektepli askerlere karşı kötü girişimlerde bulunmaması gerektiği çünkü bu alaylı askerlerin görevden alınmasının mektepli askerlerin işi olmadığı yazılmıştır.²⁷

İngiliz Times gazetesi ise 31 Mart isyanını "*Ordu eliyle yeni bir devrim*" başlığı ile sundu. Times gazetesinin İstanbul muhabiri bu isyanın gerici bir hareket olmadığını, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskıcı tutumlarına ve hızlı bir şekilde batılı yeniliklere geçme çabasına askerlerin tepki gösterdiğini yazdı.²⁸

²⁴ Danişmend, "a.g.e", s.25.

²⁵ Necati Çavdar, "Siyasi Denge Unsuru Olarak 31 Mart Vakasında Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti", **International Journal of History**, C.3, S.1, 2011, s.72.

²⁶ Okday, **a.g.e**, s.30.

²⁷ Sehl Fazıl Paşa, "Asker Kardaşlarımızdan Selamet Vatan Namına Rica", **Volkan**, İstanbul, 18 Nisan 1909.

²⁸ Orhan Koloğlu, **İttihatçılar ve Masonlar**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2012, s.134.

1.4 Hareket Ordusu

Hareket Ordusu'nun merkezi konumundaki Selanik, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından II.Meşrutiyet'in ilanından önce üs olarak seçilmişti. Bu şehirde nüfus yapısı karmaşıktı. Jön Türkler denilen ittihatçılar ilk olarak Mekteb-i Tıbbiye'de cemiyeti kurmuş olsalar da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin büyümesi ve Sultan Abdülhamid'i tehdit eden bir güç olarak ortaya çıkması Selanik'in merkez seçilmesinden sonra olmuştur. İttihatçılar çok kültürlü bir şehir olan Selanik'te çeşitli gruplar ile ittifak yapıp Abdülhamid'i Meşrutiyet'in ilanı için zorlamışlardı. Selanik, Abdülhamid'e karşı mücadelenin başarıyla sonuçlanması açısından İttihat ve Terakki Cemiyeti için çok anlamlıydı.²⁹

31 Mart isyanı Selanik'te duyulduktan sonra birçok kişinin katıldığı büyük bir miting düzenlendi ve mitingde silahlanarak İstanbul'a yürüme kararı alındı. Çeşitli milletlerden insanların katıldığı bir ordu kuruldu ve orduya Hareket Ordusu denildi. Hareket Ordusunun başında Mahmud Şevket Paşa vardı. İlk öncü birlik 16 Nisan'da Çatalca'ya geldi. Bu durum sebebiyle Osmanlı hükümeti telaşlandı. Durum Meclis'te görüşüldü. Bazı mebuslar askere nasihat etmek için Çatalca'ya gönderildi.

30

Askerin İstanbul'a doğru yola çıkması mebusları endişelendiriyordu. İstanbul'da gerilimin daha çok yükselmemesi için Çatalca'da askerlerle görüşüldü ancak sonuç alınmadı. Miladî 23 Nisan 1909'da İstanbul'da Taşkıyla askerleri yine Selamlığa götürülmüştü. Bu selamlık Sultan Abdülhamid'in son selamlığı oldu. O gün resmigeçit yapılmadı. Abdülhamid son Cuma selamlığına çıkmadan önce subayları huzuruna davet etti. Hareket ordusunun İstanbul'a girmek üzere olduğunu, kesinlikle çatışmaya girilmemesini tembihledi ve şöyle söyledi:

“31 Mart günü okunan ferman benim değildir, bu hadise bazı düşmanlar tarafından tertiplenmiştir. Sizleri aldatmışlar, kötü emelleri için teşvik ve tahrik

²⁹ Necmettin Alkan, **Selanik'in Yükselişi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012, s.135.

³⁰ Zekeriya Türkmen, “Hareket Ordusu”, **DİA**, C.16, İstanbul, 1997, s.125.

*etmişler. Asker evlatlarım bunlara kesinlikle inanmasınlar. Kışlalarında sakin olsunlar, silah kullanmasınlar.”*³¹

Hareket Ordusu kumandanı Mahmud Şevket Paşa'nın yazısı Miladî 24 Nisan 1909'da El-İslam gazetesinde yayımlandı. Yazıda 31 Mart hadisesi istibdad ile ilişkilendirilerek eleştirildi ve Hareket Ordusu desteklendi.³² Hareket Ordusunun kurulması ve İstanbul'a hareket için hazırlıkta olması İstanbul'daki hükümet tarafından öğrenilmişti. İstanbul'da çıkan isyan hareketine Selanik'ten gelecek ordunun müdahale yapması ile çok kan döküleceği, Hareket Ordusunun gelmesine gerek olmadığı ve İstanbul'da sükunetin sağlanıp askerlerin kışlalarına çekildiği şifreli telgraflar aracılığıyla Selanik ve Kosova vilayetlerine bildirildi. Ancak telgrafın gönderildiği günden üç gün evvel 15 Nisan 1909 gecesi Hareket Ordusu'nun ilk birliği Selanik'ten hareket etmişti.³³

23 Nisan gecesi Hareket Ordusu dört koldan İstanbul'a girdi. Beyazıt'taki Harbiye Nezareti binasını ele geçiren ordu ayrıca Taksim ve Taşkışla'da da çatıştıktan sonra Beyoğlu bölgesini ele geçirdi. Yıldız Sarayı kuşatıldı. 25 Nisan 1909'da Hareket Ordusu kumandanlığı tarafından İstanbul'da sıkıyönetim ilan edildi ve bunun için hükümete danışılmadı. İstanbul, Hareket Ordusu tarafından ele geçirildikten sonra Divan-ı Harb mahkemeleri kuruldu.³⁴

Hassa ordusu kumandanlığına tayin olunan Nazım Paşa İstanbul'a doğru hareket eden Hareket Ordusunun İstanbul'a kan dökülmeden giriş yapmasını kolaylaştırmak istedi. Taksim Kışlası'nda Topçu Numune Alayı Birinci Taburunda kolağası olan Süleyman Şefik Paşa bu mesele hakkında şöyle der:

“O tarihte İstanbul benim ile Nazım paşa elinde idi. İstanbul'da ise çeşitli sınıflardan otuz bine yakın muallim asker vardı. Eğer bizim kötü niyetimiz olsa idi Hareket Ordusu'nu perişan eder, İttihad hükümetini lağveder, memlekete hâkim olurduk. Aynı zamanda Sultan Hamid merhum da arzu etse idi bütün

³¹ Turan, **a.g.e**, s.82.

³² Mahmud Şevket, “Makam-ı Sadaret-i Uzmaya”, **El-İslam**, S.7, 11 Nisan 1325, s.2.

³³ Sina Akşin, **31 Mart Olayı**, Ankara, AUSBF Yayınları, 1970, s. 91, 95.

³⁴ Zekeriya Türkmen, **a.g.e**, s.125.

*asker padişah namına ayaklanmış, İttihad hükümetini alt üst etmeye hazırlanmış idi.”*³⁵

Meşrutiyet rejimi ortadan kalkmamasına, isyancı askerlerin bile Kanun-i Esasi'nin kaldırılması için talepte bulunmamasına ve hükümetin de askerlerin kışlalarına döndüklerine dair Selanik'e bilgi vermesine rağmen Hareket Ordusunun İstanbul'a gelmesi zaruri değildi. Hareket Ordusu İstanbul'a geldikten sonra İstanbul'da yaşanan baskı ortamı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Osmanlı devlet siyasetini doğrudan yönetmeye başlaması Hareket Ordusu'nun İstanbul'a geliş nedeninin sorgulanmasına yol açmıştır.

Kanaatimizce İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin amacı Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ve padişahın yetkisini daha da daraltıp Osmanlı siyasetini daha aktif bir şekilde yönetmek olmuştur.

1.5 Abdülhamid ve 31 Mart İsyanı

Abdülhamid'i sertçe eleştiren birçok siyasinin 31 Mart isyanı için Abdülhamid'i isyanın düzenleyicisi olarak suçlamaması bir gerçektir. Abdülhamid Hareket Ordusu'nun İstanbul'a doğru geldiğine dair haber aldığı anda savaş emri vermedi ve bilakis Hareket Ordusu'na karşı ateş açılmaması için çaba gösterdi. Hareket Ordusu Yıldız Sarayı'nı kuşattığında Abdülhamid Yıldız Sarayı'nda binek taşına çıktı ve Hareket Ordusu'na karşı direnilmemesi için çağrıda bulundu.³⁶

Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelmekte olduğu haberi üzerine Abdülhamid bu orduya silahla karşılık verilmemesi için Şeyhülislam'ın, Fetva Emininin, Birinci ve İkinci fırka kumandanlarının kışlalara gitmesini ve gelen askerlerin kendi kardeşleri olup onlara karşı silahla mücadele edilmemesini istedi.³⁷

³⁵ Süleyman Şefik Paşa, **Hatıratım: Başıma Gelenler ve Gördüklerim 31 Mart Vakası**, İstanbul, Arma Yayınları, 2004, s.180.

³⁶ Akşin, **a.g.e.**, s.214.

³⁷ Ali Fuad Türkgeldi, **Görüp İştiklerim**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1949, s.35, 36.

Ama ortam Abdühamid'i senelerce tahttan indirme planları yapan muhalifler için bir fırsat ortamıydı. Meclis'te Abdühamid'in hal' edilmesi meselesi tartışıldı ve fetva metni yazılmasına karar verildi. Yazılan hal' fetvasını Meclise davet edilen Fetva Emmini Hacı Nuri Efendi imzalamak istemedi ve fetva metninde isnad edilen suçları Abdülhamid'in işlemediğini ileri sürdü. Abdülhamid'e isnad edilen suçlamalar 31 Mart hadisesine sebep olmak, dîni kitapları tahrif ettirmek, yakmak ve devlet hazinesini israf etmektir.³⁸ Sonra ise fetvanın feragat teklifi veya hal'i suretiyle iki şık üzerine yazılması teklif edildi ve Hacı Nuri Efendi bunu kabul etti.³⁹ Nisan ayının 27'sinde Abdülhamid tahttan indirildi. Abdülhamid tahttan indirildikten sonra Mehmed Reşad tahta çıkarıldı.⁴⁰

Abdülhamid'in uzun süre boyunca meşrutiyeti yeniden ilan etmemesi meşrutiyeti hararetle savunmuş muhaliflerin Abdülhamid'e karşı tavırlarını belirlemiştir. Abdülhamid meşrutiyeti ilan ettikten sonra da Abdülhamid'siz meşrutiyet hayali devam etmiştir çünkü Abdülhamid'in meşrutiyet yorumu ile ittihatçıların meşrutiyet yorumu arasında farklar vardır.

Abdülhamid'e karşı yapılan muhalefetlerde en sık dile getirilen meselelerden biri Kanun-i Esasî'nin 113.maddesi olmuştur. Bu maddeye göre padişah ülkenin herhangi bir yerinde emniyeti ihlal ettiğini düşündüğü şahısları sürgün edebiliyor idi.⁴¹ İttihatçılar kendilerine daha çok yetki verilen bir sistem hedeflerken Abdülhamid padişahın yetkilerinin ittihatçıların istediği kadar alınmasını doğru görmemiştir. Bu gibi sebeplerle ittihatçılar Abdülhamid'in başta olmadığı bir meşrutiyet rejiminin Osmanlı Devleti için çok daha faydalı olacağına inanmışlardır. 31 Mart hadisesinin çıkması ile de bu hadiseyi fırsat olarak gören ittihatçılar kendi yorumladıkları meşrutiyet hedeflerine ulaşmak ve bu yolda halkın da desteğini almak için isyan girişimini Abdülhamid ile bağdaştırmışlardır. Sonuç olarak, ittihatçılar başarılı olmuş ve Abdülhamid tahttan indirilmiştir.

³⁸ Yavuzhanlı Osmanoğlu, **Sultan İkinci Abdülhamid Han Hakkında Meşhurların İtirafı**, İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2006, s.66,67.

³⁹ Türkgeldi, **a.g.e.**, s.43.

⁴⁰ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul, İmge Kitabevi, 2011, s.215.

⁴¹ Şükrü Hanioglu, "Meşrutiyet", **DİA**, C.29, İstanbul, 2004, s.391.

Abdülhamid 31 Mart isyanını düzenlediğine dair iddiaları sert bir üslupla reddederek şu ifadeleri kullanmıştır: *“Bu işleri yapanları Allah kahretsin. Benim bu işlerde hiçbir tesirim yoktur. Hattâ ayaklanma günü söyledim, ‘Ben atıma bineyim, askerin ortasına çıkayım, ne olursa olsun, isterlerse beni öldürsünler.’ Dedim. Ben bunca senedir devletimin, milletimin saadeti için çalıştım. Fakat düşmanlarım daima bana böyle fenalıklar hazırladılar. Dört, beş şaşkın bu fesatları çıkardı. Dolap çevirdi. Fakat kıyamet benim başıma koptu. Vallahi benim kabahatim yoktur.”* Abdülhamid, sözlerinin devamında padişahlığı boyunca idam cezası uygulamadığını, bu isyan hadisesinde de kan dökülmemesi için çok uğraştığını belirtmiştir.⁴²

Abdülhamid bir heyetin, kendisinin 31 Mart vakası ile ilişkisi olup olmadığını göstermesini sadrazam Tevfik Paşa’dan istemiştir.⁴³ Abdülhamid’in bu isteği onun bu isyanın tertipçisi olmadığını bilmesi ve hakkında çıkan iddialara cevap vermesi amacını taşır.

Ayrıca, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ileri gelenlerinden biri olan Talat Paşa 31 Mart vakasını Abdülhamid’in düzenlemediğini birçok defa söylemiştir.⁴⁴

⁴² Osmanoglu, **a.g.e**, s.28,29.

⁴³ Okday, **a.g.e**, s.32.

⁴⁴ Türkgeldi, **a.g.e**, s.49.

1.6 Divan-ı Harb Mahkemesi

Divan-ı Harb mahkemesinde en çok sorulan soru şu oldu: “31 Mart Salı günü Ayasofya Meydanı'na gittin mi?” Gittiğini söyleyenler asılarak veya kurşuna dizilerek idam edildi.⁴⁵ Volkan gazetesi başyazarı Derviş Vahdeti Divan-ı Harb mahkemesinde yargılanıp idam edildi. Yargılanmasının gerekçesi olarak Divan-ı Harb mahkemesinde şu ifadeler kullanılır: “Gazetesiyle vuku bulan neşriyat-ı müfsidkaranesiyle vak'a-i irticâiyye ve ihtilal-i askerîyi ihzar eylediği ve âhiren Volkan nâmı alan (İttihad-ı Muhammedî) nâm-ı mukaddesi altında bir cemiyet-i fesadiye teşkil eylediği”⁴⁶

Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi'nin *II. Meşrutiyet Olayları* adlı eserinde Divan-ı Harb mahkemesinde ceza alanların listesi mevcuttur. Bu listeye bakıldığında anlaşıyor ki Divan-ı Harb mahkemesinde yargılananların çoğu düşük rütbeli askerlerdir. Bu askerlerin çoğu çavuş veya onbaşidir. Cinayetle suçlananlar da olmakla birlikte çoğu Ayasofya meydanındaki askerler arasında bulunmaktan suçlanmıştır. Mesela Bâb-ı Fetva Danişmendi Ayasofya'da asâkir-i asiyeye su ve simit dağıttığı ve vapurda meşrutiyet aleyhinde konuştuğu gerekçesiyle dokuz sene nefy cezasına çarptırılmıştır.

Serbestî gazetesi başyazarı Mevlanzade Rıfat, gazetedeki makaleleri ile halkı hükümet aleyhinde kışkırtmakla suçlanmış ve ona matbaasının seddiyle on sene nefy cezası verilmiştir. Bediüzzaman Said Nursi de Divan-ı Harb Mahkemesinde yargılanmış ancak beraat etmiştir. Bediüzzaman, Divan-ı Harb Mahkemesinin haksız hükümlerini eleştirmek için Sultanahmet'e kadar yürümüş ve “Yaşasın zalimler için Cehennem” diye bağırmıştır.⁴⁷

31 Mart Vakası'nın planlayıcısı olarak Sultan II. Abdülhamid görülse de Divan-ı Harb bu konuda bir hüküm vermemiştir. Bununla beraber, Abdülhamid

⁴⁵ Turan, **a.g.e.**, s.89.

⁴⁶ Kodaman, Ünal; **a.g.e.**, s.211.

⁴⁷ Bediüzzaman Said Nursi, **Tarihçe-i Hayat**, İstanbul, Sözler Yayınevi, 2004, s.57.

devrindeki devlet memurlarından birçokları Divan-ı Harb tarafından yargılanmadan mahkum edilmiştir. ⁴⁸

Abdülhamid'in padişahlığı sırasında Osmanlı Devleti'nde yasal idam cezası uygulanmadı. O zamanda İstanbul sakinleri sokakta asılmış bir adam görmemişlerdi. Fakat 31 Mart isyanının bastırılmasından sonra kurulan Divan-ı Harb mahkemesi ile beraber Ayasofya meydanında birçok asılmış kişiler görüldü. Hüseyin Cahid Yalçın bu konu hakkında şu ifadeleri kullanır:

“Siyasal hayat ve meşrutiyet yalnız sokaklarda adalet, özgürlük, eşitlik ilkelerini taşıyan kırmızı bayraklarla dolaşarak “Yaşasın!” diye bağırmaktan, kürsülerde hürriyet ve adalet konuları üzerine kolay söylevler vererek alkış toplamaktan oluşmuyordu. Onda parti çekişmeleri vardı; bu çatışmaların çirkin biçimleri, kana ve öldürmeye kadar ileri giden yolları vardı. Ve sonunda işte böyle darağaçları vardı... Oysa ben bu hayatı böyle mi düşlemiştim? Hürriyet dönemi gelir gelmez işler düzelecek, hak ve adalet hüküm sürecek ve bütün insanlar kardeş olacak değil miydi?” ⁴⁹

Bu ifadeler meşrutiyet rejiminin gelmesi ile beraber hürriyet ortamına kavuşulacağına inanan bir şahsın hayal kırıklığına uğradığını göstermektedir.

⁴⁸ Tursun, “a.g.m”, s.76.

⁴⁹ Hüseyin Cahid Yalçın, **Siyasal Anılar**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1976, s.143.

1.7 31 Mart İsyanı Neticesinde Osmanlı Devleti

Hareket Ordusu İstanbul'a geldikten kısa süre sonra İstanbul'da hâkimiyeti ele geçirdi. Divan-ı Harb'te birçok insan sorgulandı ve birçok haksız idamlar gerçekleştirildi. Abdülhamid'in hal' edilmesi ile Hareket Ordusu'nun İstanbul'da hakimiyet elde etmesi neticesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskıcı politikası daha da güçlendi ve Osmanlı Devleti'nde meşrutiyet adı verilen yönetim İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bakışına göre yorumlanmaya başlandı.

Günümüzde demokrasi kavramı üzerine de birçok yorumlar yapılmaktadır. Hakkı olana hakkını vermek, adalet gibi meselelerde demokrasiyi savunduğunu söyleyen gruplar bile farklı görüşler ileri sürebilmektedir. Meşrutiyet kavramı üzerinde de farklı görüşler ileri sürülmüştür. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde Fransız İhtilali ile gündeme gelen laiklik, eşitlik gibi kavramlar üzerinde yoğunlaşan Ahmed Rıza gibi bazı şahısların cemiyette önemli bir pozisyonda olması neticesinde Osmanlı Devleti'nde Fransız tarzına yakın bir meşrutiyet rejiminin uygulanması daha çok gündeme gelmiştir.

31 Mart İsyanı'nda şeriat lafzının duyulması ve o gün toplanan kalabalıkta birçok sarıklı insanın olması neticesinde isyan şeriat için ayaklananların isyanı olarak görülmüş ve şeriatın koruyuculuğu konumunu üstlenen ulema bu sebeple olumsuz olarak etkilenerek ulemanın devlet ve toplum içindeki pozisyonunda sarsılma yaşamıştır. Ulemadan birçok kişinin meşrutiyet taraftarı olduğunu söylemesi ulemanın devlet ve toplum içerisindeki saygınlığının ve konumunun gerilemesini değiştirmemiştir. Bunun nedeni ise meşrutiyet anlayışında ulema ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasındaki farklardır. Ulema, şeriata uygun bir meşrutiyet rejimini savunur iken İttihat ve Terakki Cemiyeti şeriat hükümlerine sıkı sıkıya bağlı bir meşrutiyet rejimini desteklememiştir.

Şeriat İslâm'a ait dinî, ahlâkî ve hukukî hükümler bütünüdür.⁵⁰ Şeriat hakkında bir ayet meali şöyledir: *“Sonra emirden (olan) bir şeriat ile seni*

⁵⁰ Talip Türcan, “Şeriat”, **DİA**, C.38, İstanbul, 2010, s.571.

vazifelendirdik; onun için sen o şeriatı uy da ilmi olmayanların arzularına uyma!”⁵¹

Ulema şeriatı uygun bir meşrutiyet düzeni istemenin İslam’a uygun bir meşrutiyet istemek anlamına geldiğini ifade etmek istemiş ve şeriat kanunlarının Allah’ın kanunları olduğunu, Allah’ın kanunlarının da mutlak doğru olduğunu dile getirmiştir. Şeriat kavramının bazı çevrelerce istibdad, irtica gibi olumsuz manalar içeren kavramlara yakın olduğunun söylenmesi şeriat ifadesinin etimolojik ve tarihsel süreçteki kullanımlarına aykırıdır. Şeriat ifadesini hiçbir alim irtica anlamına gelen gericilik manasında kullanmamıştır. Ancak, 31 Mart isyancılarının dillerinde şeriat lafzının olması sebebiyle bu vaka ile beraber şeriat lafzı bazı kesimlerce gericiliği istemek ile ilişkilendirilmeye çalışılmıştır.

Abdülhamid’in savunduğu söylenen İslamcılık adı verilen görüşün Osmanlı Devleti’nde gündemden düşmesi de 31 Mart isyanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin baskıcı tutumu ve Abdülhamid’in tahttan indirilmesi ile ilgilidir. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin baskıcı tutumu halkın korkusuna sebep olmuş ve İttihad-ı İslam’ın savunulması neticesinde ağır ceza görmekten endişe edilmesi Müslümanların güçlü bir İslam devleti altında birleşmesi demek olan İttihad-ı İslam söyleminin aşıkâr bir şekilde savunulmaması ile sonuçlanmıştır. İttihad-ı İslam’ı savunan İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti’nin 31 Mart İsyanı’nı düzenlemek ve isyana teşvik etmekle suçlanması da bu noktaya gelinmesinde vesile olmuştur.

Kanun-i Esasî 21 Ağustos 1909’da değişikliğe uğramış ve bu değişiklik ile yirmi bir madde tadil edilmiş, bir madde tamamen kaldırılmış ve üç madde de ilave edilmiştir. Getirilen yenilikler arasında padişahın Meclis’te Kanun-i Esasî’ye bağlılık yemini etmesi, hükümetin Mebusan Meclisi’ne karşı sorumlu olması ve güvenoyu alma zorunluluğu, yasaları padişahın mutlak olarak veto etme yetkisinin sınırlandırılması gibi düzenlemeler vardır. Ayrıca, padişahın istediği kişiyi sürgün etme yetkisi kaldırılmıştır.⁵²

⁵¹ Kur’ân, Câsiye 45/18, **Kur’ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli**, Elmalılı Hamdi Yazır, Sadeleştiren: Prof.Dr.M.Sadi Çöğenli v.d, Sabah Gazetesi, İstanbul, 2000, s.499.

⁵² Mehmet Akif Aydın, “Kanun-i Esâsî”, **DİA**, C.24, İstanbul, 2001, s.330.

2.BÖLÜM

31 MART İSYANINA İLMÎ CEMİYETLERİN BAKIŞI

2.1 Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye

Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye 1908'de kuruldu. Cemiyetin başlıca yayın organı Beyanü'l Hakk Mecmuası idi. Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye'nin üyeleri olup Beyanü'l Hakk Mecmuasında yazarlar arasında Mustafa Sabri Efendi, Mehmed Fatin, Şehrî Ahmed Efendi, Hüseyin Hazım, Elmalılı Hamdi Efendi vardı.

Cemiyetin birçok gayesi bulunuyordu. Osmanlı Devleti'nin yönetiminde meşveret usulünün korunması, hilafetin muhafaza edilmesi, devlet icraatlarında şeriata riayet edilmesi için çaba gösterilmesi, İslam adabının yaşatılması, din ilkelerinin Müslümanlara kolaylıkla anlatılabilmesi, din öğretiminin bütün eğitim ve öğretim kurumlarına yaygınlaştırılması, İstanbul ve taşradaki medreselerin zamanın ihtiyaçlarına göre ıslahı bu gayeler arasındadır. Cemiyet'in kuruluş sebebinin istibdad devrinde dîni eğitime yeterince önem verilmemesi sebebiyle cehaletin çoğalması olduğu şu ifadelerle belirtilir:

“Gerçekten yıllardan beri süregelen cehalet ve istibdâtın korkunç sonucu olarak, müslümanların değişik yollardan edindikleri dinî bilgileri sınırlı bir şekilde kalmış ve Batı uygarlığının aktarılışı ve ülkemizde uygulanması adeta farz olan maddi kalkınmasına kayıtsız kalınarak, ahlaki çöküntüye eğilimler olmuş ve İslam güneşinin gerçek görkemini anlamayan görüşler çoğalmıştır. Ulema bu acı gerçeği göz önünde bulunduruyordu. Tamamıyla anlıyordu, ağlıyordu, fakat bir şey söyleyemiyordu. Yalnız "Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Allah nurunu tamamlamaktan asla vazgeçmez." (9/32) ayet-i kerimesini okuyarak geleceğe bakıyordu. Çünkü din alimleri biliyordu ki dîni Allah her zaman himaye edecektir. Evet birşey söyleyemiyordu. Çünkü dini hükümlerin tebliğine hangi noktadan başlansa adâlet ve gereklerine sarılmak, zulüm ve istibdâta karşı koymak emrinden başka bir şey olmayacaktı. Bunu

anlayan istibdâdın ayak takımları, melun fikirlerini başlıca ulemaya atfetmişlerdi. Vaazlarda dua ve israiliyattan başka bir şey söylenmemesi zorunlu idi. Ulema, üzerine düşen görevin yerine getirilmesinde dînî zorunluluk bulunduğunu bildiği halde, istibdâd yüzünden zihinlerde kalan bu yüce görevi şimdi eksiksiz olarak yerine getirmeğe karar verdi ve hemen bir "Cemiyet-i İlmiye" kurdu"

Bu ifadelerde açıkça sultan Abdülhamid'e yapılan bir eleştiri söz konusudur. Ancak sadece Sultan Abdülhamid'e değil, birkaç yüzyıldır Batılı devletlerin maddî yönden güçlenmesi ve pozitif bilimlerde yaptıkları gelişmelere kayıtsız kalan Osmanlı devlet adamlarına ve pozitif bilimlere kapalı olup hurafeleri dindenmiş gibi sunan hocalara da eleştiri söz konusudur.

Cemiyet'in üyelerinden olan Mehmed Fatin, Cemiyetin hem İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı bir siyasi cemiyet, hem İstanbul ve taşra medreselerinin geliştirilmesi ve fen ilimlerine önem verilmesi konusunda çalışmalar yapacak ilmî bir cemiyet hem de Müslümanlara dinlerini anlatacak, lüzum görülen yerlere heyet-i ilmiyenin gönderileceği dîni bir cemiyet olduğunu ifade etmiştir.⁵³

Cemiyet üyeleri ilk başta ittihatçılarla iş birliği yaparak Meşrutiyet'in ilanına katkıda bulunmuşlar fakat Meşrutiyet'in ilanından sonra ittihatçıların Meşrutiyet'e aykırı hareketlerini görüp onlarla bağlarını koparmışlardır. Cemiyetin yayın organı olan Beyanü'l Hakk mecmuasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politikalarını eleştiren yazılar kaleme alınmıştır.⁵⁴ Cemiyetin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden ayrılması ile ilgili olarak, 12 Kanun-ı Sani 1324 (1908) tarihinde "*Niday-ı Ehl-i İslâm*" başlıklı makalesinde Bursa Mebusu Ömer Fevzi şu açıklamada bulunmuştur:

"Son inkılâbımız üzerine her tarafta İslamlar sevinmiş, serbestce herkes dini, dünyevi sözlerini çekinmeden söyleyeceklerini mülâhaza ile doğru olan yola doğru gidileceğini ümit etmiş ve sınıf-ı muhtelif câhiblerinden edilen

⁵³ Mehmed Fatin, "Cemiyetimiz", **Beyanü'l-Hakk**, S.1, İstanbul, 22 Eylül 1324, s.11.

⁵⁴ Edip Bukarlı, "31 Mart Vak'ası'na Cemiyet-i İlmiyye-i İslâmiyye'nin Bakışı", **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, C.3, S.8, 2016, s.100.

teşebbüsât, hitâb ve ifadât da bu ümidi tevlid eylemişti. İslâmların sürûru bir kere müşâverenin usûl-i dinden olması, sonra herkes keyfi gibi iş yapamayıp umûmun muayyen vazifeyi cidden ve bihakkın ifa edeceklerine itikat ve hükümet-i şekliyenin dini, din-i islam olduğunun Kanun-ı Esâsî'de musarrah bulunmasıyla, âhkâm-ı şer'iyye vü diniyyenin mevki-i icraya vaz'ına itimat olunmasına mebni idi. Maalesef ümitler bazı cihetten boşa çıkıyor. Hele ehl-i islâmın umûr-ı şer'iyye vü diniyye hakkındaki intizar ettikleri şeylerden hiçbir şey görülemiyor. Umur-ı diniyyeyi muhafaza ve icraya, tebliğ ve i'lâya memur olan ulemâ-yı dinin ve memurîn-i şer'iyyenin sukutlarına mani kalmamıştır...."

Ömer Fevzi'nin bu şekilde başlayan makalesinde hükümetin bir üyesi olan şeyhülislamdan şer'î hükümlerin uygulanması konusunda girişimde bulunması, Müslümanların bunu beklediği ve bunu beklemede haklı oldukları belirtilir.⁵⁵ Bu ifadelerden anlaşılıyor ki Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, şerî hükümleri uygulaması konusunda gevşek davrandığını, bekleneni veremediğini, Müslüman halkın şeriat hükümlerinin icrası konusunda beklentilerinin boşa çıktığını ve ittihatçıların meşrutiyet algısının şeriat ile bağdaşmadığını ifade etmiştir. Meşrutiyet ile dîni sözlerin serbestçe söylenileceğine inanılmış ancak meşrutiyet ilan edildikten sonra da bu meselede özgürlüğün gelmediği açıklanmıştır.

Cemiyet, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden ayrılanların kurduğu ve İttihat ve Terakki muhalifi bir cemiyet olsa da 31 Mart isyanında net, kararlı bir duruş sergileyerek isyan hareketinin meşru olmadığını açıklamış ve 31 Mart Ayaklanmasını meşrutiyet ve Kanun-i Esasî karşıtı bir girişim olarak yorumlamıştır. Cemiyet, 31 Mart isyanı sürecinde askerleri ve halkı ikna edip ortamın yumuşaması ve fitnenin engellenmesi için isyancılara nasihat etmiştir.

Cemiyetin beyannamelerinde meşrutiyetin şeriata uygunluğundan ve şeriatta ulemaya hürmet etmenin öneminden birçok kez bahsedilir. Bu konu ile ilgili olarak beyannamede şu ifadeler kullanılır:

⁵⁵ Ömer Fevzi, "Niday-ı Ehl-i İslâm", **Beyanü'l-Hakk**, S.18, İstanbul, 12 Kanun-ı Sani 1324, s.373, 375.

*“Allah'ın ve şeriatın emriyle hizmet ve itaate mecbur olduğunuz ulemadan pek çok zevat da meclis-i mebusanda mevcuddur. Bunlar da meclis-i mebusan küşâd edileliden beri şeriat için ne kadar çalışdılar. Yeni tâ'dil olunan Kanun-ı Esasî'ye ne güzel, ne meşru maddeler ilave ettiler. Bakınız, bunlardan haberiniz yok. Size kim bilir neler söyleyenler bu cihetlerden niye bahsetmediler? İşte bu muhterem mebusanımızın da kadrini biliniz. Bunların her biri elli bin kişinin timsâlidir. Bu itibarla meclis-i mebusanımızda otuz beş milyon nüfus-ı Osmânî kuvveti mevcuddur.”*⁵⁶

Bu ifadelerle ulemadan birçok kişinin Meclis-i Mebusan'da vekil olduğu, o kişilerin şeriatın icrası için çok çalıştıkları ve bu çalışmalar sonucunda Kanun-ı Esasî'ye şeriata uygun meşru maddeler ilave edildiği belirtilir ve Meclis-i Mebusan'ın şeriatın icrasına bir vesile olduğu söylenerek Meclis-i Mebusan'a şükran duyulması gerektiği ifade edilir. Ayrıca, Meclis-i Mebusan'ın bir temsil meclisi olması ve temsil ettiği kitlenin Osmanlı milleti olması vurgulanıp milleti temsil eden bir meclise karşı ayaklanmanın yanlış olduğu anlatılmak istenir.

Cemiyet'in beyannamesinde bir ayetin tefsiri yapılarak şu ifadeler kullanılır:

*“...Ey bana iman eden kullarım size, ca'iz ki bir müfsit tarafından bahusus ehl-i İslam'ın heyecanlı bir zamanında 'Ne duruyorsunuz? Şöyle yapın böyle yapın tarzında bir takım teşvikat vuku' bulursa hemen aldanıvermeyin. Olur ki cehaletle yanlış bir iş görürseniz bîgünah insanların kanına girersiniz, sonra yaptığınız işe dünya ve ahrette pişman olursunuz. Şurasını biliniz ki, siz başınıza buyruk değilsiniz. Sizin içinizde Allah'ın peygamberi vardır. Siz onun emrine itaat etmez de kendi kendinize hareket ederseniz helak olursunuz... (Hz. Muhammed s.a.v.) sağlığında öyle emretmiş benim mirasım yoktur buyurmuşlar. Onun mirası ilimdir ki onu da ahkâm-ı şeri'atı bilen ulemaya terk etmişler.”*⁵⁷

⁵⁶ Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye, “Asker Evlatlarımıza Hitabımız”, **Beyanü'l Hakk**, S.29, C.2, 6 Nisan 1325, s.670.

⁵⁷ Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye, “a.g.m”, s.668.

Bu ifadelerde Hucurat Suresi'nin 6.ayetinın tefsiri vardır. İlgili ayet meali şöyledir: *“Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.”*⁵⁸ Cemiyet, bu ifadelerle halkı isyana teşvik eden insanlara güvenilmemesi ve onların sözlerine inanılmaması gerektiğini savunur. Halka ve askerlere başlarına buyruk olmadıkları ve yapılan işlerde İslâmî hükümlere göre hareket edilmesi gerektiği anlatılır. İslâmî hükümler de ilim ile öğrenilir. Dolayısıyla ilim ile meşgul olan ulemanın sözünü dinlemek gerekir. Ulemanın sözüne muhalefet ederek isyan edilirse zulüm gerçekleşmiş olur.

Beyannamede askerlere zabıtları öldürme girişimlerinin yanlışlığından bahsedilir ve bir savaş olması durumunda zabıtsız ne yapılacağı sorularak zabıtların Osmanlı ordusundaki önemi hatırlatılır. Kendi sözlerinin dinlenmesi gerektiğini ifade eden Cemiyet üyeleri beyannamede şu ifadeleri kullanır:

*“İşte bugün biz, peygamberimiz efendimiz hazretlerinin acizane ve irsalleri bulunduğumuz cihetle onun emr-i makamına kaim olmak üzere bizim sözümüzü, nasihatimizi dinleyeceksiniz. Çünkü peygamberimizin yüz binlerce ehadis-i şerifesini biz okuyoruz, biz biliyoruz. Kur'an-ı Kerim'i biz anlıyoruz, bu kadar tefsir, 'akaid, fıkıh kitaplarını biz mütalaa ediyoruz. Size dininizi, imanınızı, abdestinizi, namazınızı, orucunuzu, haccınızı, nikahınızı, ibadetinizi biz öğretiyoruz. Biz olmasak şeri'atı nereden bilecektiniz, kıymetini nasıl takdir edecektiniz? Madem ki şeri'at istiyormuşsunuz. Ne güzel talep, ne 'ali himmet. Lakin yavrularımız afv ederseniz o bizim vazifemizdir. Sakın vazifemizi gasb etmeyiniz. Sizin vazifeniz cihad fî sebîlillahtır (Allah yolunda cihattır). Yani muharebedir. Ama nerede düşman hududunda, İstanbul'da değil, birbirimizle de değil.”*⁵⁹

⁵⁸ Kur'an-ı Kerim Meali, Haz.Doç.Dr.Halil Altıntaş v.d, Hucurat 49/6, Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı, Ankara, 2011, s.572.

⁵⁹ Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye, “a.g.m”, s.669.

Bu sözlerle isyancıları itaate teşvik eden Cemiyet, talep edilen şeriatı da kendilerinin öğrettiklerini, şeriat kavramının ne olduğunu onlardan çok daha iyi bildiklerini dile getirir. Ayrıca, şeriat için çalışmanın öncelikle ulemanın vazifesi olduğunu, ulemanın vazifesine karışılmaması gerektiğini ve askerlerin vazifesinin ise düşman hududunda savaşmak olduğunu ifade eder. Sonrasında ise Enfal Sûresi'nin 46.ayetinin açıklaması verilir. İlgili ayetin meali şöyledir: *“Allah’a ve Resûl’üne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”*⁶⁰

Cemiyet bu ayeti beyannamede şöyle açıklar: *“Yani ey ehl-i iman birbirinizle münazaat etmeyiniz, aranızda ihtilaf çıkarmaktan sakının. Sonra zayıf düşersiniz de asıl düşmanlarınız sizin zaafınızdan bilistifade hepinizi mahv u perişan ederler.”* Bu ifadelerden sonra ise ulemanın şeriatı muhafaza edemediğini söyleyenlere cevap olarak şöyle denilir: *“Sizi kim bilir nasıl bir niyet ü maksadla dinler olmuştur ki ulema şeriatı muhafaza edemiyor, kalkın siz isteyin. Lakin yavrularımız bakalım siz şeriatın ne olduğunu biliyor musunuz? Hani ya şeriat kıldan ince kılıçtan keskin demezler mi? Şeriatı bilmenin, istemenin yolu vardır.”* Ardından ise ulemanın meşrutiyet öncesinde 16 sene önce şeriat için çalışırken kayıklara doldurulup İstanbul dışına sürgün edildiği ve bu süreçte askerlerin *“Şeriat isteriz”* diye ayaklanmadıkları ve seslerini bile çıkarmadıkları söylenir. Cemiyet’in 31 Mart isyanındaki korkusu istibdad olarak adlandırdıkları meşrutiyet öncesi Abdülhamid devrinin geri geleceği hakkındadır.

Bu ifadelerde Sultan Abdülhamid’in baskıcı politikasına eleştiri hâkimdir. Bu baskıcı politikadan dolayı padişahın hiç kimseye danışmadığı, yönetimde karar verirken dilediği gibi hareket ettiği belirtilir ve meşrutiyetin doğru bir rejim olduğu şu ifadelerle dile getirilir: *“Hz. Ömer’in tevki ettiği ve cahilce hiç kimseye danışmayarak meşru, gayr-ı meşru istediğini yapmakta olan istibdadın ne kadar fena*

⁶⁰ Kur’ân-ı Kerîm Meali, Haz.Doç.Dr.Halil Altıntaş v.d, Enfal 8/46, Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı, Ankara, 2011, s.198.

*ve bunun karşılığı olarak milletin de işe karıştırılması manasına olan meşrutiyetin ne kadar güzel bir şey, millet hakkında ne büyük bir nimet olduğunu anlamışsınızdır.”*⁶¹

Cemiyet bu nasihatlerden sonra askerlerin şöyle bir soru sorabileceklerini düşünür: “Biz şeriat istediğimiz için kıyam ederken meşrutiyet neden tehlikede olsun, istibdad neden geri gelsin? Biz de istibdadı istemiyoruz. Neden bizi meşrutiyeti yıkmakla suçluyorsunuz?” Böyle bir düşünceye cevap olarak ise Cemiyet şu ifadeleri kullanır: *“Asker evlatlarımızın şeriat talebi altında bir istibdat çıkarsa evvela şeriatımızı lekeleyeceğinden şeriata hizmet edeceğim derken ihanet etmiş olmamak için Allah ve Resullullah aşkına nazar-ı basiretlerini açmaları lazımdır...”*

Bu sözlerle askerlerin şeriat talebi ile isyan etmesi neticesinde meşrutiyet düzeni ortadan kalkar ise bu durum sebebiyle şeriatın suçlanacağı, bunun da İslamiyet’e ihanet olduğu ve bu nedenle bu meselede doğru davranıp isyandan vazgeçmenin çok önemli olduğu ifade edilir.

Cemiyet, askerlere uyanık olmaları ve kötü niyetli kişilerin tuzağına düşmemeleri için ayrıca şunları söyler:

“Sizi belki iğfal edenler vardır. Belki de sizin bilemeyeceğiniz bir takım erbab-ı fitne ve fesad sûret-i hakdan görünerek ve câiz ki ulema kıyafetine girerek sizi aldatabilirler. Hatta şurada size ihtar ediyorum ki cemiyet-i ilmiyenin kışlalara gönderdiği heyet-i nasihaların ellerinde cemiyet-i ilmiye-i İslamiyenin mührünü havi itimadname vardır. Rast geldiğiniz her başı sarıklı ulema, şeriatın dakayikine siyasetine vâkıftır zannetmeyiniz. ‘İnsanı yarım hoca dinden, yarım hekim de candan eder’ misalini bilirsiniz. Asıl, ulema-yı şeriatın yani cemiyet-i ilmiye-i İslamiyeyi teşkil eden kuvve-i mümtazenin nasihatine tâbi olunuz. Çünkü şeriatımız, sahib-i şeriat (S.A.V) efendimiz hazretlerinden bugüne kadar o gibi ulema vasıtasıyla tevariüs oluna gelmiştir.”

⁶¹ Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye, “a.g.m”, s.669,671.

Cemiyet, mühürlü heyet yollayarak kendilerinin ulema olduğunu askerlere göstermeye ve alim görünümlü casusların fitnelerinden sakınılmasına dikkat çekmeye çalışmıştır. Şeriat hükümlerini ulemanın öğrettiği ve ulemanın nasihatlerine tâbi olmak gerektiği belirtilerek askerlerin Cemiyet'e güvenmesi istenmiştir.

Ayrıca, Cemiyet'in beyannamesinde Abdülhamid'in yaptığı bir kısım harcamalar eleştirilir. Hazreti Peygamber'in fakirlik içinde yaşadığı hatırlatılır. Halife Hazreti Ömer'in israftan kaçınmasından ve takvasından bahsedilir ve ekonomik sıkıntılar çekilmesine rağmen milletin hakkı olan hazineden yapılan masraf ile köşklerin yapıldığı ve köşklerin içerisine de pahalı ipekli kumaşların koyulduğu söylenerek bu yapılanların İslam'a uygun olmadığı belirtilir. Ayrıca, hafiyelere gizli işlerin yapılması için altınlar vermek de eleştirilir.

Halife Hz. Ömer, arkadaşlarına “*Şayet ben haksız bir iş yaparsam beni uyarın, yanlışımı düzeltin.*” buyurmaları üzerine, arkadaşlarından birisi “*Ya Ömer, haksız iş yaparsan kılıcımızla düzeltiriz.*” demiş. Hz. Ömer de, “*Memnun oldum, Allah sizden razı olsun.*” demiştir. Verilen bu örnek ile devlet yöneticisinin meşru çerçevede eleştirilebileceğinin yazıldığı beynamede Abdülhamid istişareye yeterince önem vermemekle suçlanmıştır.

Beynamede ayrıca Yavuz Sultan Selim'in ulemaya hürmetinden de örnek verilir. Yavuz Sultan Selim bir gün at üzerinde giderken Şeyhülislam İbn-i Kemal'in atının ayağından sıçrayan çamurun Sultan'ın üzerine isabet ettiği ve Sultan'ın o elbiseyi derhal üzerinden çıkartıp o elbisenin alınmasını ve çamuruyla tutulmasını ve kendi cenazesinin üzerine o çamurlu elbisenin örtülmesini istediği belirtilir. Yavuz Sultan Selim'in ulemaya hürmet etmesi örnek verilerek Abdülhamid'in böyle bir davranış içerisinde olmadığı iddia edilir ve ulemanın önemi vurgulanır.⁶²

Devlet başkanının alimlerin nasihatlerini dinlemesi, alimlere danışması önemlidir. Selçuklu Devleti'nin ünlü veziri olan Nizamü'l Mülk devlet başkanının devlet işlerinde alimlerle istişare etmesinin önemli olduğunu söyler ve Resulullah'ın en alim insan olmasına rağmen yine de istişare ettiğini örnek verip istişarede

⁶² Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye, “a.g.m”, s.670-673.

bulunmayan devlet başkanının zayıf fikirli olduğunu ve kendini beğenmiş biri olduğunu ifade edip istişare etmekten uzak duran devlet başkanlarını eleştirir. ⁶³

Ulemanın görevi nasihat etmektir. Müslim'in rivayet ettiği bir hadis-i şerifte bir kötülük görüldüğünde önce el ile düzeltmek, eğer el ile düzeltmeye güç yetmiyorsa dil ile düzeltmek, dil ile de düzeltmeye güç yetmiyorsa kalben buğz etmek gerektiğinden bahsedilir. ⁶⁴ Dil ile düzeltmek alimlerin işidir. Bu sebeple alimlerin kötülükler karşısında sessiz kalması beklenemez. Kur'an'da “Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.” ⁶⁵ buyrulur. Dolayısıyla, ulemanın siyasî alandaki rolü göz ardı edilemez. Bu gibi sebeplerle ulema Abdülhamid'in hatalı olduğuna inandığı noktalarda eleştiride bulunmuştur.

31 Mart Vakası'nın teskin edilmesi için uğraşan Cemiyet, beyannamesinde “Şeriat isteriz.” Diyerek bağırarak askerlere ayrıca şöyle çağrıda bulunur:

“Şeriatı bilmenin, istemenin yolu vardır. Şeriat isteriz diye memleketi ihtilale mi verirler? Vazifemiz, devr-i istibdadın sademât-ı tahrîbiyle pek hasta düşmüştür. Âdeta can çekişdiriyor. Düşmanlar da her taraftan göz dikmiş, bekliyorlar. Şimdi bu ölüm hâlindeki hastanın başında en mukaddes kelimât ile gürültü patırdı etmektesiniz. Bilir misiniz, şeriatımızda bir mesele vardır. Hastaya ölürken kelime-i şehadet getir diye tazyîk etmek câiz değildir. Şimdi dikkat ediyor musunuz? 'Sebtü'l-arş sümme nakş' derler. Vatanımızı sâhil-i selâmete çıkararak mevkimizi tahkîm etmelisiniz ki şeriatimizin şânını yükseltmeye kudret ve kuvvet bulalım. Evet, şeriatımızı muhafaza etmedikçe vatanımızı sahil-i selamete çıkaramayız.” ⁶⁶

Osmanlı Devleti'nin düşmanlarının Osmanlı Devleti'ni tehdit ettiği ve Osmanlı Devleti'nin eski gücünde olmayıp zor durumda olduğu belirtilerek böyle zor durumda hakikatin tamamen icra edilmesi için bir isyan hareketine girişmenin ölmek

⁶³ Nizamülmülk, **Siyasetname**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2000, s.113.

⁶⁴ İmam Nevevî, **Riyaz'üs-Salihîn Tercüme ve Şerhi**, çev.İhsan Özkes, İstanbul, Kahraman Yay., 1991, s.363.

⁶⁵ Kur'an-ı Kerim Meali, Haz.Doç.Dr.Halil Altuntaş v.d, Âl-i İmran 3/104, Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı, Ankara, 2011, s.72.

⁶⁶ Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye, “a.g.m”, s.669.

üzere olan bir hastayı kelime-i şهادet getirmeye zorlamak gibi olduğu ve bunun yanlış olduğu ifade edilir. Cemiyet'in beyannamesinde ifade edilen bu husus ehven-i şerreyn düsturu ile ilgilidir. Mecelle'de bu kavram şu şekilde ifade edilir: "*Zarar-ı ammi def için zarar-ı has ihtiyar olunur*"; "*Zarar-ı eşed zarar-ı ehaf ile izale olunur*"; "*İki fesad tearuz ettikte ehaffi irtikab ile azamının çaresine bakılır* ; "*Ehven-i şerreyn ihtiyar olunur*" ⁶⁷

Cemiyet, ölmek üzere olan hasta örneğini vererek aslında çökme tehlikesi ile karşı karşıya kalan Osmanlı Devleti'ni kastetmiştir. Etrafındaki düşman devletlerin yoğun baskısı ve çeşitli milletlerin milliyetçi isyanları neticesinde Osmanlı Devleti'nden aldıkları bağımsızlıklar Osmanlı Devleti'ni çok zor durumda bırakmıştır. Böyle bir durumda iken Osmanlı Devleti'nde şariat tam olarak tatbik edilemiyor diye bir şariat ayaklanması meydana gelirse bu ayaklanma İslam âleminin ve dolayısıyla şariatın koruyuculuğunu yapan Osmanlı Devleti'nin sonunu getirebilir ve bu ise şariatın bir kısım hükümlerinin uygulanmamasından daha kötüdür.

Beynamede vatanın kurtulması için bir çözüm yolu sunulur. Bu çözüm yolunun şariati muhafaza olduğu söylenir. İlginçtir ki isyancı askerler de şariatın muhafazasını istemişlerdir. Ama burada bir ayrım vardır ki o da ulemanın şariata bakışı ile askerlerin ve avamın şariata bakışı arasındaki farklardır. Cemiyet, askerleri ve avam halkı amaçta aynı olduklarını ancak askerlerin ve isyana karışan avam halkın şariat hükümlerini iyi bilmediği için şariata aykırı olan şeylerin şariata uygunmuş gibi olduğuna inandıklarını ve bunun yanlış olduğunu anlatmak istemiştir.

Cemiyet, I.Meşrutiyet döneminin sona erişinin sebebinin meşrutiyetin şariata aykırı olduğunu söyleyen bazı kişilerin baskısı olduğunu ve bunun sonucunda Avrupa'nın, şariati meşrutiyete ve hürriyete aykırı imiş gibi görüp şariatın terakkiye engel olduğuna inandığını iddia eder. Cemiyet, o zamanki ulemanın şariati yeterince anlatamadığını belirtir ve bir daha yine aynı hataya düşülmemesi gerektiğinden bahseder.

⁶⁷ Ferhat Koca, "Mefsedet", **DİA**, C.28, İstanbul, 2003, s.357.

I.Meşrutiyet dönemi hakkındaki bu açıklamadan sonra şu ifadelere yer verilir:

*“Geçen salı siz Meclis-i Mebusan önünde ictima ederek garip bir vâz-ı kıyâm ahzetdiniz. Arada, bir mebus, bir nâzır çiğnendi. Ve ağızlarınızdan çıkan ses, milletin otuz iki sene evvelden sımâh-ı ducretinden kalan sadâyâ benziyordu. Derhâl ulemâ titredi. Yoksa yine istibdad, şeriat-ı nikab mübâreği altında gelmeği mi istiyor dedi. Eyvah, siz istihsâl-i meşrutiyetle kazandığınız şerefi zâyî edeceksiniz. Bizim ise eski lekemizin üzerine koyu bir fırça daha urulacak. Bakıye-i nâmusumuz da mahv olacak, ulema ve şeriat mahv olunca şeriat da bi't-tabi kalmayacak. İstibdad gibi menfûr ve merdûd bir hâle vâsıta ve mukaddeme addedilen şey nasıl pâyidar olur? İşte, asker evlatlarımızın şeriata hizmet edeceğim derken ihânet etmiş olmamak için Allah ve Rasûlüllah aşkına nazar-ı basiretlerini açmaları lâzımdır.”*⁶⁸

Bu isyan hareketinin mübarek olan şeriat lafzı kullanılarak meydana gelmesinden duyulan üzüntü dile getirilmiş ve bu hareketin meşrutiyet öncesi dönem için yapılması olasılığı sebebiyle ulema endişelenmiştir. Ayrıca, Meclis üyelerinin kendilerini kurtarmak için istifa etmesi veya firar etmesi durumunda onların vatan haini ilan edilecekleri söylenmiş, onların vazifelerinin meşrutiyeti korumak olduğu ve bu konuda ulemanın ve milletin onlara güvendiği belirtilmiştir. Böyle bir hatırlatma ve uyarı yapmakla Cemiyet'in amacı olası firar ve istifa girişimlerinin önünü kesip 31 Mart isyancılarının cesaretini kırmak ve isyanın başarısızlıkla sonuçlanmasıdır.⁶⁹

Müftülere, naiblere ve taşra ulemasına telgraf çekilip onların da nasihat etmeleri istenmiş, Hareket Ordusu gelmeden önce sükunetin çoğu yerde sağlandığı ifade edilmiştir. Hareket Ordusu İstanbul'a yaklaşırken Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye üyesi olan bazı hocalar Taksim kışlasındaki Birinci Taburda kolağası olan Süleyman Şefik Paşa'yı ziyaret etti. Süleyman Şefik Paşa, hocalardan askerlere konuşma yapmalarını istedi. Hocalar da bunu kabul etti ve askerlere Rumeli'den gelen askerlerin memlekete asayışı temin etmek için geldiklerini, memlekette olacak

⁶⁸ Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye, “a.g.m”, s.670, 671.

⁶⁹ Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye, “Mebusan-ı Kiram Heyet-i Muhteremesi ile Millet-i Necibe-i Osmaniyye”, **İkdam**, 2 Nisan 1325.

karışıklık sebebiyle Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ni işgal edebileceğini söylediler.⁷⁰

Sultan Abdülhamid'e muhalif olan hocalar meşrutiyeti çokça savunmuş ve meşrutiyet rejiminin olmaması durumunda Osmanlı Devleti'nin varlığının daha büyük bir tehlike içerisine gireceğini iddia etmişlerdir. Dolayısıyla, hocaların önceliği meşrutiyet rejiminin Osmanlı Devleti'nde tam olarak uygulanması olmuştur. Hocalar o zamanki şartları göz önünde bulundurarak, Kur'ân'dan ve hadis-i şeriften delil getirerek meşrutiyetin muhafazası üzerinde çalışmışlar ve meşrutiyete tehdit oluşturan vakalara şiddetle karşı çıkmışlardır.

Cemiyet-i İlmiye-i İslamiyye, askerlere yaptığı çağrının dışında halka da çağrıda bulunan bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride ise birlik ve beraberliğin önemi vurgulanır, alimlerin öğütlerinin dinlenmesi, herkesin Meşrutiyet istemesi gerektiği, çeşitli vilayetlerden İstanbul'a gelen mebusların şariat namına Meclis-i Mebusan'da hak talep ettikleri, şeriata aykırı bir şey yaptırmamaya çalıştıkları, hükümeti şariat namına denetledikleri belirtilir ve bu denetlemelere misaller verilir. Mesela bahis mevzu olan mebusların hükümete neden bir kişiden vergi alınırken diğerinden vergi alınmadığını, neden paşalara çok para verilirken küçük rütbeli memurlara, erlere, çavuşlara, yüzbaşılara bakılmadığı, neden yabancı ülkelerin bayındırlık bakımından çok gelişmiş olduğu halde Osmanlı topraklarında bu alanda gelişmelerin o ölçüde görülmediği sorulur.

31 Mart olayında, Cemiyet-i İlmiye-i İslamiyye'nin davranışı, ittihatçılar ve yeni padişah tarafından memnuniyetle karşılanmış ve kendilerine teşekkür edilmiştir.

71

⁷⁰ Süleyman Şefik Paşa, **a.g.e.**, s.187.

⁷¹ Ramazan Boyacıoğlu, "Beyanü'l Hakk'ta Ulema, Siyaset ve Medrese", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.2, Sivas, 1998, s.6.

2.2 İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti

İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti Derviş Vahdetî tarafından 3 Nisan 1909 tarihinde kurulmuştur. Sayısı yirmiye aşan kurucu ve merkez idare meclisi üyeleri arasında Feyzullah Efendizâde Mehmed Sâdık Efendi, Beyazıt dersiâmlarından Mehmed Emin Hayretî, Fâtih dersiâmlarından Divrikî Kadızâde Abdullah Ziyâeddin Efendi de bulunuyordu.⁷²

Derviş Vahdeti bu cemiyeti kurmadan önce aynı ad ile başka bir cemiyet mevcut idi. Volkan gazetesinin muhalif yazılarından dolayı Vahdetî'ye yakınlaşan bazı kişiler Volkan gazetesinin yeni kurulan ve şubeler açarak büyümeye başlayan İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'nin yayın organı olmasını teklif ettiler. Bu teklifi yapanlar bu cemiyetin din aleyhtarlığı yapan cemiyetlere karşı mücadele edeceğini Vahdetî'ye söylediler. Onlara inanan ve İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'nin nizamnamesinin ilk on maddesini Volkan gazetesinde yayımlayan Vahdetî, kendisine teklifte bulunan bu kişilerin istibdad yanlısı olduğunu söyleyip onlar ile ilişkisini kesti. Aynı ad ile kendisi cemiyet kurup cemiyetin nizamnamesini Volkan gazetesinde yayınladı.⁷³

Cemiyetin yapısından bahseden Cemiyet'in maddelerinden bir kısmında Cemiyetin meşrutiyete karşı olmadığı anlaşılmaktadır. İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti'nin nizamnamesinin birinci maddesinde şöyle yazar: “*Cemiyetin reisi Hazret-i Muhammed Mustafa (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) dır.*” Bu ifade cemiyetin evrensel olduğu ve bütün Müslümanları kapsadığı anlamına gelir.

Nizamnamenin 3.maddesinde ise cemiyetin amacının bütün dünyadaki Müslümanların güzel ahlak sahibi olmaları, fen ilimleri ve maddî kalkınma bakımından da terakki etmeleri ve şariat hükümlerinin kıyamete kadar uygulanması için gayret sarf etmek olduğu belirtilir.⁷⁴

⁷² Azmi Özcan, “İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti”, **DİA**, C. 34, İstanbul, 2001, s.475.

⁷³ Ertuğrul Düzdağ, “Volkan”, **DİA**, C.43, İstanbul, 2013, s.124.

⁷⁴ Özcan, “a.g.m”, s.476.

İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'nin üyelerinden olan Beyazıt Dersiamı Mehmed Emin Hayretî Efendi şeriatın icrasının zorunluluğunu vurgular ve şeriat sayesinde Hristiyanların mallarının, canlarının, ırzlarının muhafaza edildiğini ve ticaretin, eğitimin de baskı altında olmadığını söyler. Ehl-i Kitabın kestiği etin yenebildiği, onların evlerine ziyaretlerin yapılabildiği söylenerek şeriat devletinde Hristiyanlara ve Yahudilere baskı uygulanmadığı ifade edilir.

Şeriatın uygulanmasını istemeyenlerin hain ve cahil olduğunu söyleyen Hayretî, umumun huzurunu bozan kişilerin hükümete şikayet edilmesini ister. Mehmed Emin Hayretî'nin hükümetin varlığından hoşnutsuz olduğu söylenemez çünkü kendisi hükümeti şikayet bildirme makamı olarak görür. Dolayısıyla meşrutiyet sisteminden hoşnutsuzluk gibi bir durum söz konusu değildir.⁷⁵

Bu cemiyet ile ilgili Manastırlı İsmail Hakkı'nın, Bediüzzaman Said Nursi'nin görüşleri tezin üçüncü bölümünde yer almaktadır. İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'nin ittihatçılar tarafından 31 Mart hadisesinin tertipleycisi olarak suçlanmasının sebepleri 31 Mart günü Ayasofya meydanında isyancıların ellerinde İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'nin kuruluş günü halka dağıttığı bayraklardan olması ve Derviş Vahdetî'nin Abdülhamid'e yazdığı açık mektuptur.⁷⁶ Bu mektupta Vahdetî, padişahın ittihatçıların yer almadığı bir kabine kurulmasını talep eder.⁷⁷

Bunlar ittihatçılar tarafından isyana karışma sebebi olarak görülse de Cemiyet'in 31 Mart isyanına karışması için yeterli sebep değildirler. İttihatçılar bu cemiyeti kendilerine rakip olarak görmüş ve kendi otoritelerini korumak için bu cemiyeti 31 Mart isyanını düzenlemekle suçlamışlardır. Bu cemiyetin kurucularından hiçbirinin 31 Mart vakasını tertiplediğine, halkı ve askerleri isyana çağırdığına dair kesin bir bilgi yoktur. İsyancıların İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'ni desteklemesi de Cemiyet'in suçlanmasına delil olamaz. Ayrıca, Cemiyet'in nizamnamesinde ve bildirilerinde şeriat için isyan etmekle alakalı ifade yoktur. Dolayısıyla ittihatçıların

⁷⁵ Mehmed Emin Hayreti, "Beyan-ı Hakikat", **Volkan**, 19 Nisan 1909.

⁷⁶ Özcan, **a.g.e.**, s.476.

⁷⁷ Derviş Vahdeti, "Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretlerine Açık Mektup", **Volkan**, 31 Mart 1325.

Cemiyet'e yaptıkları suçlamalar politiktir ve zannîdir. İslam hukukunda ise zan ile hüküm verilmez.

Ayrıca, Derviş Vahdetî 31 Mart isyanı meydana gelince Mizancı Murad, Mevlanzade Rıfat gibi isimler ile Beyoğlu Kroker Oteli'nde toplanmış ve toplantıda isyancılara karşı nasıl bir hareket izleneceğini konuşmuşlardır. Bu görüşmeler neticesinde meşrutiyetin zarar görmemesi için çalışılmasına karar verilmiştir.⁷⁸

2.3 İstanbul Dışındaki İlmî Cemiyetlerin Beyannameleri

Sadrızam Tevfik Paşa'nın saklayıp tasnif ettiği vesikalarında İstanbul dışındaki bazı dîni cemiyetlerin 31 Mart hadisesi hakkındaki beyannameleri bulunmuştur. Ayrıca, Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi'nde de İstanbul dışından Meclis-i Mebusan'a gelen telgraflara yer verilmiştir.

31 Mart hadisesinin yankıları İstanbul dışında da duyulmuş ve İstanbul dışındaki ulema da meseleye kayıtsız kalmamıştır. Hükümete çekilen telgraflar ile meşrutiyetin muhafazası üzerine vurgu yapılmış ve istibdad kınanmıştır.

Meclis'in faaliyete devam ettiğini İttihat ve Terakki Cemiyeti merkez-i umumîsinin bilmemesi çok zordur. Dolayısıyla Cemiyet, 31 Mart olayını bahane edip Abdülhamid'in tahttan indirilmesi için halka İstanbul'da sükunetin olmadığını ve mebusların esaret içerisinde olduğunu söyleyip halkın desteğini almayı planlamıştır. Burada Cemiyet'in amacı Osmanlı Devleti'ne hâkim olmak ve padişahın hal' edilmesidir.⁷⁹

⁷⁸ Akşin, **31 Mart Olayı**, Sinan Yayınları, İstanbul, ,1972, s.339, 340.

⁷⁹ Danişmend, **a.g.e.**, s.95.

2.3.1. Edirne Cemiyet-i İlmiyye ve Vataniyyesi

31 Mart isyanından sonra Edirne Valisi, Edirne'deki Cemiyet-i İlmiyye ve Vataniyyesi'nin beyannamesini kısa telgraf vasıtasıyla hükümete iletmiştir. Telgrafta 31 Mart isyanını çıkaranların hain olduğu belirtilmiş ve Hazret-i Peygamber'in soyundan olduğu söylenen Şerif Sadık Paşa'nın şehid edilmesi Kerbela olayına benzetilmiştir. 31 Mart olayında yüzlerce insanın kurşunla öldürüldüğü, vatanın elden gitmek üzere olduğu iddia edilmiştir. Selanik, Manastır, Üsküp vilayetlerinde alaylar teşkil edildiği yazılmıştır. Mektupta Meşrutiyet'in ilanının beğenilmesi şu ifadeler ile anlaşılmaktadır:

“Meşveret, millet-i İslâmiyye'nin hükümete karşı en açık ve en sarih bir hakk-ı meşruudur. Hükümet-i Osmaniyenin bidayet-i teşekkülünde Osmanlı kahramanları liva-yı muzafferiyetlerini pek çok uzaklara kadar, bu meşveret sayesinde götürdüler. Düşmanlarımızın İstanbul kapılarına kadar bizi kovalamaları da meşveretsizlik yüzünden idi.”

Beynamede Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında istişareye verilen önem sayesinde devletin topraklarının genişlediği, Balkanlarda kaybedilen toprakların, verilen canların sebebinin ise istişare etmemek olduğu ifade edilip Meşrutiyet'in ilanı ile beraber düşman devletlerin yenilgiye uğrayacağı ve Osmanlı Devleti'nin yeniden güçleneceğine olan inanç dile getirilerek ardından şu ifadelere yer verilir:

“Dinimizin, Kur'ân'ımızın, Peygamberimizin, Allah'ımızın emri olan usûl-i meşvereti geçen 10 Temmuz'da İstanbul'da tesis etmeye avn ü inayet-i Bârî ve meded-i rûhâniyyet-i Peygamberî ile muvaffak-bi'l-hayr olduk. İşte, bizim yanardağlar gibi feverân ederek ittihad ettiğimizi gören etrafımızdaki düşmanlar kalplerinden vurulmuşa döndüler; 'Eyyah Türkler canlandılar, hakk-ı meşrû'ı hâkimiyetlerine nâil oldular. Artık her ümidimiz bitti, mahvoldu!' diye hüüngür hüüngür ağladılar. Avusturya'nın işgal-i askerisi altında bulunan Bosna Hersek'i kendi memleketine ilhak edişi, Selanik'e kadar beslediği ümid-i istilasının mahvından başka ne için idi? Bulgaristan'ın, Şarkî Rumeli'yi gaspederek kirallığını ilân.etmesi, Edirne ve Makedonya Vilayetlerini zapt

edemeyeceğine; bunların ilelebet Osmanlılar elinde kalacağına binlerce teessüflerle kanaat hâsıl etmesinden ileri geliyor idi.”⁸⁰

Bu ifadelerde Meşrutiyet’in ilan edilmesi ile oluşan büyük sevinç dile getirilmiştir. Cemiyet’e göre, Avusturya’nın Bosna Hersek’i işgal edişi ve Bulgaristan’ın krallığını ilan etmesi bu devletlerin Osmanlı Devleti’nde meşrutiyetin ilan edilmesinden hoşnut olmadıklarını çünkü meşrutiyetin Osmanlı Devleti’ne girişi ile Osmanlı Devleti’ne karşı olan emellerini gerçekleştiremeyeceklerine inandıklarını gösterir. Cemiyet Edirne ve Makedonya vilayetlerini düşmanların hiçbir zaman alamayacaklarını iddia eder. Oysaki meşrutiyetin ilan edilışinden kısa süre sonra Osmanlı Devleti Balkanlardaki bütün topraklarını kaybetmiş, I.Balkan Savaşı neticesinde Edirne dahi Osmanlı Devleti’nin kontrolünden çıkmıştır.

Edirne Cemiyet-i İlmiyye ve Vataniyyesi’nin beyannamesinde meşrutiyetin ilanını ile beraber birçok olumlu değışikliklerin olduğu şu sözlerle dile getirilir:

“8 ay evvel tesis ettiğimiz Hükümet-i Meşruta-i meşruamız, 4 Kânunuevvelde içtima eden Meclis-i Şûramız ile günden güne canlanıyordu. Kuvvet ve şevket kesbediyor, düşmanlarımıza hadlerini anlatacak istidatlar, vakar ve haysiyetleri gösteriyordu, Mahkeme-i Kübra-yı meşveretimiz bizim için maddî ve manevî saadeti hâl ve istikbalimiz için mükemmel kanunlar tanzim, bir taraftan da 33 sene ateş-i zulm ve istibdadın alevleri içinde yanıp kül olmak derecesine varan bina-yı Hükümetimizi adl ü ihsan temelleri üzerine yeniden bina ediyordu. Her ferdimizin medar-ı hayatı, hukuk-ı medeniyesi, malı, mülkü, ırzı, emniyet-i tâmmе dairesine giriyordu. Artık kimse bigayri hakkın nefyolunmuyor, malı gasb edilmiyor, Hükümetlerde ve mahkeme kapılarında sürünmüyordu. Kimseden rüşvet alınmıyor, Kimsenin namusuna taarruz edilmiyordu.”

Bu ifadeler ile meşrutiyet öncesi Abdülhamid yönetimi birçok açıdan eleştirilmiş, Abdülhamid baskıcı yönetim, haksız yere insanları cezalandırmak ve

⁸⁰ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 5 Nisan 1325, Devre:1, C.3, **TBMM Kütüphanesi**, s.76.

insanların mallarını gasp etmekle suçlanmış. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber bunların görülmediği, kimseden rüşvet alınmadığı, kimsenin namusuna saldırılmadığı dile getirilmiştir.

Cemiyet, Osmanlı Devleti'ne meşrutiyet rejiminin gelmesinden rahatsız olan bir kısım kişilerin İstanbul'da fitne çıkarabilecek bazı kişileri keselerle altın vererek kandırdığından ve şeriat ortadan kalkıyor diyerek askerleri ayaklandırıdıklarından bahseder. Askerleri ayaklandırıdıkları söylenen bu kişilerin kimler olduğu belli değildir. Cemiyet bu kişilerin düşman devletlerin casusları olduğunu ima etmiş olabilir.

Beyannamede yüzlerce insanın kurşunla vurulduğu ve yüzden fazla genç zabitin kafirlikle suçlanıp süngülendiği iddia edilir. Bu isyan hareketinin sona ermesi ve Meclis'in yeniden eskisi gibi toplanması için gerekenin yapılmasının lazım olduğu söylenir.⁸¹

Edirne Cemiyet-i İlmiyye ve Vataniyyesi yeni kurulan hükümet için “*hükümet-i müstebide*” ifadesini kullanmış ve yeni hükümetin Kanun-i Esasî'yi muhafaza etmediğini ve ulema kıyafetli ancak ulemadan olmayan dört kişi vasıtasıyla halka yalan haberler verdiğini, gazetelerin ise neşriyatları ile halkı uyutmaya çalıştığını iddia etmiş ve halka hükümet vasıtasıyla söylenenlerin yalan olduğunu, inanılmaması gerektiğini, şeriatın esas şimdi tehlikede olduğunu söylemiştir.

Beyannamenin sonunda ise İstanbul'a doğru hareket etmek için toplanan askerler şu sözlerle desteklenmiştir: “*İşte Selanik, Manastır, Üsküp vilâyetlerindeki bilumum anâsır-ı Osmaniye yekvücut olarak Millî Alaylar teşkil ettiler. Hürriyet-i Osmaniye'nin, Kanun-i Esasî'nin muhafazası için kanlarının son damlasına kadar akıtacaklarına, Kütüb-i Mukaddese üzerine yeminler, ahd ü misaklar ettiler.*”⁸²

⁸¹ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, “a.g.m”, s.76

⁸² Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, “a.g.m”, s.77

Meclis-i Mebusan’a İstanbul dışından gelen telgrafların birçoğunda Kanun-i Esasî’nin muhafazası için yeminler edildiği ve bu uğurda can pahasına mücadele edileceği ifade edilmiştir. Cemiyet de beyannamesini bu ifadelerle sona erdirmiştir. Beyannamede Cemiyet’in 31 Mart isyanını sert bir üslupla kınadığı ve bu isyan hareketi ile şeriatın ve meşrutiyetin tehlikede olduğunu ifade ettiği anlaşılmaktadır.

2.3.2. Kastamonu İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Bağlı Olan Cemiyet-i İlmiyye

Kastamonu İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne bağlı olan Cemiyet-i İlmiyye, 31 Mart hadisesinden sonra bir beyanname yayınlar ve beyannamede isyan sürecinde yapılan cinayetler kınanıp cinayeti düzenleyenlerin vatan haini oldukları iddia edilir. İsyanı düzenleyen kişilerin birtakım saf insanları kandırdıkları ve onları vatana karşı silah çekmeye sevk ettikleri belirtilir ve yapılanların İslamiyet’e aykırı olduğu söylenir.

Beyannamede şu sözlere de yer verilir: “324 senesi Temmuzunun on birinci günü milletin hürriyetini elde eden mücâhidin-i hamiyet, 325 senesi Nisanının yine on birinci günü hürriyet-i magsûbeyi istirdada muvaffak oldu. Artık bünyan-ı istibdad biiznillâhî teâlâ bir daha temeli tutmayacak surette yıkıldı.”⁸³

Bu ifadeler ile isyanın bastırılması övülür ve 31 Mart isyanının meşrutiyet karşısı ve istibdad yanlısı bir hareket olduğu iddia edilir ve 31 Mart isyanının bastırılması ile istibdadın artık yıkılmış olduğu söylenir.

⁸³ Mustafa Eski, 31 Mart Olayı’nın Kastamonu’daki Yankıları, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1991, s.43.

2.3.3. Bursa İlmiyye ve İttihat Cemiyeti

Bursa'dan gelen telgraf Bursa İlmiyye ve İttihat Cemiyeti, İttihad-ı Muhammedî Şubesi Müessiri Umum âzâ namına Camii Kebir Mücîz Dersiamlarından Kırımlı Bekir Zeki imzalıdır. Telgrafta şöyle yazar: “Şeriat-ı Mutahara-i Ahmediyyenin bitemâmihâ icrasını biz ahali-i Bursa İslam ve Hristiyan 150 bin ahali, yekzeban olarak talep ve bu hususta ezher cihet feda-yı cân etmeye müheyya bulunduğumuzu arz eyleriz.”

Cemiyet, şeriatın tam olarak icra edilmesini talep ettiğini, Bursa'da yaşayan Müslümanlar ve Hristiyanların da böyle istediğini dile getirir. Demek ki Cemiyet, şeriatın tam icrasının Hristiyanları da memnun edeceğine inanmaktadır. Bu kısa telgrafta isyanın bastırılması için hazırlanan Hareket Ordusu'na destekten söz edilmemiştir. Bu da cemiyetin meseleye farklı baktığını, askerlerin şeriatın tam olarak icra edilmesi talebinin doğru olduğuna inanıldığını gösterir ama mektupta bu talep için askerlerin isyan etmesinin doğru olup olmadığı hakkında bir açıklama yapılmamıştır.

2.3.4. Sivas Cemiyet-i İlmiyyesi

Sivas Cemiyet-i İlmiyyesi'nden gelen telgrafta şu ifadeler vardır: “Sivas Vilayeti Mebusanına, Ahkâm-ı Şer'iyye ve Meşrutiyetin muhafaza ve idamesine umumen fedakâr olduğumuzdan, Mebusanımızın serbesti-i efkârına mümanaat var ise, hemen iş'ârı mercûdur.”⁸⁴

Sivas mebuslarına hitaben yazılan mektupta şeriatın ve meşrutiyetin muhafazasının önemi vurgulanır ve mebuslardan eğer serbestçe görüşlerini belirtmelerine engel bir durum var ise bunu yazı yolu ile bildirmeleri istenir.

⁸⁴ Danişmend, a.g.e, s.46, 48.

Telgraftan anlaşılıyor ki Sivas Cemiyet-i İlmiyyesi de şariat ile meşrutiyeti uyumlu görmektedir.

2.4. İstanbul Dışından Meclis-i Mebusan’a Gelen Telgraflarda Ulemanın Tutumu

2.4.1. Bitlis Uleması

Rumî 4 Nisan 1325 tarihinde Sadaret makamına çekilen telgraflardan biri Bitlis uleması, eşrafı, meşayihî namına Es Seyyid Abdülgaflar Fethî tarafından yazılmıştır. Bu telgrafta İstanbul'a doğru yol alan ve saltanat merkezine hücum etmeyi, hükümeti dağıtmayı planlayan Hareket Ordusu eleştirilmiş ve saltanat merkezine karşı yapılan bu hareketin gayrî meşru olduğu, pek çok insanın öldürölmesine yol açabileceğı belirtilmiş ve şeriattan, adaletten, meşrutî idareden ayrılmamak gerektiğı söylenmiştir.

Telgrafta hükümetin meşru olduğu ve hükümetin isyancılar tarafından tehdit edilmesinin büyük bir heyecana sebep olduğu belirtilir. Dolayısıyla Bitlis uleması İstanbul'da kaos ortamının olduğu hakkındaki bilgilerin yalan olduğu ve meşrutiyetin tehlikede olmadığını iddia edip Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişı ile büyük felakete yol açılabileceğini ifade eder.

İsmail Hâmi Danişmend, 31 Mart Vakası isimli kitabında bu telgraf için şunu yazmıştır:

*“Bu tarihi telgraf, yapılan menfî propagandaların bir yaygaradan ibaret olduğunu Bitlis halkının tamamıyla kavramış ve hattâ ona göre teşebbüse geçmiş bulunduğunu bütün vuzuhiyle gösteren çok mühim bir vesika demektir.”*⁸⁵

Bitlis ulemasının bu konuda İstanbul'daki mebuslara güvendiğı ve Meclis-i Mebusan'da yazılan beyanname ile örtüşen bir beyanname hazırlamış oldukları

⁸⁵ Danişmend, a.g.e, s.89-91.

söylenbilir. Dolayısıyla Meclis-i Mebusan'a gelen telgrafların çok büyük bir bölümü Meclis'i tehdit ve protesto içerir iken Bitlis ulemasının göndermiş olduğu telgraf meşrutiyetin tehlikede olmadığı, yalan haberler ve menfi propagandalar ile halkın galeyana getirilmeye çalışıldığı hakkındadır ve Meclis-i Mebusan'ı destekler niteliktedir.

Bitlis ulemasının, eşrafının kaygıları ise Hareket Ordusunun İstanbul'a lüzumsuz yere girerek katliamlara sebep olup İstanbul'da hâkimiyeti ele geçirmesi idi. Bitlis uleması 31 Mart olayında kötü propagandalar yapıp yalan sözler söylenerek Balkanlardaki insanların kışkırtıldığını iddia eder. Hükümetin dağıtılacağı hakkında Bitlis halkına ulaşan haber üzerine telgrafta şu sözler söylenir:

“İttihad ve Terakki Cemiyeti merkez-i umumîsinden ve merakiz-i saireden taraf taraf ictimalar akdedilmekte ve meşru olarak teşekkül etmiş olan bu hükümeti katiyyen dağıtacakları ve merkez-i saltanata yürümek ve fenalık ikaa etmek gibi hâllere cüret etmeleri ve hükümeti şu suretle taht-ı tehdide almaları efkâr-ı umumiyeyi büyük bir heyecan içinde bırakmıştır.”

Telgrafta şu ifadelere de yer verilir:

*“Millet-i İslamiyyenin fedakaran-ı celadet ittisamlarıyla esası rabtedilen ve Şeriat-ı Garra-ı Ahmediyye ahkâm-ı celilesiyle vatanın hukuk ve menafî'i umumiyyesini zâmin olan Kanun-ı Esasî ahkam-ı meşruasına tevafuk eden Meclis-i Mebusan'ın sâlifü'l-arz mukarrerat-ı vâkiasının ehemmiyet-i fevkaladesini nazar-ı şükranla takdir ederek efkâr-ı istiklal cûyaneleri derece-i bedahette olan İttihad ve Terakki Cemiyetlerinin ahval-i nâbecaları ilerde efrad-ı ailemizin kanlar içerisinde yuvarlanmasına, vatanımızın ayaklar altında bulundurulmasına sebep-i kavî olacağı havalimizce tevil ü tefsirden azade bir keyfiyet olduğu nümayandır.”*⁸⁶

⁸⁶ Danişmend, a.g.e, s.90.

Bitlis uleması Kanun-i Esasî'ye ve meşrutiyete karşı olmadığını ve 31 Mart isyanı sürecinde meşrutiyetin tehlikede olmadığını belirterek isyanı bastırmak bahanesi ile ittihatçıların İstanbul'a gelip İstanbul'da hakimiyeti ele geçirebileceğini ifade etmiştir. Bitlis ulemasının ve eşrafının bu endişeleri gerçekten de çıkmıştır. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girip hâkimiyeti ele geçirmesi neticesinde yaşanan baskı ortamı bunu gösterir. Heyet-i Mebusan'ın 31 Mart hakkındaki beyannamesinde de askerlerin taleplerini Meclis-i Mebusan'a müracaat ederek ifade etmelerinin meşrutî idarenin devamını istedikleri anlamına geldiğinden bahsedilmiştir.

Yeni kabine namına bir konuşma yapan Maarif Nazırı Abdurrahman Efendi *"Heyecanlı vakitler olduğu için birtakım havadisler çıkmış. Usulü Meşrutiyete darbe vuruluyormuş. Bunların kat'iyyen asıl ve esası yoktur. Zâten Meşrutiyetin muhafazasına kaffemiz ahd ve kasem etmişiz. Ömrümüzün son gününe kadar bunu muhafaza edeceğiz. Onun için Hükümetinizden korkunuz olmasın. Size teminat veriyoruz."* diyerek yeni kurulan hükümetin meşrutiyet karşıtı olmadığını dile getirir ve meşrutî rejimin tehlikede olduğunu söyleyenlere itibar edilmemesi gerektiğinden bahsederek ortamın sükunete kavuşmasına çalışır.⁸⁷

Gerek Ayasofya'da gerekse Meclis'te taleplerini dile getiren askerlerin ağızlarından meşrutiyeti istemediklerine dair bir söz çıkmamıştır. Bununla ilgili olarak Kastamonu mebusu Yusuf Kemal Bey meclisteki konuşmasında askerlerin meşrutiyet karşıtı olmadığını ifade ederek şu sözleri kullanır:

*"Buradaki asker, 'Biz, Meşrutiyetin muhafazası için yemin ettik; biz, Meşrutiyete taarruz etmiyoruz. Bizim metalibimiz vardır' diyor. Ben şahidiyim. Ben burada hiçbirinin ağzından 'Biz, Meclisi Mebusanı istemiyoruz, biz, Meşrutiyeti istemiyoruz' diye işitmedik. Bu asker öyle diyor. O asker, Meşrutiyet için geliyor."*⁸⁸

Görülüyor ki, Bitlis ulemasının İstanbul'a yazdığı mektup ile İstanbul'daki hükümetin yayınladığı beyanname birbirleriyle örtüşmektedir.

⁸⁷ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3 Nisan 1325, Devre:1, C.3, **TBMM Kütüphanesi**, s.20, 21.

⁸⁸ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 4 Nisan 1325, Devre:1, C.3, **TBMM Kütüphanesi**, s.40.

2.4.2. Kastamonu Müftüsü

Kastamonu müftüsü Emin'in imzasının yer aldığı telgrafta şu ifadeler yer alır:

*“İdare-i meşruta-i Meşrutanın muhtel olduğuna dair buraca şüyu bulan erâcîfîn hilâf-ı hakikat olduğu ve Şer’î şerîfin muhafazası ile idare-i Meşrutiyetin devamına bir kat daha itina olunacağı Meclis-i Mebusanın beyannamesi ile mebusumuz Şükrü Bey’den ve İsmail Mahir Efendi’den alınan telgrafnamelerle istibşar edilmekle umumun memnuniyet ve teşekküratını mucip olmuş ve buraca lehülhamd muhill-i asayiş bir hal olmadığı ve şayet bir taraftan hilaf-ı vâki beyanatta bulunulursa, sahîh nazarı ile bakılmaması maateşekkür arz olunur..”*⁸⁹

Mektupta ismi geçen mebuslar Meclis-i Mebusan’ın halkı teskin edici beyannamesini Kastamonu’ya iletmişlerdir. Bu mektup da o beyannameye bir teşekkür cevabı niteliğindedir. Mektupta meşrutiyetin ortadan kaldırıldığına dair haberlerin yanlış olduğu ve şeriatın muhafazası ile meşrutî idarenin devam edeceğine olan inanç dile getirilir. Ayrıca, Kastamonu’da asayişin ihlal edilmediği ve eğer burada asayişin ihlal edildiği ve fesadın meydana geldiği hakkında bir haber gelirse bu habere inanılmaması gerektiği belirtilir.

Bu telgraf Kastamonu müftüsünün de 31 Mart vakasına Bitlis uleması gibi baktığı ve onun, meşrutiyetin tehlikede olmadığına ve asayişin ihlal edildiği hakkında yapılan haberlerin fitne ve yalan olduğuna inandığını gösterir.

⁸⁹ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, “a.g.m”, s.46.

2.4.3. Van Erciş Uleması

Van Erciş'ten gelen telgrafta ise seyyid olarak ifade edilen sâdattan Abdülkadir, ulemeden Necmettin, Sait, Musa, Hamza, Nahmet Aşıkuddin isimleri geçer ve şu ifadeler kullanılır:

*“Devlet-i Aliye-i İslamiye'nin minel kadim âlet-i feyz ve terakkisi olan Şeriat-i Muhammediyye-i Anadolunun şark heyetini teşkil eden Kürt ve Türk akvamı kemal-i şevk ve ciddiyetle arzu etmektedirler. Estağfurullahil azim kelâmullah olan Kur'an-ı Kerimi fesh etmek gibi akvam-ı beşerin kanunu zehirleyen gayretullaha dokunarak cemiyetin müzuluna, nusretin ihanetine engel olarak her türlü maâsi ve ifsâdâtın muhtereâtı olan kavaninden sarfı nazarla, saadeti dâireyn olan şeriatı garrâ-yı Muhammediyye mevki-i tatbiki konulmazsa, dinsiz yaşamının adem-i lüzumuna binaen herçibâdâbâd mü'tevekkilen alellahi'l – Kadir kanımızın son katrasına varınca ol kanunu fışk u fesadengîzi kabul etmemeye çalışacağımızı umum namına izhar ve neticeye çâre çeşm ile intizar efendim. Ferman.”*⁹⁰

Bu mektupta da Bursa Cemiyet-i İlmiyyesi'nin telgrafında yer alan şeriatın tam olarak tatbiki vurgusu vardır. Van Erciş uleması şeriate aykırı kanunlarla yaşanamayacağını, şeriate aykırı kanunları kabul etmeyeceklerini dile getirip askerlerin şeriat taleplerini mebusların dinleyip kabul etmeleri gerektiğini ifade eder.

2.4.4. Vulçitrin Uleması

Aralarında Müderris Vulçitrin'li Ömer, Müderris Abdülkadir, Ulemeden Mahmut'un da imzasının bulunduğu, Vulçitrin'den gelen 3 Nisan 1325 tarihli bir telgrafta şöyle yazar: *“Hayat ve namus-ı millete vuku bulan taarruz haberi bizi dilhun etti. Meşrutiyet ve Meclisi Mebusan'ın devamını şedîden talep ederiz. Kabul olunmadığı halde Firzovik'te temhir edilen besamız mucebince harekete mecburuz.”*

⁹⁰ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, “a.g.m”, s.45, 46.

Mektupta meşrutiyetin ve Meclis-i Mebusan'ın muhafazası için kararlı olduğu belirtilerek hükümetten meşrutiyete sahip çıkması istenir. Aksi takdirde İstanbul'a hareket edileceği söylenerek hükümet tehdit edilir. İstanbul dışından Meclis'e yazılan mektupların ekserisi bunun gibi tehdit içeriklidir.

2.4.5. Geylan Uleması

Geylan Müderrisi Fehmi, Müderris Hüseyin, Ulemadan Şahap'ın da aralarında bulunduğu ve Geylan bölgesinden gelen mektup da Vulçitrin'den gelen mektup ile aynıdır.

2.4.6. Priştine Uleması

Priştine'den gelen ve aralarında Müderris Sabit, Müderris Hamdi, Müderris Nazif'in de bulunduğu heyetin gönderdiği telgrafta da benzer ifadeler kullanılır.⁹¹

2.4.7. Draç Uleması

Drač'tan gelen telgraf ise müderris Yusuf, müftü Mu'tasım imzalıdır. Telgrafta şöyle yazar: *“Bazı esâfil tarafından pek feciâne bir surette Meclisi Mebusana vuku bulan taarruz-ı hâinane bilumum Osmanlı milletini dağdar-ı teessüf etmiş olduğundan, galeyan-ı ahalîyi teskin için suret-i halin hemen işarı müsterhamdır.”*

Telgrafta Meclis-i Mebusan'ın askerler tarafından basılması protesto edilip, halkın sükunete kavuşması ve bu kaos ortamının ortadan kalkması için Meclis'in durumunun yazı ile halka bildirilmesi gerektiğinden bahsedilir.

⁹¹ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 4 Nisan 1325, Devre:1, C.3, TBMM Kütüphanesi, s.43, 44.

Draç uleması Meclis'i tehdit etmemiş, Meclis'e halkın galeyana gelmemesi ve sükunetin sağlanması için tavsiyede bulunmuştur.

2.4.8. Selanik Zilhova Müftüsü

Selanik Zilhova'dan gelen telgrafta ise belde müftüsü Ali Asım'ın da imzası yer alır. Bu telgrafta şöyle yazar:

*“Dinimize, namusumuza ahd ü misak etmek suretiyle tamâmî-i tatbiki emrinde kanımızın son damlasını îsara taahhüt ettiğimiz Kanunî Celîlî Esasî hükmünün hilâfında olarak muhalifinin müdahalât-ı nâmeşrûası ile sukut edip, Teyfik Paşanın riyasetinde teşekkül eden Kabineyi meşru bir Hükümet sıfatını haiz olarak kabulde mazur olduğumuzu ve kanun-ı celili-i mezkûr hükmüne tevfikan hemen meşru bir kabine teşkiline müsaade edilmediği surette müttefikân silâhbedest olarak İstanbul'a hareket edileceği maruzdur,”*⁹²

Bu mektupta askerin hareketlerinin Kanun-i Esasî'yi ihlal ettiği ve yeni kurulan mevcut kabinenin isyancı askerlerin taleplerine göre kurulması nedeniyle meşru olmadığı belirtilip derhal meşru bir kabine kurulması gerektiği aksi takdirde silahlarla İstanbul'a hareket edileceği söylenir.

2.4.9. Radovişte Müftüsü

5 Nisan 1325'te Radovişte'den gelen mektup Radovişte İslam ahalisi namına Müftü Ali imzalıdır. Mektupta şu ifadeler yer alır:

“Millet-i Osmaniye, 30 senelik müellim bir esaret altında ezildikten sonra avn-i Hakla son nefeste istihsal ettiği hürriyet ve meşrûtiyetle iade-i hürriyet etmiş iken Meclis-i Mebusan'ın mazhar-ı itimadı olan Kabinemizin, Meşrutiyete muhalif

⁹² Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3 Nisan 1325, Devre:1, C.3, TBMM Kütüphanesi, s.45, 48.

bir surette ıskat edilerek Kanun-ı Esasîyi muhil bir Kabine teşekkül ettiği haberi alındı.”

Bu ifadelerle meşrutiyet öncesi Abdülhamid döneminin uzun süren bir esaret dönemi olduğu ve meşrutiyetin ilanı ile beraber Osmanlı Devleti'nin yeniden hürriyet ortamına kavuştuğu belirtilir. 31 Mart isyanının meşrutiyet karşıtı bir ayaklanma olduğu ve Kanun-i Esasî'ye aykırı bir şekilde kabine kurulduğu belirtilir. Mektubun devamında meşrutiyete uygun bir kabine teşkil edilmediği takdirde Meşrutiyet'in tehlikeye gireceği ve bu durumda da İstanbul'a doğru harekete hazırlanan orduya katılmaya hazır olunduğu söylenir.

Mektubun yazıldığı gün toplanan Müslüman ve Hristiyan ahali namına bu mektubun yazıldığı belirtilerek mektup nihayete erer.

2.4.10. Sinop Uleması

Aynı gün Sinop'tan gelen mektupta ise belde müftüsü İbrahim, müderris Abdullah ve Kadri'nin de imzası yer almaktadır. Mektupta 31 Mart vakasından haber alınması ile duyulan üzüntü dile getirilmiş, meşrutiyetin muhafazası için can pahasına mücadele edileceği söylenmiş ve Meclis-i Mebusan, meşrutiyetin korunması ve isyan hareketinin son bulması için gayret göstermeye çağırılmıştır.⁹³

2.4.11. Preşve Müftüsü

Preşve bölgesinin müftüsü Ahmet Hamdi'nin de imzasının bulunduğu ve Preşve'den gelen mektupta isyancıların cezalandırılması ve aksi takdirde 30 bin kişilik bir ordu ile İstanbul'a hareket edileceği belirtilir.

⁹³ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 5 Nisan 1325, Devre:1, C.3, **TBMM Kütüphanesi**, s.78.

2.4.12. Draca Müftüsü

Draca müftüsü Mutasım'ın imzasının bulunduğu Draca mektubunda ise yeni kurulan hükümetin gayr-ı meşru olduğu ifade edilir.

2.4.13. Yenişehir Ulema Reisi

Yenişehir ulema reisi Mehmet'in imzasının olduğu mektupta ise 31 Mart vakasının meşrutiyete darbe olduğu, İkinci ve Üçüncü Ordu'nun Hadımköy'e geldiği hakkında haberin verildiği belirtilir. Meşrutiyetin muhafazası için kanlarının son damlasına kadar savaşmaya hazır oldukları ama Osmanlı Devleti'ne mensup olan insanlar arasında kan dökülmesini istemedikleri belirtilir ve sorunun barış yoluyla çözülmesi istenir.⁹⁴

2.4.14. Petriç Müftüsü Mehmet ve Müderris Abdi

Petriç Müftüsü Mehmet ve Müderris Abdi imzalı mektupta isyancı askerlerin baskısıyla oluşturulan kabineden duyulan memnuniyetsizlik ifade edilip askerlerin Meclis-i Mebusan'ı basması ile milletin tahkir edildiği, mebusların tecavüze uğradığı söylenir ve eski kabinenin yeniden teşekkül ettirilmesi talebinde bulunulur. Aksi takdirde ise meşrutiyet için ordu ile birlikte İstanbul'a doğru hareket etmeye hazır oldukları belirtilir ve Meclis-i Mebusan'dan bu mektuba cevap yazılması istenir.⁹⁵

Özetle; Meclis-i Mebusan'a yazılan telgrafların ekserîsi İstanbul'da meşrutiyetin tehlikede olduğu, mebusların askerler tarafından baskı içerisinde bırakıldığı ve durum böyle devam ettiği takdirde bir ordu ile İstanbul'a girileceği hakkındadır. Ancak aksi yönde görüş belirten, meşrutiyetin tehlikede olmadığını, İstanbul'da düşünüldüğü gibi bir kargaşa ortamının olmadığını, mebusların

⁹⁴ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, "a.g.m", s.79,80,92.

⁹⁵ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, "a.g.m", s.37.

görevlerinin başında olduğunu iddia eden ve Hareket Ordusu'nu eleştiren telgraflar da Meclis-i Mebusan'a çekilmiştir.

Ahmed Rıza'nın yerine Meclis başkanlığına getirilen Mustafa Asım Efendi Meclis-i Mebusan'a çeşitli vilayetlerden yazılan protesto ve tehdit içerikli telgraflara cevap olarak bu telgrafları yollayanlara telgraflarının Meclis-i Mebusan'da okunduğunu, yeni kabinenin teşkil edildiğini, Meclis'in meşrutiyetin muhafazasına fedakarca çalıştığını, heyecana mahal olmadığını ifade ederek şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Meclis, Meşrutiyetin muhafazasına fedakârane çalışıyor, heyecana mahal yoktur. Şimdi, en ziyade matlub olan, sükûn ve âmiziştir. Meşrutiyet-i meşruamızı rahnedar edecek her ne hale tesadüf olursa, hemen millete, ordulara ilanı tabiidir. Binaenaleyh, keyfiyetin cevaben tebliği lazımdır.”*⁹⁶

Mebus İsmail Kemal Bey ise gelen telgrafların İstanbul'daki durumdan habersizlik neticesinde geldiğini ve yanlış anlamaların olduğunu Meclis-i Mebusan'da şöyle dile getirmiştir:

“Bendeniz zannederim ki bugün bir büyük su-i tefehhüm vardır, bir büyük suitesir vardır. Şimdi, hepiniz, Allah için olsun, her biriniz vatanımızın selâmeti için bu suitefehühümü izale edecek ne gibi tedabir varsa onu düşünelim. Ahaliyi teskin edelim. Ahaliyi teskin ettikten sonra meşrutiyete darbeler varsa, onu yine biz düzeltebiliriz. '(Doğrudur' sadaları.) Memleketi ateşe vermeyelim. Bunun için bendenize kalırsa, lazım olan şey nedir? Şimdi dışarıda diyorlar ki, mebusanı öldürüyorlar. Dışarıda diyorlar ki, 'Mebusan yoktur'; Bunun için ahaliyi ihtilale vermemek için tazyik ediliyorlar. Siz yazınız ki, 'Burada hiçbir şey yoktur' Şimdi bunu nasıl inandıracağız?" Bu sözler üzerine mebuslardan 'Matbuat vardır' sadaları gelir.”

⁹⁶ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, **TBMM Kütüphanesi**, C.1, 6 Nisan 1325, s.96.

İsmail Kemal Bey, konuşmasının devamında İstanbul'daki durum hakkında bilgi verdikleri telgrafların memleketlere ulaşmadığını söyleyerek mebuslara kendi memleketlerine kendilerinin telgraf çekip İstanbul'da sükunetin olduğunu ve meşrutiyetin tehlikede olmadığını haber vermelerini ister ve şu ifadeleri kullanır:

*“Nasıl ki şimdi Çatalca askerine gönderdiğimiz gibi. Gitsinler, anlatsınlar ve biz diyoruz ki, oradakiler gelsinler, görsünler ki mebusan var mıdır, yok mudur? Serbest miyiz, değil miyiz? Bir de tazyik altında bulunuyor muyuz, bulunmuyor muyuz? Bunu anlasınlar..”*⁹⁷

Kanaatimizce 31 Mart Vakası isyancıların bir fitne hareketi olsa da kısa sürede İstanbul'da sükunet sağlanmış ve meşrutiyet rejiminin ortadan kalkması için ciddi bir tehdit ortaya çıkmamıştır. Buna rağmen, bu isyan hareketini bahane edip İstanbul'da ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde otoritesini güçlendirmeyi planlayan ittihatçılar çeşitli vilayetlerde halka yanlış bilgiler vererek onlardan meşrutiyete sahip çıkmalarını istemişlerdir.

⁹⁷ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, “a.g.m”, s.50.

3.BÖLÜM

31 MART İSYANI'NA İSTANBUL ULEMASININ BAKIŞI

3.1 Mustafa Sabri Efendi

Osmanlı şeyhülislamlığı yapmış olan Mustafa Sabri Efendi (1869-1954) Tokat'ta doğdu. Genç yaşta Fatih Camii müderrisliğine tayin edildi. II. Abdülhamid'in katıldığı huzur derslerine giren en genç yaştaki üye oldu. Süleymaniye Medresesi'nde hadis müderrisliği de yapan Mustafa Sabri Efendi Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye'nin reisliğine seçildi ve bu cemiyetin yayın organı olan Beyanü'l Hakk dergisinde başyazar oldu. Mustafa Sabri Efendi, II.Meşrutiyet'in ilanından sonra Tokat mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a girdi. Siyasete girdiği ilk zamanlarda İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ilgi duydu ancak bir süre sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı fikrî mücadelede bulundu. 31 Mart olayından sonra da siyasi meselelerle ilgilenmeye devam eden Mustafa Sabri Efendi, 1910'da Ahali Fırkası'nın kuruculuğunu yapan şahıslardan biri oldu.⁹⁸

Mustafa Sabri Efendi 8 Haziran 1325 tarihli Beyanü'l-Hakk mecmuasında çıkan makalesinde 31 Mart isyanına değinir. 31 Mart hadisesinde askerlerin ve sarıklıların görüldüğü, bu isyan hareketinde sarıklıların dikkat çektiğini ve halktan bir kısmının Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye'yi bile o isyancı sarıklılardan olmakla suçladığını belirterek bu konuda üzüntülerini ifade eder ve “*Buna efkâr-ı âmmе demekten ziyade efkâr-ı âmiye demek daha münasiptir*” der.

Divan-ı Harb'te Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye'nin isyancı sarıklılar arasında olmadığıнын söylenmesini örnek veren Mustafa Sabri Efendi Divan-ı Harb'te bile suçlanmayan Cemiyetin suizan ile bazı kişilerce suçlanmasının Cemiyet'in yaptığı hizmetlere karşı nankörlük olduğunu belirtir. Sarığın İslam'daki önemine değinen Mustafa Sabri Efendi şariat isteriz diyerek isyan eden sarıklılar

⁹⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Mustafa Sabri Efendi”, **DİA**, İstanbul, 2006, C.31, s.350.

nedeniyle sarığa ve şeriata laf edilemeyeceğini, her sarıklı olanın istibdad istediğini düşünmenin mantık dışı olduğunu, şeriatta istibdad olmadığını söyler. Ayrıca, isyana karışan sarıklıların cahil ve gafil olduğunu iddia eder.

Mustafa Sabri Efendi isyana karışan sarıklıların böyle hareket etmesinde hükümetin de payı olduğunu ileri sürer. Hükümetin Osmanlı Devleti'nde en az ilgi gösterdiği sınıfın ilmiye sınıfı olduğunu belirten Mustafa Sabri Efendi bu konuda şöyle der: *“Bu sınıf kadar bakılmamış, itinadan mahrum kalmış bir zümre daha yoktur.”* Konu ile ilgili olarak Mustafa Sabri Efendi istibdad devri denilen dönemde ilmiye sınıfının nüfusunun bile kayıtlara geçmediğini örnek verir. İlmiye sınıfına bakılması gerektiğini ısrarla ifade eden Mustafa Sabri Efendi Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye'nin 31 Mart isyanının teskin edilmesinde büyük hizmetleri olduğunu birçok defa söyler.

Mustafa Sabri Efendi'ye göre Ayasofya meydanında askerler ile beraber olan sarıklı medrese talebelerinden bir kısmı askerler tarafından yolda karşılaşp askerlerin süngülerinden çekinerek zorla meydana getirilmiştir.⁹⁹

Askerlerin süngülerle medrese talebelerini götürdüğünü Cevat Rifat Atilhan da ifade eder. Eserinde yazdıklarına göre; 31 Mart sabahı asker kıyafeti giymiş bazı şahıslar Fatih medreselerine koşup medrese talebelerini isyan için kışkırtmış ve şöyle bir olay meydana gelmiştir:

“Rumeli ve daha ziyade dönme şivesiyle konuşan birkaç kişi: ‘Şeriat elden gidiyor. Siz padişahımızın ekmeğiyle beslenen nankörler... Burada kitaplarınızın üzerine kapanmış oturuyorsunuz ha!... Talebeden Oflu Ahmed Efendi, Boyabatlı Ramazan Efendi ve Pirazizli Hamdi Efendiler şöyle mukabelede bulunuyorlar: ‘Ağalar! Şeriat nereye gidiyor?... Bu öyle gidip gelen bir şey değildir; Şeriat kanun demektir. Nitekim kanun ve namus dairesinde yapılan işlere meşru; kanunsuz işlere de gayrı meşru derler. Eğer kanun iyi tatbik edilmiyorsa o da gürültü, patırtı ile değil, yine kanun yoluyla halledilir.’ Oflu Ahmed Efendi de ‘Siz şeriattan ne anlarsınız!’ diyerek

⁹⁹ Mustafa Sabri Efendi, “Menâkıbımız ve Misâlimiz”, **Beyanü'l-Hakk**, S.30, İstanbul, 8 Haziran 1325, s.693-696.

isyancıya tepkisini dile getirir. Daha sonra medrese talebelerinden Konyalı Salih Koyuncu iki arkadaşı ile beraber aşağıya inip şöyle söyler: ‘Arkadaşlar, bunda bir oyun var. Aklımız ermez bizim bu işlere... Odalarımıza çıkıp derslerimize bakalım biz.’

Bu tepkilere rağmen isyancı birkaç süngülü asker Şekerci Hanındaki bazı talebeleri ve medrese hocalarını süngü altında, zorla Ayasofya’ya sürüklemişlerdir. Bununla birlikte zorla Ayasofya’ya doğru getirilenlerin çoğu da askerlerden kaçıp saklanmışlardır.

31 Mart isyanına katılmış olan Söğütlü Mehmet Çavuş bazı fitnecilerin askerler arasına sokulup onlara Bulgar askerlerinin İstanbul’a gelip padişah Abdülhamid’i tahttan indireceğini, Yunanlıların da gelip Ayasofya’yı kilise yapacağını söylediklerini ve askerlerin de bunları kumandanlarına söylediklerini, kumandanların da *‘Evlatlarım böyle yalanlara kulak asmayın. Düşman içimize fitne sokuyor. Asker, vazifesinden başka bir şeyle alakadar olmamalı’* dediğini anlatır. Kumandanların bu sözleri üzerine askerler ferahlar ancak 31 Mart günü Taşkışla askerleri isyana davet için gelir ve *‘Bulgarlar İstanbul’a geliyor’* diyerek onları isyana kışkırtır.¹⁰⁰

Özetle; Mustafa Sabri Efendi 31 Mart isyanının neticesinde ulemanın haksız olarak itham edilmesini eleştirmiş, isyanın çıkmasında İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin şeriata, hürriyete, meşrutiyete uygun olmayan yanlış uygulamalarının da etkili olduğunu dile getirmiştir.

¹⁰⁰ Cevat Rifat Atilhan, **31 Mart Faciası**, Sinan Yayınları, 2000, s.179, 186.

3.2 Elmalılı Muhammed Hamdi Efendi

Elmalılı Muhammed Hamdi Efendi (1878-1942) Antalya'nın Elmalı ilçesinde doğdu. Temel İslâmî eğitimini ve hafızlığını Elmalı'da tamamladıktan sonra İstanbul'a geldi ve 1895'te Küçük Ayasofya Medresesine yerleşti. 1904'te kadılık belgesi aldı ve 1905-1908 seneleri arasında Beyazıd Camii'nde ders verdi. Kendi çalışması ile Fransızca öğrendi. Ayrıca, edebiyata ve felsefeye de ilgi duydu. ¹⁰¹

II.Meşrutiyet'in ilanından sonra Antalya mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a girdi. 31 Mart isyanından kısa süre sonra II.Abdülhamid'in tahttan indirilmesi için fetva metni hazırladı ve Abdülhamid'in tahttan indirilmesine rıza göstermeyen Hacı Nuri Efendi'yi bu konuda ikna etti. 1915-1917 yıllarında huzur derslerine katılan Elmalılı Muhammed Hamdi Efendi 1918'de Dâr'ül Hikmet'il İslamiyye âzası oldu ve bir süre sonra bu kurumun reisliğine seçildi. ¹⁰² Elmalılı Hamdi Efendi günümüzde siyasî alanda etkili olan bir alim olmaktan ziyade yazdığı Hak Dini Kur'an Dili tefsiri ve mealı ile önemli bir müfessir olarak tanınmaktadır.

Hamdi Efendi meşrutiyet döneminde siyasî alanda aktif bir rol üstlenmiş ve Kanun-i Esasî'nin tadilatında önemli bir rol oynamıştır. Hamdi Efendi'ye göre, Osmanlı Devleti'nde yapılması gerekli olan yenilikler reform değil, tecdid biçiminde olmalıdır. Reform radikal değişimi ifade eder ve radikal değişimler Osmanlı toplumunun değerlerini yıkacak şekilde olursa yozlaşma ve kimlik bunalımı meydana gelir. Bu nedenle başkalaşmadan yenileşme olmalıdır.

Osmanlı toplumunda Fransız Medenî Kanunu'nun tatbik edilmesini savunan Sadrazam Ali Paşa ve onun gibi düşünen devlet adamlarını eleştiren Hamdi Efendi bu düşüncenin Osmanlı toplumunun değerlerine zarar vereceğini dile getirmiştir. ¹⁰³

¹⁰¹ Menderes Gürkan, "Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın İlmî Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yerine Bir Bakış", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, 2005, S.6, s.214, 215.

¹⁰² Yusuf Şevki Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi", **DİA**, C.11, İstanbul, 1995, s.57.

¹⁰³ Merter Rahmi Telkenaroğlu, "M.Hamdi Yazır'da (1878-1942) 'Reforma Karşı Tecdit' Ya da 'Başkalaşmadan Yenileşme' Tasavvuru", **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.3, 2013, s.139, 150.

Hamdi Efendi, kanun yapılırken İslâmi ilimlerin yerine batı kaynaklı ilimlerin alınmasını eleştirir ve Fransız İhtilali'nden sonra Avrupa'da yayılan fikirlerin ve kurumların medreseler ve klasik kurumlar göz ardı edilerek Osmanlı içerisinde yerleştirilmeye çalışılmasının toplum yapısına aykırı olduğunu, yapılacak yeniliklerin Osmanlı klasik kurumlarının da hesaba katılması ile olması gerektiğini düşünür ve bu konuda Batı'dan ticaret ve ceza kanunlarının doğrudan tercüme edilerek alındığı örneğini verir.¹⁰⁴

Elmalılı'ya göre hukuk İslam'dan koparılmadan işletilmeli ve hukuksal yenilikler İslam'a aykırı şekilde yapılmamalıdır. Kanunlar dışarıdan alınan kanunlar ve pozitivist, materyalist fikirler ile değil; şeriata uygun yeni yorumlar ile hazırlanmalıdır.¹⁰⁵ Hamdi Efendi, Kanun-i Esasî'nin şeriata uygun bir şekilde hazırlanmasının önemini şu sözlerle belirtir:

*“Zira herkes biliyordu ki kisve-i şer’iye girmeyen bir şekl-i hükümet, bir idare, bir kanun bu memlekete girse de pâyidar olamazdı. Binaenaleyh bilcümle muamelatı mehafetullah, istikameti hürriyet, adalet, müsavat, uhuvvet (vb.) gibi erkân üzere müesses olan Şariat-ı İslamiyye maşuk-ı kadimi olan hürriyet ve Meşrutiyet’e deragûş etti. Ona olan muhabbet ve samimiyeti yar ve ağyara tefhime çalıştı, Kanun-i Esasi muvafık-ı şer’i şeriftir denildi. Hemen hırz-i can bilindiği şüphesizdir ki, Kanun-i esasi kisve-i şer’iye bürünmese idi ne bu ihtirama ne bu i’tisama mahal olurdu”.*¹⁰⁶

Hamdi Efendi, şeriata uygun olmayan bir meşrutiyetin Osmanlı toplumu içerisinde uzun süre varlığını koruyamayacağını çünkü toplumun meşrutiyetin şeriata aykırı şeklini kabul edemeyeceğini tahmin eder ve her kanunun şeriata, fıkhnın felsefesine uygun olması gerektiğini aksi takdirde vatanın imar edilemeyeceğini savunur.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Asım Cüneyd Köksal, “Siyaset ve Hukuk Arasında Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın Fıkıh Düşüncesi”, **İslâm Araştırmaları Dergisi**, S.26, 2011, s.67.

¹⁰⁵ Telkenaroğlu, **a.g.e.**, s.161.

¹⁰⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi, “Makale-i Mühimme”, **Beyan’ül-Hakk**, I/18, 19 Kanun-u Sani 1324, s.400-410.

¹⁰⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi, **a.g.m.**, s.78.

Gayrimüslimlerin haklarının meşrutiyet ile korunacağını ifade eden Hamdi Efendi, fıkıhta bir zımmi için bir Müslümanın kısas edildiği ve en fakir bir Hristiyan ile bir padişahın mahkemede eşit olarak yargıldığını söyler.

Hamdi Efendi, Kanun-i Esasi hakkında şu tespiti yapar: “*Kanun-ı Esasi ve meşrutiyet şeriat-ı İslamiyenin himayesini ve ahkam-ı şer’iyyenin icrasını temin için hükümet ve millet arasında bir vesika-i ahdiyyedir.*” ¹⁰⁸

Hamdi Efendi’ye göre, meşrutiyet rejiminin yeniden ilan edilmesinde ulemanın meşrutiyetin meşru olduğunu ifade etmesi etkili olmuştur. Ancak Elmalılı’nın bir endişesi vardır ki o da meşrutiyet rejimi Osmanlı Devleti’nde daha çok yer ettiğinde şeriata aykırı hükümlerin rejim içerisine girmesidir. Şeriata uygun meşrutiyet Osmanlı toplumunda iyice yerleştikten sonra, şeriata uygun olmayan hükümlerin meşrutiyet rejimi içerisine girmesi Hamdi Efendi’yi endişelendirmiştir.

109

Elmalılı ulema sınıfına olan saygınlığın azalmasında hem son dönem ulemasının hem de Osmanlı halkının hatası olduğunu iddia eder. Ona göre, eskiden günde bin fetva veren şeyhülislamların yerini artık fetva verme konusunda çok yavaş davranan ve belirli fetvaların dışına çıkmayan şeyhülislamlar almış ve bu da Nizamiye Mahkemelerinin kurulmasına sebep olmuştur.

31 Mart isyanından sonra bu isyan hareketi ile ilgili makaleler yazan Hamdi Efendi 31 Mart hadisesi hakkındaki bir makalesinde şu ifadeyi kullanır: “*Memlekette adi bir kargaşalığın zuhuru vatanın son nefesi demek idi.*” Hamdi Efendi makalesinde isyan eden askerlerin ulemaya sataştıklarını ve ulemanın teskin edici sözlerine rağmen isyancıların teskin edilmediğini söyler. Ulemanın asileri def etme gayretlerine karşı asiler tazyike ve gösteriye müracaat etmişlerdir. İsyan edenler yaklaşık iki yüz askerle birlikte hareket ederek heyet-i ilmiyeyi meclise sürüklemişlerdir.

¹⁰⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi, Makale-i Mühimme, **Beyanü’l-Hakk**, S.18, 31 Ocak 1325, s.402.

¹⁰⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi, **a.g.m.**, s.401.

Çok sayıda askerin Meclis-i Mebusan'a girmesi meclis üyelerini hiddetlendirmiş ve üyeler olayların ciddiyetinden dolayı endişe etmişlerdir. Hamdi Efendi, isyancıların ulemayı şeriatın icrası için çalışmada rehabet göstermekle suçladığını belirtir. Askerlerin Meclise girmesinin çok korkunç olduğunu ancak mebusların o gün soğukkanlı davranarak doğru yaptığını ve sonucunda askerlerin dışarıya çıkması için ikna edilerek askerlere karşı başarı sağlandığını söyler.

Hamdi Efendi, sıkıntı çekenlerin sadece mebuslar olmadığını, ulemanın da isyancıların hareketlerinden dolayı sıkıntı çektiğini ama bunu mebusların anlamadığını iddia eder. Bunun sebebi olarak da mebuslarda askerlerin ulemaya hürmet edeceği düşüncesinin olduğunu ama bunun yanlış olduğunu ve askerlerin ulemaya hürmet etmediğini belirtir. Hamdi Efendi ulemanın içinde olduğu durumdan şöyle bahseder: *“Halbuki zavallı heyet-i ilmiye o sırada asakirin tehdidi ile Meclisin zannı arasında büsbütün bîçare kalıyordu.”*

Hamdi Efendi, isyan eden askerlerin tercümanı olarak görülen ve ulemadan olan Rasim Efendi'nin meclise getirilmesinden şöyle bahseder:

“Meclisin askerlerden iki ve ulemadan iki zatı davet etmesi makul idi. Çünkü o gün meclis sıfat-ı kanuniyesinden başkaca bir vazife içinde kalmış, kısmen surf bir heyet-i siyasiye vaziyetinde bulunmaya mecbur olmuş idiğinden askerlerden mutalebat-ı vakıayı halet-i resmiyede bizzat dinleyerek hissiyat-ı ruhiyyeyi tedkik eylemek ortada icra-yı şeriat talebi deveran etmesi ve Rasim Efendi'nin askerler tarafından mebus gösterilmesi dolayısıyla bu babda ulemanın olan nüfuz-ı manevisinden bi'l-istimdad bir daru-yı müsekkin gibi istifade etmek ve daha doğrusu bütün kuva-yı maddiyeden nevmid olduğu bir zamanda maneviyata tevessülde bulunmak tedabir-i lazime-i siyasiyyeden idi. Halbuki ulema o sırada pek biçare kalmışlardı. Taleb olunduğu iddia edilen şeriat, şeriat-ı hakikiye olmayıp bu lafz-ı mübarekin mahfuzü'l-ayn olarak delalet edebileceği manadan ibaret olduğu cihetle bittab uyun-ı şeriat olan ulemanın bir adavet-i muzmereye hedef olmağtaki mevkileri heyet-i mebusana muvazi bulunuyordu.”

İsyancıların talep ettiklerinin hakiki şeriattan farklı olduğunu ve şeriat kavramını askerlerin yeterince bilmediğini iddia eden Hamdi Efendi Rasim

Efendi'nin ulemadan biri olarak konuşmaya zorlandığını ve ulemanın mevcut durum karşısında çok şaşırdığını çünkü askerlerin böyle bir harekete girişmesinin lüzumunun olmadığına ulemanın inandığını söyler.

Ayrıca, askerlerin isyanının ulema tarafından hoşnutlukla karşılanmaması sebebiyle ulemanın askerlerin hedefinde olduğunu ve bu nedenle ulemanın da Meclis üyelerine yapılan baskı gibi baskı altında olduğunu belirtir. Elmalılı, Meclis'in o gün iki asker ve ulemadan iki konuşmacının davet edilmesinin askerlerin taleplerini dinleyip meseleyi daha detaylıca anlamaya vesile olacağını ve ulemadan iki temsilcinin bulunmasının Meclis'teki asayiş bakımından doğru olduğunu belirtir. Askerlerin kendi temsilcileri olan ulemadan iki şahsın olması sebebiyle askerlerin asayışı ihlal etmeyeceğine inanır. Fakat ortamın beklediğinden çok daha gergin olduğunu görür. Ulemadan olan ilk konuşmacı Dehrî Efendi kürsüye çıktığında çok heyecanlı görünür ve pek konuşamaz. Askerler bu durumdan hoşnut olmazlar. Rasim Efendi kürsüye çıkıp konuşunca ise askerler memnun kalırlar.

Elmalılı, asilerin meşrutiyete darbe vurmaya çalıştıklarını, şeriata aykırı davrandıklarını ve asayişin ihlal edilerek toplanılmasının doğru olmadığını söyler. *"Kuvve-i cebriyye"* ifadesini birkaç yerde kullanarak askerlerin ulemayı ve mebusları zorladığını dile getirir. Şer'î hükümlerin uygulanmasına karşı olmadığını fakat askerlerin yönteminin yanlış olduğunu ve Meclis üyelerinin ihtiyar ile karar vermesinin ihlal edildiğini ifade eder.

Hamdi Efendi, makalesinde şu ifadeleri kullanarak 31 Mart isyanının bir meşrutiyet darbesi olduğunu iddia eder: *"Meclis-i Mebusan'ın hakk-ı ihtiyar ve serbestisini ihlal ile kalmayıp cüz'i bir müdafaaya karşı 'Kanını içerim' cevabını ihsas edip duran fevvare-i ihtilal şüphesiz bir darbe-i meşrutiyet idi."*

Hamdi Efendi ayrıca mebusların hassas bir durum ile karşılaştıkları ve bu hassas durumdan hem askerlere karşı dikkatli ve yumuşak davranarak çıkmaya çalıştıklarını hem de meşrutiyet dairesinde iş görmek için çaba sarf ettiklerini şu ifadelerle belirtir:

*“31 Mart günü mecliste bulunmayı ehass-ı feraiz addeden mebuslar o gün vatanın hayatı kendilerinin hayatında olduğunu ve memlekette adi bir kargaşalığın zuhuru vatanın son nefesi demek bulunduğunu takdir ettikleri için hem usatın cimah ve licacını telyin etmek ve hem mukarreratlarında kanunu tecavüz etmeksizin yine meşrutiyet dairesinde iş görmek meslekini ihtiyar ederek bu meşrutiyet darbesinin izale-i tesiratına çalıştılar ve hemen içlerinde az çok ibraz-ı tehevür etmek isteyenleri yumuşatarak müzakerata giriştiler.”*¹¹⁰

Hamdi Efendi, Abdülhamid’in hal‘ fetvasının metnini hazırladı. Bu fetva metninde Abdülhamid dîni kitapları yaktırmak, hazine malını israf etmek, meşrutiyetin muhafazası için söz vermesine rağmen meşrutiyet karşıtı bir fitneyi düzenlemekle suçlandı.¹¹¹ Fetva metni şöyledir:

*“İmamül müslimin olan zeyd bazı mesail-i mühimme-i şer’iyyeyi kütüb-i şer’iyyeden tayy ve ihraç ve kütüb-i mezkureyi men ve hark ve ihrak ve beytülmalde tebzir ve israfla müsevveğ-i şer’i hilafında tasarruf ve bila sebebi şer’i katl ü habs ve tagrib-i raiyye ve sair gune mezalimi itiyad eyledikten sonra salaha rücû‘ etmek üzere ahd u kasep etmişken yemininde hanis olarak ahval ve umur-ı müslimini bil külliye muhtell kılacak fitne-i azime ihdasında ısrar ve mukatele ika etmekle mene’a-i müslimin zeyd-i mezburun tagallübünü izale ettiklerinde bilad-ı İslamiyye’nin cevab-i kesiresinden mezburu mahlu’ tanıdıklarına dair ahbar-ı mütevaliye vürud edip mezburun bekasında zarar muhakkak ve zevalinde salah melhuz olmağın zeyd-i mezbura imamet ve saltanattan feragat teklif etmek veya hal‘ eylemek suretlerinden hangisi erbâb-ı hall ü akd ve evliya-yı umur tarafından ercah görülürse icrası vacip olur mu? El cevab: Olur- Ketebehü’l-Fakir Es Seyyid Muhammed Ziyaüddin”.*¹¹²

Fetva Emini Hacı Nuri Efendi’ye önce fetva metninin imzalanması teklif edildi. Nuri Efendi bu teklif üzerine fetva emanetinden daha önce istifa ettiğini ve

¹¹⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi, “31 Mart Vakasına Dair Meclis-i Mebusan’da”, **Beyanü’l Hakk**, C.34, İstanbul, 6 Temmuz 1325, s.789-791.

¹¹¹ Yavuzhanlı Osmanoglu, **a.g.e**, 68.

¹¹² Mevlanzade Rifat, **a.g.e**, s. 178,179.

bunu Kanun-i Esasî'nin de kabul ettiğini söyledi. Elmalılı Hamdi Efendi ise bu söz karşısında şu ifadeleri kullandı: *“Bir ferd-i müslim size fetva emini sıfatıyla değil, memleketin ulema-yı meşhuresinden bir zât sıfatıyla müracaat edip de bunun caiz olup olmadığını sorarsa cevap vermeye şer'an mecbursunuz.”*

Bu söz karşısında ise Fetva Emini, Hamdi Efendi'ye *“Sen akıllı bir adama benziyorsun. Halde şeamet vardır. Bunu yapmayın. Feragat teklif edin, belki nefsinizi azleder.”* diye cevap verdi. Daha sonra da kendisine mebus Mustafa Asım tarafından fetvanın feragat teklifi veya hal'i suretiyle iki şık üzerine yazılması teklif edildi ve Hacı Nuri Efendi bunu kabul etti.¹¹³

İslam alimleri devlet başkanlarının üç durumda hal' edilebileceğini söyler. Birincisi, halifenin dinden çıkmasıdır. İkincisi, halifenin düşmana esir olup kurtulma umudunun kaybedilmesidir. Bu iki durum Abdülhamid ile ilgili değildir. Hal' edilme sebeplerinden üçüncüsü ise halifenin seçilmek için gerekli olan niteliklerden birini yitirmesidir. Bu durum ikiye ayrılır: Birincisi, halifenin aklî veya fizikî yönden çok önemli bir engelinin olmasıdır. İkincisi ise adaletten ayrılıp fasık olmasıdır. Abdülhamid hakkında verilen hal' kararı bu durumun ikincisi ile alakalıdır. Şafiilere göre, adaletten ayrılan halifenin görevi kendiliğinden sona erer. Hanefilere göre ise adaletten ayrılan halifenin azledilmesi hakkı doğar. Onlara göre, adaletten ayrılan birinin halife olması mekruh olmakla birlikte caizdir. Adaletten ayrılan halife eğer fitne çıkma endişesi yok ise değiştirilir.¹¹⁴

Hamdi Efendi bu hükmü göz önüne alarak fetva metnini yazmıştır. Ona göre padişah Abdülhamid adaletten ayrılmış bir padişaktır. Bununla beraber, Elmalılı Hamdi Efendi'nin Abdülhamid'in hal' edilmesi için yazdığı fetva metninden dolayı pişman olduğuna dair bir rivayet vardır. Sahhaf İsmail Akçay'dan nakledilen bu rivayete göre Elmalılı, kendisine tahsis edilen maaşı almamasının gerekçesini *“Ben o*

¹¹³ Türkgeldi, **a.g.e.**, s.42, 43.

¹¹⁴ Mehmet Akif Aydın, “Hâl”, **DİA**, C.15, İstanbul, 1997, s.218, 219.

maaşı Sultan Abdülhamid Han zamanından hak ettim. Fakat o büyük sultana haksızlık yaptık. O maaş bana helal olmaz.” diyerek açıklar.¹¹⁵

Fetva metninde dîni kitapların basımını engelleme suçlaması yer alır. Abdülhamid’in, dîni kitapların basımına müdahale ettiği ve bir kısmını toplattırdığı doğrudur. Abdülhamid yanlış basılan, içeriğinde İslam’a aykırı ifadeler olan dîni kitaplara müsaade etmediğini, bunu da İslamiyet’i koruma amacıyla yaptığını söylemiştir. Abdülhamid döneminde kurulan Teftiş-i Mesâhif-i Şerife Meclisi ve Tedkik-i Müellefat-ı Şer’iyye Meclisinin bu faaliyetleri Abdülhamid’in tahttan indirilme gerekçelerinden olmuştur.¹¹⁶ Hamdi Efendi her ne kadar Abdülhamid’i birçok açıdan suçlamış olsa da fetva metninde 31 Mart Vakası’nı Abdülhamid’in düzenlediğini iddia etmemiştir.

3.3 Hoca Rasim Efendi

Hoca Rasim Efendi (1880-1939) Şebinkarahisar’da doğdu. 1905’te Bayezid Camii’nde ders vermeye başladı. Meşrutiyet’in ilanından sonra idare âzâsı olarak Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye’ye girdi. Bunun yanında, merkez-i umumî rehberliği vazifesini üstlendi. Bu göreviyle İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye arasında sözcülük yaptı.

Hoca Râsim Efendi, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ıslah edilip İslam dinini muhafaza edecek bir konuma gelmesi gerektiğini ileri sürer ancak onun sözleri Cemiyet üyeleri tarafından dikkate alınmaz. O da bunun üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti’nden ayrılır. Sonra ise İslam Cemiyeti adlı bir cemiyetin kurucularından olur.

¹¹⁵ Osmanoğlu, **a.g.e.**, s.68.

¹¹⁶ Fahrettin Gün, Dr. Halil İbrahim Erbay, “Sultan Abdülhamid Han ve Dönemi”, **TBMM Millî Saraylar Yayınları**, İstanbul, 2017, S.125, s.648.

31 Mart günü Ayasofya meydanına giden Hoca Rasim Efendi isyan eden Avcı Taburu askerleri ile konuşup onlar ile Meclis-i Mebusan arasında elçilik yapar. Askerlerin taleplerini Meclis-i Mebusan'da kendi ifadeleriyle dile getirir. Bu ifadelerde meşrutiyet aleyhtarlığı yoktur, meşrutiyetin İslâmî bir yorumu vardır. Rasim Efendi 31 Mart isyancılarının önderi değildi. Ayrıca, askerlerin isyana katılmaları için kışlaları dolaştığına dair iddiaların dayanağı yoktur.¹¹⁷

Hoca Rasim Efendi, 31 Mart hadisesinde isyan eden askerlerin isteklerinin tercümanı olarak görülüyordu. Meclise girmezden evvel askerlerin taleplerini anlatmıştı. Mecliste de anlatması istenmişti. Rasim Efendi konuşmak için Meclis kürsüsüne çıktı. Meclisten bazı kişiler Rasim Efendinin kürsüye çıkmasının kanuna aykırı olduğunu fakat o günkü olaylar nedeniyle onun kürsüye çıkmasını engelleyemeyeceklerini düşündüler.

Rasim Efendi Meclis'teki konuşmasında şu ifadeleri kullandı:

“Evvela bilmiş olunuz ki askerler meşrutiyet aleyhinde değildirler. Muhafazasına yemin ettikleri Kanun-ı Esasi dairesinde matlublarının isafını talep ediyorlar. Bunlar diyorlar ki Kanun-ı Esasi mûcebince bu devletin dini, dîn-i İslam'dır. Meşrutiyetimiz bu esas-ı vikaye ve ahkam-ı şer'iyenin icrasıyla mükelleftir...”

Bu ifadelerle söylenmek istenen, meşrutiyeti korumaya yemin etmiş olan Avcı taburu askerlerinin meşrutiyete ihanet etmedikleri, meşrutiyet aleyhinde olmadıkları ve meşrutiyetin şeriat hükümlerinin icrası ile yükümlü olduğudur.

Rasim Efendi, devletin bütün kanunlarının şeriata uygun olmasının zorunlu olduğunu, ibadetlerin tatbik edilmesi ve ibadetlere askeriye içerisinde de izin verilmesi gerektiğini söyler. Bunlar olmadıkça devlet, şeriati yeterince uygulamış olmayacaktır. Rasim Efendi, meşrutî idarenin şeriatın uygulanmasına engel olmadığını, bilakis meşrutiyet sayesinde şeriatın icrasına hiçbir engelin olmadığını ama buna rağmen bazı kişilerin bunu kabul etmediklerini söyler. Şer'î hükümlerin

¹¹⁷ Ali Birinci, “Hoca Rasim Efendi”, **DİA**, İstanbul, 1998, C.18, s.194.

icra edilmesine razı olmayan kişiler Avrupa'nın Hristiyan olan kısmının ve Osmanlı Devleti'nin içerisindeki gayrimüslimlerin razı olmayacağını iddia etmişlerdir. Rasim Efendi, bu konuda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden başta Meclis başkanı Ahmed Rıza olmak üzere bazı cemiyet üyelerini hedef almıştır.

İsyan eden askerler bazı kişilerin meclis üyeliğinden çıkartılmasını ve sadrazamın, Harbiye nazırının, Hassa kumandanının azledilmesini, isyan eden askerlere ceza verilmemesine dair söz verilmesini istediler. Rasim Efendi, askerlerin bu isteklerini Meclis'te tekrar dile getirmiştir.¹¹⁸

İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olan bir kısım kişilerin dîni hükümlere karşı lakayt tavır almaları ve dine aykırı emirler vermeleri Osmanlı toplumunda İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı ciddi endişelerin olmasına sebep olmuştur. Osmanlı tarihinde daha önce örneği görülmemiş olan bir eğitim tarzının Osmanlı Devleti'ne gireceğine dair haberin, geleceğin anneleri olacak olan Müslüman kızlarının yatılı olarak yetiştirilmesi gibi hassas bir mesele ile ilgili olması ve o sistemde Müslüman kızlarının gayrimüslimlerin kızlarıyla çok yakın bir şekilde etkileşime girecek olması halkı ve askerleri Müslümanların ahlak yapısının sarsılması konusunda tedirgin etmiştir.

Rasim Efendi, konuşmasında Avrupa devletleri ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiye de değinmiş ve Avrupa'nın, Osmanlı Devleti'nin şariat çerçevesinde yönetilmesine karışmayacağını çünkü Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslimlerin hukuklarının da şariat ile korunacağını bildiklerini savunur.

Memlekette çoğunluğun Müslüman olduğunu ve Osmanlı Devleti'ni laik istemenin haksızlığını dile getirir ve şu hususlara değinir: Fertlere ait vazifelerin yapılması ve topluma ait vazifelerin icra edilmesi gerekir. Şariatın hükümlerinin bir kısmını icra etmekle yükümlü olan, İslam devletidir. Mesela had cezalarının icra edilmesi şarttır. Meşrutî idare ise şer'î hükümlerin icra edilmesine engel değildir.

¹¹⁸ Elmalılı Hamdi Efendi, "31 Mart Hadisesi'nden", **Beyan'ül-Hakk**, S.32, 22 Haziran 1325, s.747-751.

Rasim Efendi konuşmasında şu ifadelere de yer vermiştir:

*“Askere namaz için vakit bırakmalıdır. Bundan istidlal ederek zimam-ı idare dinsizlerin elindedir diyorlar... Hükümet-i İslamiye bu ahkâmı icra etmedikçe İslam olamaz. Avrupa yolunu tutanların yolu doğru değildir... Biz Halik’ımızın kanunlarını bırakıp Fransa’nın kanunlarını alamayız. Yeni yetme bazı mebuslar var ki Hristiyanlara hoş görünmek için memleketi gavurlaştırmak istiyorlar. Yeni açılacak İnas Mektebi işte bu maksatla açılmıştır. Bunu askerler bile anlamıştır. Zaten bu fikri sabık Adliye Nazırı Refik Bey Beyoğlu’nda bir konferansında ortaya koydu. İslam kızı ile Fransız kızı ile kardeş olacağız. Halbuki bu, İslam Hristiyan ve Hristiyan İslam olsun demektir. Bunun her ikisi de olamaz. Bu memlekette dinsizliği neşretmek kabil değildir.”*¹¹⁹

Bazı zabitlerin askerlerin namaz kılmasına engel olduklarını, o zabitlerin askeriye de namazın olmayacağını söylediklerini örnek gösteren Rasim Efendi bu sebeple halktan birçok kişinin Osmanlı Devleti’nin dinsizleşmesinden endişe ettiğini ifade eder. Rasim Efendi de böyle bir endişe içerisindeydi. Rasim Efendi askerlerin ve halkın bu konuda çok kaygılı olduklarını belirtirken doğru söylemiştir. Aslında 31 Mart isyanının en önemli sebebi de bu kaygı ile ilgilidir. 31 Mart isyanına şiddetle karşı çıkan, meşrutiyeti savunan İslam alimleri şer’î hukukun Osmanlı toplumunda yeterince uygulanmadığını görmüşler ve Fransız hukukunun Osmanlı hukukundan daha etkili olması için çalışan mebusları eleştirmişlerdir.

Fransız İhtilalindeki laiklik vurgusu Osmanlı Devleti için geçerli olamazdı çünkü şeriattaki miras hukuku, ceza hukuku gibi alanlarda yer alan kuralların uygulanması laikliğe aykırıdır. Şeriattaki hükümlerin devlet ve toplumda uygulanmaması ise şeriata aykırıdır. Dolayısıyla Fransız İhtilali ile gündeme gelen laik hukuk düzeninin şariat ile uyumlu olması düşünülemez. Örneğin Kur’ân’da bazı suçlar için kısas cezası emrediliyor. Eğer buna aykırı emir çıkartılırsa devlet şeriata aykırı hareket etmiş olur. Laiklik kavramında ise devlet din işlerine karışmadığı için suçlara dinin kurallarına göre ceza verilmez.

¹¹⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi, a.g.m.

Fransız İhtilali'nde öne çıkan kavramlardan biri de eşitlik kavramı olmuştur. Eşitlik kavramı şeriat devleti ile laik devlette farklı uygulanır. Bu konu hakkında bir örnek cizye meselesidir. Cizye, İslam devletinde yaşayan gayrimüslimlerden can ve mallarını koruma karşılığında alınan vergidir. Şeriat devletinde bu vergi alınır ama laik devlette böyle bir vergi alınmaz. Tanzimat'ın ilan edilmesiyle cizye vergisi kaldırıldı.

İslam'da Müslüman ile gayrimüslimin mahkeme önünde eşit olması onların her açıdan eşit olduğunu göstermez. Bilakis, Müslüman ile gayrimüslim arasında birçok açıdan pek çok fark vardır. Kur'an'da birçok ayette tevbe etmeden ölen gayri Müslimlerin ebediyen Cehennemde kalacağı belirtilmiştir. Gayrimüslimler ile münasebet konusunda belli ölçüler konulmuştur. Şeriat ile yönetilen bir yere laik yasalar getirilemeyeceği meselesine bunlar gibi pek çok örnekler verilebilir. Zaten ulemeden hiçbiri şeriatsız bir meşrutiyet istememiştir. Tam aksine, ulema meşrutiyet rejiminin şeriata uygun olması için çaba sarf etmiştir.

Rasim Efendi kürsüde konuşurken onun sözünü kesmemek kararlaştırılmıştı. Bu nedenle o konuştuğu sırada ona itiraz eden çıkmadı. Rasim Efendi, konuşmasını tamamlayınca askerler *"İşte bizim isteğimiz budur."* dediler. Sonra ise o sırada Mecliste bulunan yaşlı bir binbaşı Meclisteki sıraların üzerine çıkıp coşkulu bir konuşma yaparak şeriat uğrunda canını feda etmeye hazır olduğunu söyledi. Daha sonra ise askerlerden Meclisten ayrılmaları rica edildi. Epeyce ricadan sonra askerler ve Hoca Rasim Efendi Meclisten çıktılar. Fetva Emini askerlerin isteklerinin yerine getirilmesi gerektiğini söyleyerek *"Büyük fenalık vardır; bunların dediğini yapmaktan başka çare yoktur."* dedi. Meclisteki toplantıdan çıkan sonuç Hüseyin Hilmi Paşa'nın istifa etmesi oldu.¹²⁰

¹²⁰ Hüseyin Cahid Yalçın, **Siyasal Anılar**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1976, s.86, 87.

3.4 Manastırlı İsmail Hakkı

Manastırlı İsmail Hakkı (1846-1912) Manastır’da doğdu ancak aslen Konyalı bir aileye mensuptur. Birçok hocadan İslâmî ilimler öğrenip icazet aldı ve Ayasofya Camii kürsü şeyhliği elde etti. 1899’da İstanbul Darü’l-Fünûn’unda usûl-ı fıkıh ve tefsir müderrisliği yaptı.¹²¹

Manastırlı, batılı yeniliklerin Osmanlı Devleti’ne hızla girdiği bir dönemde batılı yazarların İslam dinine karşı yaptığı eleştirileri cevaplamış ve nikah, talak, tesettür, had cezaları, kısas gibi şer’î hükümlerin doğru ve hikmete uygun olduğunu savunur.¹²² Manastırlı, şariat hükümlerinin toplumun huzuru ve mutluluğunu sağladığını ve bu hükümler ile faydalı olanın yapıldığı ve zararlı olanın ortadan kaldırıldığını açıklar.¹²³

Şariat hükümlerinin insan hürriyetine aykırı olduğunu düşünen kişiler Osmanlı Devleti’nin şariat devleti olmasını istememişlerdir. Oysaki mutlak anlamda hürriyet Allah’a aittir. Mahluklar için hürriyet sınırlıdır. İnsan, toplum içinde yaşayan ve toplumun huzurunu bozan kötü fiilleri yapmayı da birçok defa isteyen bir varlıktır çünkü insan, nefis denilen mahluka sahiptir. Nefis, insana kötülükleri emreder. Bu kötülükler arasında başka insanları rahatsız etmek de vardır. Bir insanın başka bir insanı lüzumsuz bir şekilde rahatsız etmesi doğru değildir ve insanların insanlara verdiği rahatsızlıklar toplumun huzurunu kaçıır. Toplumun huzurunun kaçması devleti de zayıflatır. Bu nedenle insan, kendisini kontrol edip nefsi ile mücadele etmek ile vazifelidir. Bu vazife de insanın hürriyetinin mutlak olmadığının göstergelerindendir. Demek ki zinaya yaklaşmanın, içkinin ve birçok haramın zararlı olduğunu bilen Müslümanlara bu haramlardan korunmayıp İslamiyet’in emirlerine aykırı olan hükümlerin uygulanması tavsiye edilemez. Buna paralel olarak, şeyhülislamlık yapmış olan Musa Kazım Efendi de bu hususta şöyle der:

¹²¹ Salih Sabri Yavuz, “Manastırlı İsmail Hakkı”, **DiA**, C.27, 2013, s. 563, 564.

¹²² Ahmet Yıldırım, “Balkanlarda İslâmî İlimler ve Orada Yetişen Ünlü Alimler, Balkanlarda İslam”, C.3, Ankara, **TİKA**, 2016, s.91.

¹²³ Manastırlı İsmail Hakkı, “Bâb-ı İctihad Mesdûd Mudur?”, **Sırât-ı Müstakîm**, S.33, 26 Mart 1325, s.98,99.

“Özellikle dinimiz iki yönü yani dünyevî ve uhrevî hükümleri kapsadığı ve pozitif kanunlarımızın çoğu ve bilhassa medenî kanunumuz, haklarımızla ilgili hükümlerimiz sırf dîni kanunlardan iktibas edildiği için bizim dîni kaidelerin hükümleriyle kayıtlı olmamız kendi toplumsal hayatımız ve millî menfaatlerimiz gereğinden bulunduğunu açıklamaya ihtiyaç yoktur.”¹²⁴

Manastırlı İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nde II.Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ve ondan önce Meşrutiyet'in tekrar ilan edilmesi neticesinde Osmanlı Devleti'nde yer alan değişikliklerden bir kısmının olumlu olduğunu ve hasta bir adamın aniden iyileşmesinin kolay olmayacağını söyler.¹²⁵ Sultan Abdülhamid'i ve İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'ni şu sözlerle eleştirir: “Acaba Mecelle Cemiyeti'ni dağıtan kimdir? Ve ne için dağıtmıştır biliyorlar mı? İdare-i meşrutiyetin şer'i şerife mugayir olduğunu iddia eden bu güruh, devr-i zulümde mücazat-ı keyfiyeye hamiyetle imha edilen devr-i cedid istibdad içinde bittabi arz-ı didar edemeyecekti.”

Sultan Abdülhamid'in emri ile Mecelle Cemiyeti'nin dağıtılmasını eleştiren Manastırlı meşrutiyet karşıtı olmakla suçladığı sultan Abdülhamid'in istibdadının şeriata aykırı olduğunu ima ederek istibdad taraftarı olmakla suçladığı İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti üyelerine asıl kendilerinin şeriata aykırı hareket ettiklerini söylemek istemiştir.

Manastırlı İsmail Hakkı'nın, II.Meşrutiyet döneminde Sırat-ı Müstakim gazetesinde vaazları yayınlanmıştır. Gazetenin 31 Mart hadisesinden sonra çıkan ilk sayısında Manastırlı konu hakkında değerlendirmede bulunur. Manastırlı, avamı isyana teşvik etmenin zulüm olduğunu söyler. Ulema kıyafeti giymiş olan kişilerden bir kısmının cahil olduğunu ve o cahiller yüzünden ulema namına leke sürülmek istendiğini belirtir ve şöyle der: “Hami-i din ve vatan mektebli zabitanı katl ettiler. Mebusan-ı saireyi hayatlarından emin olamayacak derecede tehdid ettiler.”

¹²⁴ Musa Kazım Efendi, **Külliyyat: Dîni ve İctimaî Makaleler**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2002, s.316.

¹²⁵ Manastırlı İsmail Hakkı, “Casusluk, Hafiyelik Sıfat-ı Lâinesi”, **Sırât-ı Müstakîm**, S.43, 25 Haziran 1325, s.273, 274.

Mektepli askerlerin katledildiğine dair haber alan Manastırlı buna sert tepki göstermiş ve bu sebeple ulemanın suçlanacağını çünkü isyan eden askerlerin arasında cahil olup ulema kıyafeti giymiş kişiler olduğunu ve o kişiler yüzünden bu cinayetleri ulemanın desteklediğine inanacak birçok kişi olacağını belirtmek istemiştir. Gerçekten de öyle olmuştur. Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye'nin beyannamesinde de ulema kıyafeti giymiş cahiller olduğu belirtilmiştir.

Manastırlı, Sırat-ı Müstakîm gazetesinin 25 Haziran 1909 tarihli sayısında şu ifadelerle yer vererek ulemanın 31 Mart isyanı sürecinde yayınladığı beyannameleri takdirle karşılar: *“Daha ilk günde yakın mertebesine varan bu fikrimizdeki isabeti isyan eden askerin en buhranlı günlerinde Cemiyet-i Ulema-i Muhteremenin neşr ettiği beyannameler çok geçmeden isbat etti.”*¹²⁶

7 Mayıs 1909 tarihinde yayınlanan başyazısında Manastırlı, Hareket ordusuna teşekkür edip bir daha öyle bir hadisenin meydana gelmemesi için dua eder ve meşrutiyetin önemini vurgular. Manastırlı, 31 Mart isyanı sırasında kurbanlık koyun gibi zor durumda kaldıklarını ama isyanın sona ermesi ile beraber rahata kavuştuklarını söyleyip bu tehlikenin ortadan kalktığına şükredilmesi gerektiğini aksi takdirde yine büyük felaketlerle karşılaşacağını ifade eder ve konu hakkında İbrahim Sûresi 7.Ayeti misal verir. Ayrıca, İslam'da idarecilere itaatin önemli olduğunu vurgular. İdarecilere itaat edilmediği zaman saadet ve selametten mahrum kalınacağını belirtir.

Müslümanları riyakarane ve münafıkane hareket edenlerin tuzaklarına kapılmamaları konusunda uyanık olmaya ve Müslümanları böyle hareket edenlere azıcık da olsa meyil göstermemeye davet eder. Abdülhamid için zalim bir hükümdar diyen Manastırlı, Abdülhamid'in yönetiminin müstebidane olduğunu iddia eder ve onun indirilmesi ile kurtuluşa erdiklerini belirtir. Yeni sultan olan Mehmed Reşad'ın meşrutiyete sadık ve hürriyet yanlısı olduğunu söyleyen Manastırlı onun tahta çıkmasından duyduğu memnuniyeti dile getirir.

¹²⁶ Manastırlı İsmail Hakkı, “a.g.m”, s.273, 274.

“Farize-i Şükran” başlıklı makalede Manastırlı şöyle der: “*Muhafaza-i meşrutiyet ve müdafaa-i nimet-i hürriyet uğruna cansiperane surette çalışan kahramanlarımıza karşı şeran ve aklen medyun bulunduğumuz hayat-ı milliye ve teşekkürat-ı samimiyyeyi ne yolda arz ve ifa eylemek ve temin-i istikbal için ne tarzda davranmak icab eder?*” Manastırlı, bu sorusuna cevap olarak meşrutiyeti muhafaza için çalışmak ve 31 Mart ayaklanmasından sonra da meşrutiyetin devam etmesi sebebiyle şükretmek gerektiğinden bahseder.

Manastırlı ayrıca şu ifadeleri kullanır: “*31 Mart hadise-i fecia-yı melanetkaranesi tesirat-ı dehşetnaki üzerine bizler burada kurbanlık koyun sürüleri mesabesinde bir alay dermendegân-ı ümmet biçare kalmış, menci alim ve bendi asayiş ümem olan mukaddes ordunun İstanbul civarına ... kudumu hengamına kadar yalnız nimet-i hürriyetten değil ümid-i selametten de mahrum bulunmuş*”¹²⁷

Manastırlı, Abdülhamid’in 31 Mart hadisesini İttihad-ı Muhammedî Cemiyetini alet ederek düzenlediğini iddia eder ve bu cemiyete ağır eleştiriler getirir. Manastırlı’ya göre bu cemiyet, adına layık bir cemiyet değil; aksine İslamiyet’i layıkıyla bilmeyen cahil ve hürriyet düşmanlarının kurduğu bir cemiyetti. “*Cemiyet-i dalalet*” olarak yorumladığı bu cemiyetin sanki şeriat ortadan kalkmış gibi hareket ederek avamdan insanları galeyana getirip fitne çıkarttığını ve askerler ve halkı ayaklandırıp ulema kıyafeti giyen fitneciler aracılığıyla hadisenin büyüdüğünü ifade eder.

İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti azaları için “*Acaba bunların aradığı şeriat hakikaten bütün Müslümanların bildiği, anladığı şerî şerîf-i Muhammedî mi idi?*” diyen Manastırlı, cemiyetin yayın organı olan “Volkan” gazetesinde Derviş Vahdetî’nin yazılarının açıkça hürriyet karşıtı ve fitne içerikli olduğunu iddia eder.

Abdülhamid’i kütüb-ü şerîyeyi ihrak etmek, namazda Kunut duasının okunmasına engel olmaya çalışmak, hadis-i şerîf için “*muzır*” demek, zalimliğin tenkid edildiği ayetleri tefsir edenleri ve hatta o ayetleri alenen okuyanları sürgün

¹²⁷ Manastırlı İsmail Hakkı, “Farize-i Şükran”, **Sırat-ı Müstakîm**, 7 Mayıs 1325, S.36, s.161.

etmekle suçlayan Manastırlı İttihad-ı Muhammedî Cemiyetini destekleyenlere de Abdülhamid'in yaptıklarına nasıl tahammül ettiklerini sorar.

Manastırlı meşrutiyetten önce gazetelerde kizb ve yalanın çok olduğu, meşrutiyetin ilanı ile beraber yayıncılığın hürriyet elde ettiğini ve bu sayede insanların doğru bilgiyi öğrenebildiğini söyler. Manastırlı, 31 Mart isyanı sürecinde ulemanın duruşunu takdir edip Hareket Ordusu henüz harekete geçmeden ulemanın asayiş ve meşrutiyeti muhafaza için gösterdiği cesaretin çok önemli olduğunu belirtir. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ile meşrutiyetin kaldırılma tehlikesinin gittiğini ve şeriatın olması gerektiği şekilde uygulanacağına emin olduğunu ifade eder.

Görülüyor ki Manastırlı ulema arasında Abdülhamid dönemini ve 31 Mart Vakası'nı en sert üslup ile eleştirenlerden biri olmuştur.

3.5 Ziyaeddin Efendi

13 Şubat 1909 tarihinde Şeyhülislamlığa getirilmesi için kendisine görev verilen Ziyaeddin Efendi (1847-1918) 31 Mart hadisesi sürecinde şeyhülislam sıfatı ile halkın ve askerın yatıştırılmasına çalıştı.

Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi isyan hareketini sabah bir buçuk civarında konağında öğrendi. Bu haber üzerine Ayasofya Meydanına giden şeyhülislam askerler ile konuşup onların maksatlarını anlamaya çalıştı. Askerler ondan şeriatın tamamıyla icra edilmesini, bu isyan hareketlerinden dolayı ceza görmemelerine dair söz almayı, Harbiye Nazırı Rıza Paşa'nın, Meclis-i Mebusan başkanı Ahmed Rıza'nın azledilmelerini istediler. Şeyhülislam da onlara bu isteklerini heyet-i vükelaya bildireceğini ve orada alınacak kararı kendilerine iletceğini söyledi.¹²⁸

Şeyhülislam, Abdülhamid'in hal' edilmesi için yazılan fetva metnine hastalığını ileri sürerek imza atmak istemedi fakat Talat Paşa'nın tehdidi sonucunda fetva metninin son şeklini imzaladı. Talat Paşa, fetva metninin imzalanmaması durumunda onu Abdülhamid'e suikast düzenlemekle tehdit etmişti.¹²⁹

Ziyaeddin Efendi'nin fetva metnini imzalamak istememesi onun Abdülhamid'in 31 Mart isyanının düzenleyicisi olduğuna inanmadığını gösterir.

¹²⁸ Bayram Kodaman, Mehmet Ali Ünal, **a.g.e**, s.151.

¹²⁹ Tahsin Özcan, "Ziyaeddin Efendi", **DİA**, C.44, İstanbul, 2013, s.490,491.

3.6 Cemaleddin Efendi

Abdülhamid zamanında 18 sene müddetinde Osmanlı şeyhülislamlığı yapmış olan ve 31 Mart hadisesinden önce şeyhülislamlığı Ziyaeddin Efendi'ye bırakan Cemaleddin Efendi (1848-1919) yazdığı hatıratında 31 Mart hadisesine değinmiştir. Cemaleddin Efendi'ye göre, meşrutiyeti muhafaza etmek için İstanbul'a getirilen Avcı Taburları İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kontrolü dışına çıkamazdı ve yaşanan 31 Mart hadisesinin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin arka planda düzenlediği bir hadise olması kuvvetle muhtemeldir. Bu hadise ile Cemiyet, İstanbul'da nüfuzunu daha güçlendirmek istemiş ve sonucunda da başarılı olmuştur.

II.Meşrutiyet ilan edildiğinde şeyhülislamlık makamında bulunan Cemaleddin Efendi meşrutiyetin ilan edildiği 11 Temmuz günü halkın sevinçlerine katıldığını ifade eder. Meşrutiyet'in şariat ilkelerine uygun olduğunu, halkın ve padişahın da meşrutiyeti takdir ettiğini söyler.¹³⁰

Cemaleddin Efendi, sadrazam Kamil Paşa'nın İttihat ve Terakki Cemiyetindeki aşırı düşünce ve isteklerle karşılaşınca Cemiyet ile arasının açıldığını ve Cemiyet ileri gelenlerinin sadrazamın görevden alınması için padişaha ısrarla başvurduklarını belirtir ve bunun Kanun-i Esasî'ye aykırı olduğunu iddia eder. Daha sonra ise yasaya aykırı olarak, Kamil Paşa'ya Mecliste olmamasına rağmen güvensizlik oyu verilir ve Kamil Paşa istifaya zorlanır. Cemaleddin Efendi, bu mesele hakkında şöyle bir yorumda bulunur:

“İşte Meşrutiyet'i diriltten ve Kanun-i Esasî'nin gözcüsü ve koruyucusu olmakla bütün Osmanlılarca yüceltilen İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin, ihtiraslarına yenilerek Kanun-i Esasî'ye ilk darbeyi yine kendi eliyle vurması ve bunca çaba ve çalışmayla ikinci kez canlandırılan Meşrutiyet'in altı ay gibi bir zamanda manevi hayatının sona ermesi doğrusu üzüntü ve hayret verici bir olaydır.”

¹³⁰ Cemaleddin Efendi, **Siyasi Hatıralarım**, Yay.haz. Selim Kutsan, Samsun, Nehir Yayınları, 2005, s.19,21,40.

Cemaleddin Efendi, sadrazamın izahatını Meclis-i Mebusan'ın beklemesinin yasal olarak gerekli olduğunu iddia edip izahatı beklemeden sadrazamın istifa ettirilmesinin ve ayrıca padişaha baskı yapılmasının Kanun-i Esasî'ye aykırı olduğunu söyleyerek Kanun-i Esasî'ye bizzat İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin darbe vurduğunu ileri sürer. Cemaleddin Efendi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı elde ettikten sonra isteklerini elde etmek için daha saldırgan bir tutum izlediğini, ona muhalif olanların da benzer bir şekilde karşı koymaya çalıştıklarını, bu yolda ulemayı elde etmek için girişimlerde bulunduklarını ve böylece Osmanlı Devleti'nde siyasî gerilimin yükseldiğini belirtir.

Cemaleddin Efendi, 31 Mart olayının meydana geliş sebeplerini açıklarken şu ifadeleri kullanır: *“Her alanda alabildiğine artan ihtiras ve ortaya çıkan yeni düşünceler, Osmanlı askerinin alışageldiği inanışları dışında verilen buyruklar, yapılan telkinler daha aradan iki ay geçmeden 31 Mart Olayı'nı meydana getirdi.”*

131

Bu ifadede yer alan meselelerden biri Osmanlı askerlerine inanışlarına aykırı verilen buyruklardır. Askerlere namaz için izin vermeyen bazı komutanların olması, askerlere şapka giydirilmesinin emredilmesi bu mesele ile alakalıdır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidar hırsı ve bu hırsla Kanun-i Esasî'yi bile ihlal edebilecek şekilde keyfî uygulamaları Cemaleddin Efendi'nin eleştirisini almıştır.

¹³¹ Cemaleddin Efendi, **a.g.e.**, s.37, 38, 40.

3.7. Pîrizade Mehmed Sahib Efendi

1838’de İstanbul’da doğan Mehmed Sahib Efendi (1838-1910) Osmanlı Devleti’nde ilmî alanda çeşitli görevler aldı. Meşrutiyet’in ilanından sonra Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi ikinci başkanlığına ve Heyet-i Ayan üyeliğine getirildi. 31 Mart vakasından sonra 6 Mayıs 1909’da Ziyaeddin Efendi’nin yerine şeyhülislamlık makamına geldi.

Mehmed Sâhib Efendi zaman zaman siyasî tartışmalara katılmış ve görüşlerini beyan etmekten çekinmemiştir. Mithat Paşa’nın idam edilmesine karşı çıkmış, ayrıca II.Abdülhamid’e muhalif olmuştur. Mehmed Sahib Efendi 31 Mart vakasına katılanlara karşı çıkmış ve Abdülhamid’in hal’ edilmesi için yapılan oylamaya katılmıştır. Bununla beraber, Abdülhamid’in 31 Mart vakası sebebiyle yargılanması için Dîvân-ı Âlî’de hazırlanan mazbataya Vekiller Heyeti’nde Adliye nâzırı ile birlikte muhalefet etmiştir.¹³²

Mehmed Sahib Efendi meşrutiyetin İslam’a uygunluğunu savunmuş ve bu konu hakkındaki fikirlerini bir beyanname ile ilan etmiştir. Bu beyannamede Hareket Ordusu’nun tutumunun sebeplerinden bahsetmiş ve Hareket Ordusu’nun İstanbul’a gelişinin İslam’a uygun olduğunu ifade etmiş, meşrutiyet öncesi dönemde pek çok zulüm yapıldığını ve bu nedenle padişahın tahttan indirildiğini söylemiştir.¹³³

¹³² Tahsin Özcan, “Pîrizade Mehmed Sahib Efendi”, **DİA**, C.34, 2007, s.291.

¹³³ Mehmed Sahib, “Makam-ı Celil-i Meşihat-ı İslamiye’den Billumum Naib ve Müftülerle Kafe-i Bilad-ı İslamiye Ulema ve Meşayih-i Kiramına Hitaben Testîr ve İrsal Kılınan Beyannamedir”, **Sırat-ı Müstakim**, S.51, 14 Ağustos 1325, s.385-387.

3.8. Mehmed Fatin

Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye'nin üyelerinden olan Mehmed Fatin (1877-1955), 31 Mart ayaklanmasının çıkış nedenlerini bulmak ve hadiseyi yakından görmek için hadiseyi seyretmeye gittiklerini, ayaklananlardan bir kısmını gördüğünü, ayaklananların bu ayaklanmada iyi muhakeme yapmadıklarını ve ifrat ettiklerini söyler. İsyan hareketini bir müddet uzaktan temaşa eden Fatin daha sonra Ayasofya meydanından ayrılır.

Askerlere Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye'den nasihat heyetinin gitmesi bundan sonra meydana gelir. Mehmed Fatin, hadisenin sebeplerini öğrenmek için önce hadisenin cereyan ettiği Ayasofya meydanına gitmiş, isyancıların şariat lafzını kullanarak ayaklandıklarına şahit olmuş ancak isyancıların ifrat ettiklerini söyleyerek yapılan ayaklanmanın doğru olmadığını ifade etmiştir.

Hürriyetin yanlış tefsir edildiğini, hürriyet kavramının doğru anlaşılması ve meşrutiyetin, hürriyetin muhafazasına itina gösterilmesi gerektiğini belirten Fatin, dış tesirattan müteessir olmamak için çalışılmasının gerekli olduğunu söyler. 31 Mart hadisesinin ders olduğunu, meşrutiyetin ve asayişin muhafazası için daha dikkatli ve tedbirli olunması gerektiğini ifade eder. Ayrıca, meselenin Divan-ı Harb'te daha iyi anlaşılabilceğini iddia eder.¹³⁴

¹³⁴ Mehmed Fatin, "31 Mart", **Beyanü'l-Hakk**, 22 Haziran 1325, s.746,747.

3.9. Mehmed Akif

Vatan şairi olarak bilinen Mehmed Akif (1873-1936) aynı zamanda İslam alimlerindenidir. Mehmed Akif 1873'te İstanbul Fatih'te doğdu. Babası Fatih medresesi müderrislerinden Mehmed Tahir Efendi'dir. Küçük yaşta babasından Arapça dersleri alan Mehmed Akif'in Türkçe'yi ve Fransızca'yı akranlarından iyi kullanmakla onun dil alanında kabiliyetli olduğu görülüyordu. Rüşdiye'de okurken şiire ilgi duydu ve birçok şiir kitabı okudu. 1889'da iş bulma vaadi verildiği ve kendisi de maddî sıkıntıda olduğu için yeni açılan Baytar Mektebi'ne giren Mehmed Akif bu mektepte okuduğu yıllarda şiir ile daha çok ilgilenmiş ve çeşitli manzumeler yazmıştır.¹³⁵

Meşrutiyet'in 1908'de ikinci kez ilan edilmesiyle beraber İttihat ve Terakki Cemiyeti açıktan üye kaydı yapmaya başlamıştı. Cemiyet, şeriata uygun meşrutiyetin olması gerektiğini, çeşitli alanlarda ıslah çalışmaları yapacağını iddia ediyordu. Cemiyetin vaatleri sebebiyle birçok Müslüman alim İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ilgi duymaya başlamıştı. Mehmed Akif de bu dönemde Cemiyete ilgi duyanlar arasındaydı. Cemiyet'e girmeyi kabul etti ve İttihat ve Terakki Cemiyeti Şehzade Kulübü'nde Arapça dersleri vermeye başladı. Ancak, Cemiyetin partileşmesi ve Cemiyet içerisinde İslâmi değerlere aykırı, ırkçı ve menfaatçi şahısların faaliyetlerinden dolayı Cemiyete karşı eleştiriler arttı ve Mehmed Akif de dahil olmak üzere birçok şahıs İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden ayrılp Cemiyete muhalif hareket etmeye başladı. Mehmed Akif'in çıkardığı Sebilürreşad dergisinin birçok kez İttihat ve Terakki Fırkası hükümetleri tarafından kapatılması da bunu gösterir.

31 Mart isyanının yer aldığı sene Mehmed Akif o zamanki adı Sırât-ı Müstakîm olan derginin başyazarı idi. Bu derginin adı ileriki senelerde Sebilürreşad olarak değişti.¹³⁶ 31 Mart'tan sonra bir süre dergi yayınlanmadı. Olaydan sonra ilk baskı 3 Mayıs 1909'da yayınlandı. Bu yayının başında Abdülhamid'in hal' edilmesi konusundaki fetva metni yayınlanmış ve sonra da 31 Mart üzerine değerlendirmede

¹³⁵ Mehmed Akif Ersoy, **Safahat**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul, 2005, s.4, 6.

¹³⁶ Ersoy, **a.g.e**, s.11,12,13.

bulunulmuştur. Bu değerlendirmede, derginin meşrutiyeti savunan ve istibdadı eleştiren bir dergi olduğu, Meşrutiyetin korunmasına ahd edildiği belirtilir. 31 Mart olayından sonra gazetenin meşrutiyetin garanti altına alınacağı süreye kadar tatil edildiği ve hürriyetin korunması için sükut edildiği ifade edilir.

Dergide 31 Mart isyanının bir darbe teşebbüsü olduğu ve istibdadın tekrar gelmesinin amaçlandığı ifade edilmiş, isyanın kısa sürede bitmesi sebebiyle Allah'a şükredilmiştir. Sırat-ı Müstakîm dergisinin yazarları 31 Mart isyanının bastırılmasından sonra şeriatın tamamıyla tatbik edileceğine emin olduğunu söylemişler ve yeni sultan Mehmed Reşad'a dua etmişlerdir. Ayrıca, Sultan Abdülhamid'in hal' edilmesinden memnuniyet duyulduğu belirtilmiş, hadisenin sureten dîni, hakikatte ise siyasi ve irticai olduğu söylenmiştir.

Hadisenin müsebbibinin Abdülhamid olduğu, Abdülhamid'in 10 Temmuz'daki inkılaptan memnun olmadığı ve bunun intikamını almak için böyle bir isyan tertiplelediği iddia edilmiştir. İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'ni Abdülhamid'in bizzat kurduğu ve bu cemiyet vasıtasıyla şeriat yürürlükten çıkmış gibi bir izlenim verilerek avamın tahrik edildiği ve bu şekilde meşrutiyetin kaldırılması için çalışıldığı iddia edilmiştir. Ulema kıyafetli bazı cahillerin de isyana katıldığından söz edilmiştir.¹³⁷

Bu iddiada bulunan derginin başyazarı Mehmed Akif zaten Abdülhamid muhalifi olarak bilinmekte idi. Safahat adlı eserinde yer alan "İstibdad" başlıklı şiirinde Akif meşrutiyet öncesi dönemin istibdad dönemi olduğunu, meşrutiyetin ilanından sonra bile önceki dönemin etkilerinin olumsuz bir şekilde devam ettiğini ifade eder. Akif aynı şiirde sultan Abdülhamid'e ağır ithamlarda da bulunur.

Bunun yanında, Mehmed Akif'in yine Safahat adlı eserinde yer alan "*Köse İmam*" başlıklı şiirinde Akif, Derviş Vahdeti'yi sert bir üslupla eleştirir ve Derviş Vahdeti'nin şeriat namına askerleri kışkırttığını ve zabitlerin bu sebeple öldürüldüğünü iddia eder. Aynı şiirde şeriat istediğini söyleyip de cahil olan, şeriat

¹³⁷ Mehmed Akif v.d, "Sırat-ı Müstakim", **Sırat-ı Müstakim**, S.34, İstanbul, 20 Nisan 1325, s.113-115.

denilince aklına sadece dört kadınla evlilik gelen, şeriata aykırı olmasına rağmen kadınlara zulmeden ama dilinde şeriat lafzı sık sık duyulan insanlara karşı eleştiri de vardır.

Mehmed Akif, Hareket Ordusunun İstanbul'a gelişinden memnuniyet duyar. Askerlere nasihat eden Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyyeyi takdir eder ve ulemanın 31 Mart isyanı sürecinde takdire şayan bir tarafta olduğunu söyler.

Eşref Edip 1938 tarihli "Mehmed Akif" isimli eserinin 8.sayfasında Mehmed Akif'in 31 Mart isyanı hakkındaki düşünceleri için şu ifadeleri kullanır:

"Üstadın en sevmediği şey bu siyaset gürültüleri idi. Bunlardan çok müteessir oluyordu. Onun için, riyaset-i tahrîriyesinde bulunduğu Sırât-ı Müstakîm'de siyasi didişmelere, siyasî dedikodulara ait tek yazı bulunmaz. 'Millet böyle siyaset kavgalarından hiçbir fayda görmez, daha ziyade tezebzüb ve teşettüite uğrar' diyordu; 'Allah bilir ama büyük bir fitne kopacağından korkuyorum.' derken 31 Mart hadisesi çattı. Üstadın korktuğu fitne vukua geldi. Söz ayağa düştü. Gazetenin dizilen yazıları matbaada asiler tarafından etrafa savruldu. Hürriyet tehlikeye düştü. Bittabi Sırât-ı Müstakîm de çıkamaz oldu."

138

¹³⁸ Ersoy, **Safahat**, Yay.haz.Ertuğrul Düzdağ, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul, 2005, s.15.

3.10. Bediüzzaman Said Nursi

Bediüzzaman Said Nursi (1878-1960) Bitlis'in Nurs köyünde doğdu. Küçük yaşta zekasının keskinliği ile tanındı. Van'da on beş sene kalıp insanların irşadı için çalıştı ve bu zamanlarda fen ilimlerini okudu. Kendisinin hem dîni ilimlerde hem de fen ilimlerinde hayret verici bir ilme sahip olması ve yüksek zekası sebebiyle kendisine “Bediüzzaman” unvanı verildi. Medresetü’z Zehra adını verdiği ve hem dîni ilimlerin hem de fen ilimlerinin okutulacağı bir darü’l fûnun açılması fikrinin gerçekleşmesi için İstanbul’a geldi.

Bediüzzaman, İstanbul’da ulemanın ilgisini çekti ve kısa sürede zekası, ilmi ve doğululara özgü farklı kıyafeti ile tanındı. Bediüzzaman’ın İstanbul’a gelişinin sebeplerinden biri de siyaset yolu ile İslamiyet’e hizmet etme düşüncesidir. Bu nedenle İstanbul’da meşrutiyetin ilanından önce ve sonra çeşitli gazetelerde hürriyet, istibdad, meşrutiyet kavramları ile alakalı makaleler kaleme aldı. Meşrutiyet yanlısı olan Bediüzzaman Meşrutiyet’in ilanından sonra kurulan İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti’ne katıldı. 31 Mart hadisesinden sonra Divan-ı Harb’te yargılanan Bediüzzaman yaptığı müdafaa neticesinde suçsuz bulundu. Beraat eden Bediüzzaman mahkemeye teşekkür etmeyip “*Zalimler için yaşasın Cehennem!*” diye nida ederek mahkemeye tepkisini gösterdi.¹³⁹ Bunun nedeni Divan-ı Harb’te birçok insanın haksız yere idam edilmesi ve ceza almasıdır.

Meşrutiyet’in İslam’a uygunluğunu birçok kez söyleyen ve Meşrutiyet’in muhafaza edilmesi için çalışan Bediüzzaman Said Nursi, 1908’de Meşrutiyet’in ilan edilmesini kutlar ve Meşrutiyet’i hürriyet ile ilişkilendirir. Meşrutiyet’in ortadan kaldırılıp yeniden istibdad dönemine girilmemesi için birçok defa uyarıda bulunur. Bediüzzaman, dinde laübalilikler gösterilmesi, sefahata, günahlara dalınması neticesinde sert bir tepki ortaya çıkabileceğini 31 Mart isyanı öncesinden tahmin etmiştir.¹⁴⁰

¹³⁹ Bediüzzaman Said Nursi, **a.g.e**, s. 32,45,48,50,57.

¹⁴⁰ Bediüzzaman Said Nursi, **a.g.e**, s.52.

Meşrutiyet rejimini meşveret kavramı ile ilişkilendiren Bediüzzaman, İslam dünyasında meşveretin önemini vurgular ve meşveretin muhakkak şariat sınırları içerisinde olması gerektiğini belirtir. “*Buyurukları da aralarında şurâdır,*” İfadesi Şûra Sûresinin 38.Ayetinde geçer. Bediüzzaman, Kur’ân’daki o ifadenin meşveretin meşruluğuna delil olduğunu söyler. Bediüzzaman’ın meşrutiyet meselesinde ele aldığı konulardan biri de gayrimüslimlerin memur olmasıdır. Osmanlı Devleti’nde gayrimüslimlerin memur olması da şeriata aykırı değildir. Bu konuda Bediüzzaman şöyle der:

*“...Zira meşrutiyet, hâkimiyet-i millettir; hükümet hizmetkârdır. Meşrutiyet doğru olursa kaymakam ve vali, reis değiller; belki ücretli hizmetkârlardır. Gayri müslim, reis olamaz fakat hizmetkâr olur. Farz ediniz; memuriyet bir nevi riyaset ve bir ağalıktır; gayri müslimlerden üçbin adamı ağalığımıza, riyasetimize şerik ettiğimiz vakitte Millet-i İslâmiyeden aktâr-ı âlemde üçyüz bin adamın riyasetine yol açılıyor. Biri zayi edip bini kazanan zarar etmez.”*¹⁴¹

Bediüzzaman ayrıca doğu aşiretlerine Sadaret vasıtasıyla telgraf çeker ve Meşrutiyetin şeriata uygunluğunu ve istibdadın zulüm olduğunu anlatmak gayesiyle doğuda birçok vilayeti dolaşır. Aşiretlere çekilen telgrafta şöyle yazar:

“Meşrutiyet ve kanun-u esasî işittiğiniz mesele ise; hakiki adalet ve meşveret-i Şer’iyyeden ibarettir. Hüsn-i telakki ediniz, muhafazasına çalışınız. Zira, dünyevi saadetimiz meşrutiyettedir. Ve istibdattan herkesten ziyade biz zarardîdeyiz.”

Bediüzzaman, telgrafa verilen cevaplar üzerine şöyle değerlendirmede bulunur: “*Her yerden bu telgrafın cevabı, müsbet ve güzel olarak geldi. Demek Vilâyât-ı Şarkıyyeyi tenbih ettim, gafil bırakmadım. Tâ yeni bir istibdat onların gafletinden istifade etmesin.*”

¹⁴¹ Bediüzzaman Said Nursi, **Münazarat**, İstanbul, Envar Neşriyat, 1993, s.40.

Bediüzzaman, Osmanlı devletinde başka bir istibdad döneminin olmasından endişe eder ve bundan dolayı İstanbul'da birden fazla yerde konuşmalar yapar. Bu konu hakkında şunları ifade eder: “*Ayasofya'da, Bayezit'te, Fatih'te, Süleymaniye'de umum ulema ve talebeye hitaben müteaddit nutuklar ile Şeriatın ve müsemma-yı meşrutiyetin münasebet-i hakikiyesini izah ve teşrih ettim. Ve mütehakkimane istibdatın, Şeriatla bir münasebeti olmadığını beyan ettim.*”¹⁴²

Bediüzzaman meşrutiyet karşıtı bir alim değil; aksine meşrutiyeti savunan ve meşrutiyet rejiminin İslâmi olarak meşruluğunu deliller göstererek dile getiren bir alimdir. 31 Mart isyanını meşrutiyet karşıtı bir isyan olarak yorumlayanların Bediüzzaman Said Nursi'yi bu isyana taraftar olarak göstermeye çalışması Bediüzzaman'ın meşrutiyet hakkındaki sözlerine aykırıdır.

Bediüzzaman, İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'nin kurucularından biri değildi. Bu cemiyete sonradan üye oldu. Bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır: “*İşittim, İttihad-ı Muhammedî (asm) namıyla bir cemiyet teşekkül etmiş. Nihayet derecede korktum ki bu ism-i mübarekin altında bazılarının bir yanlış hareketi meydana gelsin*”.¹⁴³ İttihad-ı Muhammedî adı ile bir cemiyet kurulduğunu işiten Bediüzzaman'ın endişelerinden biri şu idi: O isimle kurulan bir cemiyette yanlış hareketler meydana gelirse o hareketler İslam'a zarar verir. Bediüzzaman ayrıca şundan da endişe etti: O cemiyet Müslümanların hepsini kapsamaz ise fitneye sebep olur. İttihad-ı İslam düşüncesini destekleyen Bediüzzaman Said Nursi, İslam birliği düşüncesinde şekillenen İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'nin Osmanlı Devleti'nde faydalı işler yapacağına inanarak bu cemiyete girmiştir.

Bediüzzaman, İttihad-ı Muhammedî ifadesinin bütün müminleri kapsayan bir ifade olduğunu Reddül Evham isimli makalede şöyle belirtir: “*İttihad-ı İslâm olan İttihad-ı Muhammedî dediğimiz vakit umum müminlerin mabeyninde bil-kuvve veya bil-fiil sabit olan ittihad muraddır.*” Bediüzzaman ayrıca bu cemiyetin çalışmalarının büyük bölümünün siyaset ile ilgili olmadığını, siyaset ile ilgili olan

¹⁴² Bediüzzaman Said Nursi, **Tarihçe-i Hayat**, İstanbul, Sözler Yayınevi, 2004, s.60.

¹⁴³ Bediüzzaman Said Nursi, **Divan-ı Harb-i Örfi**, İstanbul, Sözler Yayınevi, 2015, s.19.

çalışmaların ise yöneticileri irşad etmekle yapılacağını ifade eder. ¹⁴⁴ İttihad-ı İslam'ın sunduğu hürriyetin gerçek hürriyet olduğunu söyleyen Bediüzzaman, şeriat dairesinden hariç olan hürriyetin nefse esaret ve canavarlık olduğunu, İslam için çalışan cemaatlerin amaçta ittihat etmelerinin zaruri olduğunu söyler. ¹⁴⁵

Bediüzzaman, İttihad ve Terakki Cemiyetinin istibdadının birçok insanı bıktırması, fırkalar arasında sık sık tartışmalar yaşanması, Abdülhamid'in düşürülmesini planlayanların planlarını uygulamalarına engel olmak isteyenlerin olması, dîni hassasiyetle uyuşmayan sözler söyleyen askerlerin dindar askerleri rahatsız etmesi, Gazeteci Hasan Fehmi'nin katilinin ortaya çıkarılmasının istenmesi, Müslüman alaylı zabıtların mağdur edilmesinin önüne geçilmek istenilmesi gibi durumları 31 Mart hadisesinin sebepleri arasında sayar ve şöyle der: “*Fakat zemin bataklık ve dam ve plân serilmişti. Mukaddes olan itaat-i askeriye feda edildi. Üssü'l-esas esbab, fırkaların taraftarane ve garazkârane münakaşatı ve gazetelerin belâgat yerine mübalâğat ve yalan ve ifratperverane keşmekeşleri idi.*”

Bediüzzaman, gazetelerin fitneye sebep olan yazılarını eleştirir ve o yazıların fitneyi körüklediğini iddia eder. İttihat ve Terakki Cemiyeti yanlılarının da o cemiyetin muhaliflerinin de yazılarında ifrat ettiklerini, çeşitli yalanlar söylediklerini ve böylece gerginliğin yükseldiğini söyler. 31 Mart isyanından önce Bayezid'de, Ayasofya Mevlidi'nde, Ferah Tiyatrosu'nda birçok insanın İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne heyecanlı bir şekilde eleştiride bulunduğunu söyleyen Bediüzzaman bu yerlerdeki izlenimlerinden yola çıkarak avamın siyasete karışabileceğinden ürker ve olası bir isyan hareketinin önüne geçmek için insanlara basit bir dille asayişin ve itaatın öneminden bahseder. ¹⁴⁶

¹⁴⁴ Bediüzzaman Said Nursi, “Reddü'l Evham”, **Volkan**, 31 Mart 1325, s.4.

¹⁴⁵ Bediüzzaman Said Nursi, “Ziya-yı Hakikat”, **Volkan**, 7 Nisan 1325.

¹⁴⁶ Bediüzzaman Said Nursi, **Tarihçe-i Hayat**, İstanbul, Sözler Yayınevi, 2004, s.62, 70.

Bediüzzaman 31 Mart günündeki isyan hareketi hakkında şöyle söyler:

“Mart'ın otuzbirinci günündeki dehşetli hareketi iki-üç dakika uzaktan temaşa ettim. Müteaddit metalibi işittim. Fakat yedi renk süratle çevrilse yalnız beyaz görüldüğü gibi; o ayrı ayrı matlablardaki fesadâtı binden bire indiren ve avamı anarşilikten kurtaran ve efrad elinde kalan umum siyaseti, mucize gibi muhafaza eden lafz-ı Şeriat yalnız göründü. Anladım: İş fena, itaat muhtell, nasihat tesirsizdir. Yoksa her vakit gibi yine o ateşin söndürülmesine teşebbüs edecektim. Fakat avam çok. Bizim hemşehriler gafil ve safdil; ben de şöhret-i kâzibe ile görünüyorum. Üç dakikadan sonra çekildim, Bakırköy'üne gittim. Tâ beni tanıyanlar karışmasınlar. Rast gelenlere de karışmamak tavsîye ettim.”

Bediüzzaman, 31 Mart gününde toplanan ve çeşitli talepleri olan kalabalığı bir süre seyreder ve kalabalığın hemen dağılmayacağını anlayıp, 31 Mart isyancılarına karışmamak ve isyana karışmaya teşebbüs edenleri de isyandan engellemek için geri çekilir. Kalabalık içerisinde birçok gafil ve birçok safdil insan olduğunu söyleyen Bediüzzaman, fitneyi durdurmanın zor olacağını düşünür ve Bakırköy'e doğru yola çıkar. Giydiği kıyafet doğululara özgü farklı bir kıyafet olduğu için o kalabalık içerisine karışsa idi kolaylıkla tanınabilirdi. Zaten, onun dehasına hayran olan birçok insan vardı ve bu nedenle İstanbul'da şöhret olmuştu. Bakırköy'e giden Bediüzzaman, isyan hadisesinin gelişimini ilerleyen günlerde de takip eder. İsyanın ikinci gününde askerin itaat edip etmediğini sorar. Ona askerin tekrar asker kıyafeti giydiğini ve itaatin pek bozulmadığını söylerler. Bediüzzaman, vurulan zabıt sayısını merak eder. Ona sadece dört tane zabıtın vurulduğunu ve onların da çok baskıcı zabıtlar olduğunu söylerler. Bediüzzaman'a cevap verenlerin kim olduğu açık bir şekilde yazmamaktadır.

Bediüzzaman, daha sonra gazetelere bakar ve gazetelerin 31 Mart isyanını meşru gibi tasvir ettiklerini belirtir. Gazetelerin yazdıklarını göz önüne alarak isyanın çok büyümediğini ve çok insanın vurulmadığını zanneden Bediüzzaman isyancı askerlerin birçok kişiyi katlettiğini sonradan öğrenir ve durumu öğrendikten sonra gazeteler yoluyla askerlere nasihat eder.¹⁴⁷ Askerleri yatıştırmak maksadıyla

¹⁴⁷ Bediüzzaman Said Nursi, **Divan-ı Harb-i Örfi**. İstanbul, Sözler Yayınevi, 2015, s.25.

askerlerin bulunduğu yere gelen Bediüzzaman askerlere şöyle hitap eder: “*Şeriat dairesinde ulu’l-emre itaat farzdır. Ulu’l-emriniz ve üstadınız zabitlerinizdir. Askerlik ocağı cesim ve muntazam bir fabrikaya benzer. Çarkların birisi intizam ve itaatten serkeşlik etmekle bütün fabrika herc ü merc olur.*” ¹⁴⁸

Bediüzzaman, askerlerin haksızca isyan etmesinin İslam dünyasına karşı tehdit olduğunu ve bunun büyük bir zulüm olduğunu vurgular. Cahil olan kişilerin şeriat dairesine çıkarak hareket etmesi ile itaatsizlik baş gösterir. Bu da anarşiye yol açar.

İsyanın üçüncü gününde Bediüzzaman'ın 31 Mart hadisesi ile alakalı yazısı Volkan'da yayınlanır. “*Biraderim Derviş Vahdeti Bey'e*” ismindeki makalede Bediüzzaman, Derviş Vahdeti'nin bazı ifadelerine karşı çıkıp şöyle der: “*Edipler edepli olmalıdırlar. Hem de edeb-i İslamiye ile müteeddib olmalıdırlar. Basın Nizamnamesi olarak vicdanlarda hükümferma hamiyet-i İslamiye'dir.*” ¹⁴⁹

Derviş Vahdeti'nin padişah II. Abdülhamid'e yazdığı “*Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretleri'ne Açık Mektup*” isimli yazısında “*Bugün Meşrutiyet'i ref etmek, Meclis-i Mebusan-ı Osmaniye kapatmak yed-i kudreti şahanenizedir.*” ¹⁵⁰ ifadesi sebebiyle Derviş Vahdeti'ye büyük tepkiler gösteren alimler olmuştur. Bediüzzaman da Derviş Vahdeti'ye o sözler sebebiyle eleştiride bulunarak Vahdeti'nin sözlerinin fitneye yol açtığını ifade eder.

İsyanın dördüncü gününde Bediüzzaman, askerlere seslenir ve o sözleri İkdam gazetesinde yayınlanır. Bediüzzaman o konuşmasında askerlere intizam ve asayişin muhafazasının öneminden, zabıtlere itaat edilmesi gerektiğinden bahseder. İtaatten ayrılma durumunda yaklaşık üç yüz milyon Müslümanın hakkına girileceğini, zabıtlere itaatsizliğin Osmanlı Devleti'ne büyük zararlar vereceğini belirtir. Amire itaatin farz olmasının Kur'an ve hadis ile sabit olduğunu söyleyen Bediüzzaman askerlerin 1908 Temmuz'unda Meşrutiyet'in ilan edilmesinde önemli

¹⁴⁸ Bediüzzaman Said Nursi, “Ey Asakir-i Muvahhidin”, **Mizan**, 18 Nisan 1909.

¹⁴⁹ Bediüzzaman Said Nursi, “Biraderim Derviş Vahdeti Bey'e”, **Volkan**, 15 Nisan 1909.

¹⁵⁰ Derviş Vahdeti, “Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretleri'ne Açık Mektup”, **Volkan**, 14 Nisan 1909.

katkıları olduğunu hatırlatıp onları yaptıkları hizmetlerden dolayı tebrik eder ve o olumlu hizmetten sonra böyle bir fitneye karışmanın askerlere yakışmadığını söyleyerek askerleri amirlere itaat etmeleri için ikna etmeye çalışır. Zabitlerin ulu'l-emr olduğunu ve ulu'l-emre itaatin farz olduğunu hatırlatır ve şeriatın icrasının muhafazasının da zabitlere itaat ile olduğunu söyler.¹⁵¹ Bediüzzaman, askerlere yaptığı bu konuşma ile isyanı bir derece bastırdığını ve kendisini onaylayan birçok askerin olduğunu iddia etmiştir.¹⁵²

Hareket Ordusu gelip İstanbul'a hakim olduktan sonra Divan-ı Harb Mahkemesinde yargılamalar başlar ve Bediüzzaman da 31 Mart isyancıları arasında gösterilir. Bir süre gözaltında tutulan Bediüzzaman, yaptığı savunmalar neticesinde beraat eder. Bediüzzaman'a Divan-ı Harb'te şeriat hakkında sorulmuş. O da bu soruya şöyle cevap vermiştir: “*Şeriatın bir hakikatine bin ruhum olsa feda etmeye hazırım. Zira, şeriat, sebeb-i saadet ve adalet-i mahz ve fazilettir. Fakat ihtilâlcilerin isteği gibi değil.*”¹⁵³

Bediüzzaman gerçek hürriyetin şeriatın hudutları içerisinde olduğunu söyleyerek hürriyet kavramını da şeriat içerisindeki hürriyet ile açıklar ve şöyle der: “*Ey ebna-yı vatan! Hürriyeti su-i tefsir etmeyiniz; tâ elimizden kaçmasın ve müteaffin olan eski esareti başka kaptı bize içirmekle bizi boğmasın. Zira, hürriyet; müraat-ı ahkâm ve âdâb-ı Şeriat ve ahlâk-ı hasene ile tahakkuk ve neşv ü nemâ bulur.*”¹⁵⁴

Bediüzzaman'ın bu sözleri hürriyet kavramının yanlış yorumlanması neticesinde yeniden eski istibdad döneminin gelmemesi için bir uyarı niteliğindedir. Bediüzzaman, sefih yaşamın nefse esaret olduğunu ve şeriata aykırı olan sefih yaşamın gerçek hürriyet olmadığını ve insanın hayvan gibi olmaması gerektiğini çünkü insanın nefis ile mücadele etmekle emrolunduğunu ifade eder. “*Hürriyet-i*

¹⁵¹ Bediüzzaman Said Nursi, **İkdam**, 16 Nisan 1909.

¹⁵² Bediüzzaman Said Nursi, **Tarihçe-i Hayat**, s.66.

¹⁵³ Bediüzzaman Said Nursi, **a.g.e.**, s.59.

¹⁵⁴ Bediüzzaman Said Nursi, **a.g.e.**, s.51.

şer'î" ifadesini kullanan Bediüzzaman şeriat dairesinde meşrutiyet rejiminin İslam dünyasında birçok alanda ilerlemelere vesile olacağını vurgular.¹⁵⁵

Bediüzzaman, 1908'de Meşrutiyet ilan edildikten sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskılarının arttığını ve 31 Mart hadisesinden sonra büyük zulümler yapıldığını söyler ve Divan-ı Harb'te şöyle der: *"Acaba müstebit yalnız bir şahıs mı olur? Müteaddit şahıslar müstebit olmaz mı? Bence kuvvet kanunda olmalı, yoksa istibdat münkasım olmuş olur ve komitecilikle tam şiddetlenir."*

Abdülhamid'i müstebit olmakla suçlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti Meşrutiyet'in ilanından sonra daha baskıcı olmuş ve 31 Mart İsyanından sonra birçok haksız idamlar yapılmıştır. Bediüzzaman, istibdat yapan tek bir kişi olmadığını ve bir cemiyetin, komitenin de istibdat yapabileceğini ifade ederek İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 31 Mart hadisesinden sonra şiddetli bir istibdada sebep olduğunu açıklamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni eleştiren bir kısım kişilere haksızca ceza verilmesi Bediüzzaman tarafından şöyle eleştirilir: *"Şedit bir istibdat ve tahakküm, cehalet cihetiyle şimdi hükümfermadır. Güya istibdat ve hafiyelik tenâsüh etmiş. Ve maksat da Sultan Abdülhamid'den istirdad-ı hürriyet değilmiş. Belki hafif ve az istibdadi şiddetli ve kesretli yapmış."*¹⁵⁶

Bu hususta Bediüzzaman İstanbul'a gelen Hareket Ordusu'nun niyetinin meşrutiyeti muhafaza etmekten ziyade Osmanlı Devleti'nde yönetim alanında hâkimiyeti ele geçirmek olduğunu ve bunun gerçekleşmesi neticesinde de Abdülhamid zamanında uygulanan istibdaddan daha şiddetli bir istibdat dönemine İttihat ve Terakki Cemiyeti ile girildiğini iddia eder.

¹⁵⁵ Bediüzzaman Said Nursi, **Münazarat**, İstanbul, Envar Neşriyat, 1993, s.19, 20, 51.

¹⁵⁶ Bediüzzaman Said Nursi, **a.g.e**, s.71, 72.

SONUÇ

Ulema meşrutiyetin esasının şeriat olduğunu ifade etmiştir. Bu konu üzerine ulemadan Dergünizade Hasan Rıza, Kalcılı Abdülaziz, Mehmed İzzet, Mehmed Zeynelabidin ve Ömer Ziyaeddin gibi isimlerin birçok risaleleri mevcuttur. Ayrıca, Beyanü'l Hakk, Sırat-ı Müstakîm, Volkan gibi dergi ve gazetelerde meşrutiyetin şeriata aykırı olmadığına dair makaleler yayınlanmıştır.

Ulema 31 Mart isyanını desteklememiş, bilhassa isyanın teskin edilmesi için askerlere nasihat etmiştir. 31 Mart isyanını meşrutiyet karşıtı isyan olarak gören ulema meşrutiyetin İslam'a uygun olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin yeniden güçlenmesinde meşrutiyetin önemli bir vesile olduğunu ifade etmiştir.

Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye üyeleri 31 Mart isyanından sonra beyannameler yayınlamış ve beyannamelerde meşrutiyetin muhafaza edilmesi gerektiği ve isyan ederek fitne çıkarmanın İslam'a aykırı olduğu belirtilmiştir. Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye'den bir grup 31 Mart isyancılarına nasihat etmek amacıyla isyancıların yanına gidip onlara meşrutiyetin ve amirlere itaatın önemi hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Ayrıca, Cemiyet'in yayın organı olan Beyanü'l-Hakk'ta askerlere seslenerek istibdadın şeriata aykırılığı ve meşrutiyetin şeriata uygunluğundan bahsedilip zabıtlara isyan ederek fitne çıkarmanın çok yanlış olduğu ifade edilerek isyanın teskin edilmesine çalışılmıştır. Cemiyet'in 31 Mart isyanı sürecinde yaptığı bu çalışmalar İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından da takdir edilmiştir.

31 Mart isyanı sürecinde ön planda olan ve çok eleştiriler alıp isyana vesile olmakla suçlanan İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'nin bizzat isyan hareketini desteklediğine dair bilgi yoktur. Bu cemiyet meşrutiyet karşıtı bir cemiyet olmamakla beraber cemiyette etkin bir konumda olan Derviş Vahdeti'nin Volkan gazetesindeki makaleleri fitneyi alevlendirmiştir. Ancak aynı cemiyetten olan Bediüzzaman Said Nursi ve Mehmed Emin Hayreti gibi isimler bu süreçte Derviş Vahdeti'nin yaklaşımından farklı bir yaklaşımla meseleyi ele almıştır.

31 Mart isyanına İstanbul dışındaki ulemeden da tepkiler gelmiştir. Edirne Cemiyet-i İlmiyye ve Vatanıyye'si, Bitlis uleması, Kastamonu İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı olan Cemiyet-i İlmiyye 31 Mart isyanını eleştirmiş ve konu ile ilgili kaygılı olduklarını belirten telgrafları İstanbul'a çekmişlerdir.

Çeşitli vilayetlerden Meclis-i Mebusan'a çekilen telgraflarda ulemanın ekserîsi İstanbul'da mebusların özgür olmadığını ve meşrutiyetin tehlikede olduğunu söyleyip Hareket Ordusu'nu desteklemiştir. Ancak Bitlis ulemasının Hareket Ordusu'nun İstanbul'a doğru hareketlenmesi konusunda kaygıları ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni eleştirmeleri dikkat çekicidir. Bitlis ulemasının kaygıları gerçekleşmiş ve İttihat ve Terakki Cemiyeti Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girmesiyle beraber siyasette daha aktif bir rol üstlenip pek çok haksız idamlar gerçekleştirmiş ve Osmanlı Devleti'nde Abdülhamid zamanından daha baskıcı bir ortam oluşturmuştur.

İslam alimleri bireysel olarak da gazetelerde 31 Mart isyanı ile alakalı yazılar kaleme almışlardır. Mustafa Sabri Efendi meşrutiyetin önemi ve muhafazası üzerine vurgu yapıp 31 Mart isyancılarını eleştirmiş ve 31 Mart isyanının Divan-ı Harb'te daha iyi anlaşılacağını söylemiştir. Ayrıca, bu isyan hareketinde sarıklıların olması sebebiyle Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye'nin suçlanmasına tepki göstermiştir.

Elmalılı Muhammed Hamdi Efendi 31 Mart hadisesini bir meşrutiyet darbesi olarak yorumlamış, 31 Mart hadisesini kınamış ancak İslamiyet'in siyasete karışmayacağını hiçbir zaman söylememiş ve aksine Kanun-i Esasi'nin batılı hukuk kurallarından değil, şer'î hukuk kurallarından alınarak düzenlenmesi için çalışmıştır. Hamdi Efendi, 31 Mart isyanının meşrutiyet darbesi olduğunu ve askerlerin ulemayı zor durumda bıraktıklarını iddia etmiştir.

31 Mart isyanı için Meclis acilen toplanmış ve asilerin sözcüsü olarak gösterilen Hoca Rasim Efendi 31 Mart isyan hareketi hakkında Meclis'te konuşma yapmıştır. Hoca Rasim Efendi asilerin meşrutiyet karşıtı olmadığını ama şeriata aykırı uygulamalara karşı olduğunu söylemiş ve asilerin bazı taleplerini dile getirmiştir.

Manastırlı İsmail Hakkı, 31 Mart isyanını istibdad isteyenlerin düzenlediğini söyleyip İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'ni hedef almıştır. Ayrıca, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelişini takdirle karşılamıştır. Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi, şeyhülislam sıfatı ile halkı ve askerleri yatıştırmaya çalışmış, Abdülhamid'in hal' fetvasını imzalamak istememiştir. Ona göre, bu isyandan Abdülhamid sorumlu değildir.

18 sene şeyhüislamlık yapmış olan Cemaleddin Efendi'ye göre isyan, iktidar hırsı ile ülkede yanlış politikalar izleyen ve Kanun-i Esasî'ye de aykırı davranan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne halkın ve askerlerin tepkisidir.

Ziyaeddin Efendi'nin yerine şeyhüislamlık makamına gelen Mehmed Sahib Efendi Hareket Ordusu'nu desteklemiş ve 31 Mart isyanını kınamıştır.

Mehmed Akif Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelişinden memnuniyet duymuş ve 31 Mart hadisesinin meşrutiyyete karşı darbe girişimi olduğunu söylemiştir. Mehmed Akif de Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye'nin beyannamesinde bahsedildiği gibi ulema kıyafetli bazı cahillerin isyan hareketine karışıp fitne çıkardığını iddia etmiştir.

Bediüzzaman Said Nursi 31 Mart isyancıları olan askerlere meşrutiyyetin önemi ve zabıtlere itaatin İslam'ın emri olduğuna dair konuşmalar yapmış ve isyanın bir ölçüde teskin olmasına vesile olmuştur. Divan-ı Harb'te yargılanan Bediüzzaman beraat etmiş ve isyandan sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul'a hakim olması ile Abdülhamid'in istibdadından daha şiddetli bir istibdad dönemine girildiğini belirtmiştir.

31 Mart isyanı 19.yüzyıldan beri Osmanlı Devleti'nde ön plana çıkan dine karşı lakayt, inkılap hareketlerini batılı tarza yakın yapma taraftarı olan kişilerin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde önemli mevkilere gelip Osmanlı toplumunda değişiklikler yapması neticesinde İslamî duyarlılıkları olan, heyecanlı fakat cahil askerlerin, halkın ve askerliğe alınma kararı çıkartılıp İslamî eğitime verilen önemin azalmasından endişelenen medrese talebelerinin tepkisi olarak ortaya çıkan ve fitneyi büyütme için kimliği belirsiz çeşitli casusların da kalabalığa karışmasıyla meydana

gelen çok ciddi bir isyan hareketidir. İsyân eden askerlerin talepleri, Mecliste isyancıların tercümanı olan Hoca Rasim Efendi'nin sözleri dikkate alındığında isyanın meşrutiyet rejimini ortadan kaldırma amaçlı olmadığı anlaşılabilir.

31 Mart isyanının neticesinde Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ile İttihat ve Terakki Fırkası siyasette çok daha etkin bir güç olarak Osmanlı siyasetini idare etmiştir. Meşrutiyet'in koruyucusu olduğunu iddia eden İttihat ve Terakki Cemiyeti Abdülhamid zamanından daha şiddetli bir istibdad uygulayarak kendisini önceden destekleyen birçok kişiyi hayal kırıklığına uğratmıştır.

KAYNAKÇA

Akşin, Sina: **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul, İmge Kitabevi, 2011.

_____: **31 Mart Olayı**, Ankara, AUSBF Yayınları, 1970.

Alkan, Necmettin: **Selanik'in Yükselişi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012.

Aslan, Seyfettin - Alkış, Mehmet: "Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Türkiye'nin Modernleşme Süreci: Laikleşme ve Ulusal Kimlik İnşası", **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, C.6, S.1, Malatya, 2015, s.18-33.

Atilhan, Cevat Rifat: **31 Mart Faciası**, İstanbul, Sinan Yayınları, 2000.

Aydın, Mehmet A.: "Kanun-i Esasî", **DİA**, C.24, İstanbul, 2001, s.328-330.

_____, "Hâl", **DİA**, C.15, İstanbul, 1997, s.218-221.

Ayhan, Halis: "Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye", **DİA**, C.7, 1993, s.332-333.

Bediüzzaman Said Nursi: **İkdam**, İstanbul, 16 Nisan 1909.

_____: "Ey Asakir-i Muvahhidin", **Mizan**, İstanbul, 18 Nisan 1909.

_____: **Tarihçe-i Hayat**, İstanbul, Sözler Yayınevi, 2004.

_____: **Münazarat**, İstanbul, Envar Neşriyat, 1993.

_____: **Hutbe-i Şâmiye**, İstanbul, Envar Neşriyat, 1990.

_____: **Divan-ı Harb-i Örfî**, İstanbul, Sözler Yayınevi, 2015.

_____: "Reddü'l Evham", **Volkan**, İstanbul, 31 Mart 1325, s.4.

_____: "Ziya-yı Hakikat", **Volkan**, İstanbul, 7 Nisan 1909.

_____: "Biraderim Derviş Vahdeti Bey'e", **Volkan**, İstanbul, 14 Nisan 1909.

Birinci, Ali: "Hoca Rasim Efendi", **DİA**, C.18, İstanbul, 1998, s.194-196.

Boyacıoğlu, Ramazan: “Beyanü’l Hakk’ta Ulema, Siyaset ve Medrese”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1998, s.1-31.

Bukarlı, Edip: “31 Mart Vak’ası’na Cemiyet-i İlmiyye-i İslâmiyye’nin Bakışı”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, C.3, S.8, 2016, s.91-111.

Cemaleddin Efendi: **Siyasi Hatıralarım**, Yay.haz. Selim Kutsan, İstanbul, Nehir Yayınları, 2005.

Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye: “Asker Evlatlarımıza Hitabımız”, **Beyanü’l Hakk**, 6 Nisan 1325, s.668-673.

Çalen, Mehmet Kaan: “1909 Kanun-i Esasî Tadilatı”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.2, S.4, Temmuz 2012, s.129-140.

Çavdar, Necati: “Siyasi Denge Unsuru Olarak 31 Mart Vakasında Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti”, **International Journal of History**, C.3, S.1, 2011, s.69-82.

Danişmend, İsmail H.: **31 Mart Vakası**, İstanbul Kitabevi, 1961.

Derviş Vahdeti: “Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretleri’ne Açık Mektup”, **Volkan**, 31 Mart 1325.

Düzdağ, Ertuğrul: **Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında XVI. Asır Türk Hayatı**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1983.

Ebüzziya, Ziyad: “Ahmed Rıza”, **DİA**, C.2, S.125, 1989, s.124-127 .

Elmalılı Muhammed Hamdi: “Makale-i Mühimme”, **Beyan’ül-Hakk**, S.18, 19 Kanun-u Sani 1324, s.400-410.

_____ : “31 Mart Hadisesi’nden” , **Beyan’ül-Hakk**, S.32, 22 Haziran 1325, s.747-751.

_____ : “31 Mart Vakasına Dair Meclis-i Mebusan’da”, **Beyanü’l Hakk**, S.34, İstanbul, 6 Temmuz 1325, s.789-791.

Ersoy, Mehmed A.: **Safahat**, Yay.haz. Ertuğrul Düzdağ, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2005.

Eski, Mustafa: **31 Mart Olayı'nın Kastamonu'daki Yankıları**, İstanbul, Ayyıldız Matbaası, 1991.

Gün, Fahrettin- Erbay, Halil İbrahim: “Sultan Abdülhamid Han ve Dönemi”, **TBMM Millî Saraylar Yayınları**, İstanbul, S.125, 2017, s.630-651.

Gürkan, Menderes: “Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın İlmî Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yerine Bir Bakış”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S.6, 2005, s.211-232.

Hanioğlu, Şükrü: “İttihat ve Terakki Cemiyeti”, **DİA**, C.23, 2001, s.476-484.

Koca, Ferhat: “Mefsedet”, **DİA**, C.28, 2003, s.356-358.

Kocabaş, Süleyman: **Mart Olayının İçyüzü: II.Abdülhamid Nasıl Devrildi?**, İstanbul, Bayrak Yayıncılık, 2006.

Kocahanoğlu, Osman S.: **31 Mart Ayaklanması ve Sultan Abdühamid**, İstanbul, Temel Yayınları, 2009.

Kodaman, Bayram: **Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi; II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)**, Ankara, TTK Yayınları, 1994.

Koloğlu, Orhan: **İttihatçılar ve Masonlar**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2012.

Köksal, Asım C.: “Siyaset ve Hukuk Arasında Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Fıkıh Düşüncesi”, **İslâm Araştırmaları Dergisi**, S.26, 2011, s.49-79.

Kur'an, Âl-i İmran 3/104: **Kur'ân-ı Kerîm Meali**, Haz.Doç.Dr.Halil Altuntaş v.d, Diyanet İşleri Başkanlığı Dîni Yayınlar Genel Müdürlüğü Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı, Ankara, 2011.

Kur'an, Enfal 8/46: **“Kur'ân-ı Kerîm Meali”**, Haz.Doç.Dr.Halil Altuntaş v.d, Diyanet İşleri Başkanlığı Dîni Yayınlar Genel Müdürlüğü Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı, Ankara, 2011.

Kur'ân, Câsiye 45/18: **Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli**, Elmalılı Hamdi Yazır, Sadeleştiren: Prof.Dr.M.Sadi Çögenli v.d, Sabah Gazetesi, İstanbul, 2000.

Kur'an, Hucurat 49/6: **Kur'ân-ı Kerîm Meali**, Haz.Doç.Dr.Halil Altuntaş v.d, Hucurat 49/6, Diyanet İşleri Başkanlığı Dîni Yayınlar Genel Müdürlüğü Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı, Ankara, 2011.

Mahmud Şevket: "Makam-ı Sadaret-i Uzmaya", **El-İslam**, S.7, 11 Nisan 1325, s.2.

Manastırlı İsmail Hakkı: "Casusluk, Hafiyelik Sıfat-ı Lâinesi", **Sırât-ı Müstakîm**, S.43, 25 Haziran 1325, s.273-274.

_____ : "Bâb-ı İctihad Mesdûd Mudur?", **Sırât-ı Müstakîm**, S.33, 26 Mart 1325, s.98-99.

_____ : "Farize-i Şükran", **Sırat-ı Müstakîm**, S.36, 7 Mayıs 1325, s.161.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi: Devre:1, C.3 **TBMM Kütüphanesi**, 3 Nisan 1325, s.20-27.

_____ : Devre:1, C.3, **TBMM Kütüphanesi**, 4 Nisan 1325, s.30-56.

_____ : Devre:1, C.3, **TBMM Kütüphanesi**, 5 Nisan 1325, s.58-82.

_____ : Devre:1, C.3, **TBMM Kütüphanesi**, 6 Nisan 1325, s.88-99.

Mehmed Emin Hayreti: "Beyan-ı Hakikat", **Volkan**, 19 Nisan 1909.

Mehmed Fatin: "Mart 31", **Beyanü'l Hakk**, İstanbul, S.30, 8 Haziran 1325, s.696-698.

_____ : "31 Mart", **Beyanü'l Hakk**, İstanbul, S.31, 22 Haziran 1325, s.746,747.

_____ : "Cemiyetimiz", **Beyanü'l-Hakk**, S.1, İstanbul, 22 Eylül 1324, s.11.

Mevlânâzade Rıfat: **31 Mart: Bir İhtilalin Hikayesi**, İstanbul, Pınar Yayınları, 1996.

Mizancı Mehmed Murad: **Tatlı Emeller Acı Hakikatler**, Şehir Yayınları, 2005.

Musa Kazım: **Külliyyat: Dîni ve İctimaî Makaleler**, Ankara, 2002.

Mustafa Sabri Efendi: “Menâkıbımız ve Misâlimiz”, **Beyanü'l-Hakk**, S.30, İstanbul, 8 Haziran 1325, s.693-696.

Nazım Rahmi: “Fırsattan İstifade”, İstanbul, **Tanin**, S.248, 9 Nisan 1909, s.1.

Nizamülmülk: **Siyasetname**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2000.

Okday, Şefik: **Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, İstanbul, BATEŞ Yayınevi, 1986.

Osmanoğlu, Yavuzhanlı: **Sultan İkinci Abdülhamid Han Hakkında Meşhurların İtirafı**, İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2006.

Ömer Fevzi: “Niday-ı Ehl-i İslâm”, **Beyanü'l-Hakk**, S.18, İstanbul, 12 Kanun-ı Sani 1324, s.373-375.

Özcan, Azmi: “İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti”, **DİA**, C. 23, 2001, s.475-476.

_____ : “Otuz Bir Mart Vak'ası”, **DİA**, C.34, 2007, s.9-11.

Özcan, Tahsin: “Ziyaeddin Efendi”, **DİA**, C.44, 2013, s.490-491.

_____ : “Pîrizade Mehmed Sahib Efendi”, **DİA**, 2007, s.290-291.

Sehl Fazıl Paşa: “Asker Kardaşlarımızdan Selamet Vatan Namına Rica”, **Volkan**, İstanbul, 18 Nisan 1909.

Sevil, Hülya Küçük: “İttihat ve Terakki Döneminde İslamcılık Hareketi”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2005, s.1-591.

Süleyman Şefik: **Hatıratım: Başıma Gelenler ve Gördüklerim 31 Mart Vakası**, Arma Yayınları, 2004.

Telkenaroğlu, Merter R.: “M.Hamdi Yazır'da (1878-1942) 'Reforma Karşı Tecdit' Ya da 'Başkalaşmadan Yenileşme' Tasavvuru”, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, İstanbul, 2013, s.139-164.

Tunaya, Tarık Z.: **İslamcılık Akımı**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

Turan, Mustafa: **Bir Generalin 31 Mart Anıları**, Q-Matris Yayınları, 2003.

Tursun, Soner: “II.Meşrutiyet’in İlanı ve 31 Mart Olayı”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, Edirne, 2013, s.1-97.

Türcan, Talip: “Şeriat”, **DİA**, C.38, İstanbul, 2010, s.571-574.

Türkeldi, Ali F.: **Görüp İşittiklerim**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1949.

Türkmen, Zekeriya: “Hareket Ordusu”, **DİA**, C.16, 1997, s.125-127.

Yalçın, Hüseyin C.: **Siyasal Anılar**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1976.

Yavuz, Salih S.: “Manastırlı İsmail Hakkı”, **DİA**, C. 27, 2013, s.563-564.

Yavuz, Yusuf Ş.: “Elmalılı Muhammed Hamdi”, **DİA**, C.11, 1995, s.57-62.

Yıldırım, Ahmet: “Balkanlarda İslâmî İlimler ve Orada Yetişen Ünlü Alimler”, **Balkanlarda İslam, TİKA**, 2016, s.81-118.